

TÜRKİYE KISIM II

Türkiye'de Tehlike Altındaki Sivil Toplum: Örgütlenme Özgürlüğü ve Daralan Sivil Alan

Mayıs 2021

FIDH ve OMCT Avrupa, Avrupa Birliği'ne bu raporun basılmasını mümkün kıldığı için teŖekkür eder. Hem FIDH hem OMCT uluslararası sivil toplum tarafından yürütölen, Avrupa Birliği İnsan Hakları Savunucuları Destek Mekanizması, ProtectDefenders.eu üyesidir. Bu rapor AB fon desteği ile yürütölen "Türkiye'deki İnsan Hakları Savunucularına Kapsamlı Destek Destek" (<https://protectdefenders.eu/en/turkey.html>) programı kapsamında hazırlanmıştır. Aralarında FIDH ve OMCT Avrupa'nın da olduğu bir konsorsiyum tarafından yönetilen bu program, içinde bulunulan durumu ve karşılaşılan zorlukları belgelemek dahil çeŖitli araçlarla Türkiye'deki sivil toplumu ve insan hakları savunucularını desteklemeyi ve savunucuların kapasitelerini geliŖtirmeyi amaçlar. Raporun içeriğinden sadece FIDH ve OMCT Avrupa sorumludur ve bu rapor hiçbir koŖul altında Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtır biçimde yorumlanamaz.

Kapak fotoğrafı: Türkiye'nin, kadınları Ŗiddetten koruyan İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesini 20 Mart 2021 tarihinde İstanbul'da protesto eden kadınlar, polisle karşı karşıya. 20 Mart 2021'de binlerce kiŖi, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı, Türkiye'nin, kadına karşı Ŗiddeti önlemek amacını taşıyan dünyanın ilk bağlayıcı uluslararası sözleşmesinden çekilmesine dair kararını geri almaya çağırıldı.
© BULENT KILIC / AFP

Yayının yöneticileri: Alice Mogwe, Gerald Staberock
Raporun yazarları: FIDH Batı Avrupa Masası; FIDH/OMCT İnsan Hakları Savunucularının Korunması için Gözlemevi
Koordınasyon: Elena Crespi, Hugo Gabbero, Mushegh Yekmalyan, Miguel Martín Zumalacárregui
Dizayn: FIDH
Tercüme: Murat Özbank / Edit: FIDH Batı Avrupa Masası
Dépôt légal mai 2021
FIDH (Türkçe edisyon) = ISSN en cours – Fichier informatique conforme à la loi du 6 janvier 1978 (Déclaration N°330675)

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ	4
A. Rapor Hakkında	4
B. Metodoloji	5
II. BAĞLAM	6
III. SİVİL ALANA YÖNELİK KISITLAMALAR	7
A. Genel	7
B. Uluslararası Standartlar ve İç Hukuktaki Düzenlemeler	8
a. Uluslararası Hukuk	8
b. İç Hukuktaki Düzenlemeler	9
C. Sivil Topluma Yönelik Saldırıları ve Düşmanca Ortam	11
a. Yaftalama ve Sivil Toplum Aktörlerinin İtibarsızlaştırılması	11
b. Sivil Topluma Karşı Kullanılan Bir Silah Olarak Ceza Yargısı Sistemi: Yargısal Taciz, Keyfi Tutuklamalar ve Seyahat Yasakları	17
i. Yargısal Taciz ve Kriminalize Etme	17
ii. Keyfi Tutuklamalar ve Seyahat Özgürlüğünü Kısıtlayan Diğer Önlemler	21
iii. Adil Yargılanma Hakkı İhlalleri	23
iv. Mahkumiyet Kararları ve Bunların Diğer Etkileri	25
c. Dernek ve Vakıfların İdari Önlemler Yoluyla Taciz Edilmesi	26
D. OHAL Uygulamaları ve Bunların Örgütlenme Özgürlüğü Üzerindeki Kalıcı Etkileri	28
a. Derneklerin ve Vakıfların Kapatılması	28
b. Kamu Görevinden Çıkarma ve Sivil Toplum Aktörlerinin Fişlenmesi	36
E. Yapısal Güçlükler: Fonlara ve Kaynaklara Erişim	38
F. Katılım Hakkına Yönelik Kısıtlamalar ve İnsan Hakları Karşısı Söylemler	42
a. Diyalog Alanlarının Kapanması	42
b. İnsan Hakları Karşısı Söylemler ve Hükümet Yanlısı Sivil Toplum Örgütleri	46
G. Daralan Alanın Sivil Toplum Aktörleri ve İHS'ler Üzerindeki Etkileri	48
a. Kısıtlamaların Caydırıcı Etkisi	48
b. Ruhsal ve Bedensel Olarak İyi Olma Hali (Well-being)	51
c. Sivil Toplumun Gelecekteki Rolü	52
IV. SONUÇLAR VE TAVSİYELER	55
A. Sonuçlar	55
B. Tavsiyeler	57
a. Türkiye Hükümetine	57
b. Uluslararası Aktörlere	59
c. Uluslararası STÖ'lere ve Uluslararası Bağışçılara	64

I. GİRİŞ

A. Rapor Hakkında

Türkiye'de olağanüstü halin ("OHAL") kaldırılmasının üzerinden neredeyse üç yıl yıl geçmiş olmasına karşın, temel haklar ve hukukun üstünlüğü hala kuşatma altında bulunuyor. Sivil toplum üzerindeki baskılar hiç hız kesmeden sürüyor, uluslararası topluma ise insan hakları savunucularının ("İHS") ve diğer sivil toplum aktörlerinin yaftalanmalarına, yargulamalar yoluyla taciz edilmelerine ve tutuklanmalarına ilişkin haberler yağıyor.

Kime İnsan Hakları Savunucusu Denir?

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile tanınan ve çeşitli uluslararası sözleşmelerle teminat altına alınan insan haklarını ve temel özgürlükleri, bireyler veya gruplar adına geliştirmek, savunmak ve korumak amacıyla bireysel olarak veya başkalarıyla birlikte barışçıl faaliyetlerde bulunan insanlara insan hakları savunucusu denir. Hak savunucuları, insan haklarını etkin bir şekilde savunmak konusunda gösterdikleri kararlılık sebebiyle, hem devletlerle ilişkili hem de devlet dışı aktörlerin misillemelerine, tacizlerine ve hak ihlalleri niteliğindeki fiillerine maruz kalabilirler.

Kişilerin "bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, ulusal ve uluslararası düzeyde insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması ve gerçekleştirilmesini destekleme ve bunun için gayret gösterme hakkı" ile birlikte, devletlerin "insan haklarını ve temel özgürlükleri koruma, geliştirme ve uygulamaya ilişkin" sorumluluk ve görevlerinin genel çerçevesini Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 9 Aralık 1998 tarihinde kabul edilmiş bulunan BM İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi belirler.

Sivil toplumun düzgün bir şekilde işlemesi güçlü ve sağlıklı bir demokrasinin ön koşuludur. Ne var ki temel haklara yönelik OHAL döneminde iyice ağırlaşan kısıtlamalar sivil toplumun işleyişi açısından ciddi riskler oluşturuyor ve başta toplanma, örgütlenme ve ifade özgürlükleri olmak üzere, çok sayıda insan hakkı halen tehdit altında bulunuyor.

İşkenceye Karşı Dünya Örgütü ("OMCT") ile Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu'nun ("FIDH") ortak bir programı olan İnsan Hakları Savunucularının Korunması için Gözlemevi ("Gözlemevi") tarafından geçtiğimiz yılda sivil alana ilişkin olarak yayımlanan iki rapordan ikincisi¹ olan bu rapor ("Rapor") İHS'lerin ve sivil toplumun durumunu belgelendirmeyi ve Temmuz 2016'daki darbe girişiminin ardından Türkiye'de sivil toplum çalışmalarını etkileyen kısıtlamaları ve zorlukları ortaya koymayı hedefliyor. Raporun amacı belli bir zaman diliminde yaşanmış hak ihlallerinin ayrıntılı ve eksiksiz bir listesini sunmaktan çok, sivil toplum örgütlerinin ve İHS'lerin halihazırda içinde faaliyet gösterdikleri ortamın genel bir tablosunu çizmek. Rapor bir yandan genel eğilimleri ve örgütlenme özgürlüğü hakkına yönelik kısıtlamaları belgelendirirken, bir takım tespitler de yaparak, uluslararası örgütler, insan haklarının korunmasına yönelik mekanizmalar ve uluslararası bağışçılar başta olmak üzere, ulusal ve uluslararası düzeydeki karar alıcılara Türkiye'de sivil alanın giderek daralması karşısında neler yapabileceklerine ve bu bağlamda sivil topluma ve İHS'lere verdikleri desteği nasıl iyileştirebileceklerine ilişkin tavsiyelerde bulunmayı da hedefliyor.

---

¹ Toplanma özgürlüğü hakkına ve sivil toplum örgütleri ile İHS'lerin bu hakkı kullanırken karşılaştıkları güçlüklerle odaklanan ilk rapor için bkz. Gözlemevi ve İHD, Sürekli OHAL: Türkiye'de Toplanma ve Gösteri Özgürlüğüne Yönelik Saldırılar ve Sivil Topluma Yansımaları (Temmuz 2020). Erişim: https://www.fidh.org/IMG/pdf/obs_turkey_turcweb.pdf

---

B. Metodoloji

Rapor FIDH'in Gözlemevi çerçevesinde yürüttüğü araştırma faaliyetlerine dayanıyor. Araştırma kapsamında aralarında insan hakları örgütleri, sendikalar ve diğer meslek örgütlerinin de bulunduğu Türkiye'deki 16 sivil toplum temsilcisi ile 18 görüşme gerçekleştirildi. Bu görüşmelerden 13'ü Mayıs 2020'de, üçü Kasım 2020 ve Ocak 2021'de, ikisi ise 2019 Mayıs'ında yapılan görüşmeleri takiben, Mart 2021'de gerçekleştirildi. Bir görüşme de Haziran 2020'de Türkiye'de faaliyet gösteren bir uluslararası aktörle yapıldı. Araştırma kapsamında, Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu ile de Mayıs 2020'de bir mülakat gerçekleştirildi. Gözlemevi ayrıca İnsan Hakları Daire Başkanlığı da dahil olmak üzere Adalet Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'ne de Mayıs 2020 ve Ocak 2021'de ulaşmaya çalıştı, ancak tüm çabaları yanıtızsız kaldı. Başlangıçta yüz yüze gerçekleştirilmesi planlanan mülakatlar, araştırma sırasındaki Kovid-19 pandemisi ile bağlantılı seyahat yasakları ve sağlık riskleri nedeniyle uzaktan gerçekleştirildi. Yerel katılımcılar, FIDH ve OMCT üyesi örgütlere danışılarak, coğrafi dengeler ve üzerinde çalıştıkları insan hakları meselelerinin çeşitliliği gözetilerek seçildi. Katılımcılar arasında kadın, LGBTİ+, çevre ve emek hakları, Türkiye'nin güneydoğusunda yaşanan hak ihlalleri ve güvenlik güçlerinin gerçekleştirdiği hak ihlalleri gibi farklı alanlarda faaliyet gösteren örgütler ve resmi olarak dernek veya vakıf statüsüne sahip olmayan gruplar bulunuyordu. Buna ilaveten Gözlemevi Türkiye'deki insan hakları ihlallerini izleyen büyük ölçekli örgütler ile baskılardan doğrudan etkilenen taban örgütlenmeleri ve hareketleri arasında da bir denge kurmaya çalıştı. Gözlemevi görüşmelerde Kovid-19 pandemisinin ve bu kapsamda alınan önlemlerin sivil toplum örgütleri ve İHS'lerin üzerindeki olumsuz etkilerini anlamak için de çaba sarf etti.

Araştırmada ayrıca Gözlemevi'nin, Türkiye İnsan Hakları Vakfının (TİHV, hem FIDH hem de OMCT üyesi) ve İnsan Hakları Derneğinin (İHD, FIDH ile OMCT'nin SOS-İşkence Ağı üyesi), Türkiye'deki insan hakları durumuyla ilgili, özellikle sivil toplumun ve İHS'lerin karşılaştığı risklere odaklanan düzenli izleme ve belgelendirme çalışmalarından da yararlandı.

Araştırma AB tarafından finanse edilen üç yıl süreli "Türkiye'deki İnsan Hakları Savunucularına Kapsamlı Destek" programının kapsamında yürütüldü. Söz konusu program, FIDH tarafından, aralarında OMCT Avrupa'nın da bulunduğu, uluslararası sivil toplum örgütleri ("STÖ") tarafından 2019 yılında kurulan bir konsorsiyum tarafından yönetiliyor ve Türkiye'de sivil toplum ve İHS'lerin kapasitesini geliştirmeyi ve onları desteklemeyi hedefliyor.

Gözlemevi, bizimle görüşlerini ve analizlerini paylaşan birey, kurum ve örgütler ile birlikte, araştırma sırasında gösterdirdikleri destek ve işbirliği için İHD ve TİHV'e teşekkürlerini sunar.

II. BAĞLAM

Türkiye'de sivil toplumun faaliyet gösterdiği ortam 2013 yılından beri gittikçe kötüleşiyor. Sivil toplumun farklı kesimleri 2013'ten çok daha önce de hükümetin baskılarına maruz kalıyorlardı ama 2013 yılındaki Gezi Parkı eylemleri² olarak bilinen protesto gösterilerinin ve hükümet ile PKK³ arasında yürütülen barış sürecinin 2015 yılındaki çöküşünün⁴ ardından baskılar giderek daha da ağırlaştı ve 15 Temmuz darbe girişimiyle birlikte kaygı verici boyutlara ulaştı.⁵ Türkiyeli yetkililer, darbe girişiminin ardından kalkışmayı bastırmak amacıyla OHAL ilan ettiler. Yedi kez uzatıldıktan sonra 18 Temmuz 2016 tarihinde sona eren OHAL'in doğurduğu sonuç insan haklarının ağır bir şekilde kısıtlanması ve sivil toplum alanının daralması oldu.

Bu durum, OHAL'in kaldırılmasından sonra da çok değişmedi. Türkiye'de hukukun üstünlüğü ilkesi ile yargı bağımsızlığı başta olmak üzere demokratik denge ve denetleme mekanizmalarındaki bozulma ve bunun bir belirtisi olarak sivil toplum aktörlerinin haklarındaki aşınmalar hala sürüyor. Örgütlenme özgürlüğü ile birlikte, toplanma ve ifade özgürlükleri de, Türkiye'nin anayasal yükümlülüklerine ve uluslararası taahhütlerine aykırı bir şekilde, Türkiye'yi geriye götüren yasa ve politikalarla hedef alınmış durumda. Dolayısıyla sivil toplumun faaliyet gösterdiği ortam elverişli olmaktan hala çok uzak.

Muhafif politikacıların, gazetecilerin, İHS'lerin ve hükümet politikalarını eleştiren herkesin ifade özgürlükleri sürekli bir saldırı altında. Muhafif sesler misillemelere maruz bırakılıyor, örneğin haklarında çeşitli gerekçelerle taciz amaçlı davalar açılıyor. İfade özgürlüğü alanındaki kötüleşmeye koşut olarak örgütlenme özgürlüğü de ciddi bir şekilde kısıtlanmış durumda, bağımsız sivil toplum aktörleri düzenli olarak yaftalanıyor ve marjinalize ediliyorlar, faaliyetleri ise daha önce eşi benzeri görülmemiş bir şekilde, dalga dalga kriminalize edilerek engelleniyor. Gözlemevi'nin Temmuz 2020'de yayımlanan, toplantı ve gösteri özgürlüğüne odaklanan ilk raporunda epeyce kısıtlayıcı bir yasal çerçevenin ve yetkililerin hak ihlali niteliğindeki uygulamalarının marifetleriyle, muhafif görüşlerin barışçıl gösteriler yoluyla dile getirilmesinin etkisizleştirildiği bir ortam betimleniyor. Toplanma özgürlüğüne yönelik yaygın yasaklar, hak sahiplerini gösteri yürüyüşleri ve protesto eylemleri yoluyla seslerini duyurmaktan alıkoyduğu gibi, sokağa bu yasaklara rağmen dökülen insanlar da polis şiddetine, yargısal tacizlere ve yaftalanmaya maruz bırakılıyorlar. Sivil toplum aktörlerine ve onların ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüklerine yönelik bu baskılar sivil toplum çalışmalarını ciddi bir şekilde sekteye uğrattığı gibi, İHS'lerin insan haklarını ve demokratik değerleri savunmak için yaptıkları çalışmalara makul olmayan kısıtlamalar getiriyor.

Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişiminden sonra oluşan bağlamın daha kapsamlı bir analizi "Sürekli OHAL: Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Özgürlüğüne Yönelik Saldırı ve Sivil Topluma Yansımaları" başlıklı söz konusu raporun ilk kısmında bulunabilir.⁶

2 Gezi Parkı eylemleri, 28 Mayıs 2013 günü, 19. Y.Y. Osmanlı döneminde parkın bulunduğu alanda yer alan kışlının bir kopyasının, içinde alışveriş ve kültür merkezleri ile bir caminin de yer alacağı şekilde yeniden inşa edilmesini engellemek amacıyla başladı. Bu eylemler daha sonra barışçıl göstericilere karşı uygulanan polis şiddetine gösterilen tepkiyle temel hak ve özgürlüklerin talep edildiği tüm Türkiye'ye dalga dalga yayılan hükümet karşıtı protestoları tetikledi. Bkz. FIDH, Bir yılın ardından Gezi: Gösterici Avı (27 Mayıs 2014) Erişim: <https://www.fidh.org/tr/avrupa/15409-teskilatlarimizin-bugun-yayinladiklari-bir-rapor>. Ayrıca bkz. Uluslararası Af Örgütü, Gezi Parkı Eylemleri: Türkiye'de Toplanma Özgürlüğü Hakkı Şiddet Kullanılarak Engelleniyor (2 Ekim 2013). Erişim: <https://www.amnesty.org/download/Documents/12000/eur440222013tr.pdf>

3 PKK Türkiye, AB ve NATO tarafından terör örgütü olarak sınıflandırılan silahlı bir gruptur.

4 Bkz. BBC, PKK to 'resume fighting' against Turkish army (5 Kasım, 2015). Erişim: <https://www.bbc.com/news/world-europe-34732235>. Ayrıca bkz., FIDH ve Euromed Rights, High-Level Solidarity Mission to Turkey 20-24 January 2016 – Human Rights Under Curfew (24 Şubat, 2016). Erişim: <https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/turkey/turkey-human-rights-under-threat>.

5 Bkz, FIDH, FIDH condemns coup attempt in Turkey and calls for response which respects the rule of law and human rights (19 Temmuz 2016). Erişim: <https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/turkey/fidh-condemns-coup-attempt-in-turkey-and-calls-for-response-which>. Ayrıca bkz. İHD ve TIHV, Joint Statement by FIDH Member Organisations (16 Temmuz 2016). Erişim at: <https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/turkey/joint-statement-by-fidh-member-organisations-ihd-and-hrft-on-the-coup>.

6 Gözlemevi & İHD, Sürekli OHAL: Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Özgürlüğüne Yönelik Saldırı ve Sivil Topluma Yansımaları (Temmuz 2020). Erişim: https://www.fidh.org/IMG/pdf/obs_turkey_turcweb.pdf

III. SİVİL ALANA YÖNELİK KISITLAMALAR

A. Genel

“Sivil toplumun misyonunu ortadan kaldıran bir durumla karşı karşıyayız”⁷

OHAL'in Türkiye'deki sivil alan, özellikle de örgütlenme özgürlüğü üzerinde çok yıkıcı etkileri oldu. OHAL sırasında en az 1410 dernek⁸, 109 vakıf⁹, 19 sendika ve aralarında haber sitelerinin, gazetelerin, TV ve radyo kanallarının, dergilerin ve yayınevlerinin de bulunduğu 149 medya organı¹⁰ mahkeme kararı olmaksızın, kanun hükmünde kararnamelerle (“KHK”) kapatıldı.¹¹ Bu önlemler sivil toplumu sindirdiği gibi, çok sayıda sivil toplum örgütünün kapatılmasıyla ve bunların üyelerine ve diğer İHS'lere yönelik tacizlerle oluşturulan korku ikliminin diğer örgütler üzerinde de caydırıcı bir etkisi oldu. Birçoğu sürekli olarak kapatılma ve üyeleri hakkında soruşturma veya kovuşturma açılması endişesiyle yaşar oldular ve faaliyetlerini bu kısıtlayıcı ortamın içerdiği olası risklere uygun bir şekilde yeniden düzenlemek zorunda kaldılar. Büyük bir zaman, enerji ve kaynak kaybına neden olan bu durum sebebiyle insan hakları alanındaki önemli faaliyetlerine odaklanmakta güçlük yaşadılar. Birçok sivil toplum örgütü, bilinçli bir kararla, ya da kendilerini daha az görünür kılacak, daha risksiz faaliyetlerin yürütülmesi için koşulların daha elverişli olması sebebiyle, bu tür faaliyetlere öncelik verdi. Eş zamanlı olarak önde gelen sivil toplum örgütleri ve bunların temsilcileri idari ve ceza soruşturmalarına maruz bırakıldılar, yargıldılar ve birçok vakada da asılsız suçlamalarla tutuklandılar veya mahkum edildiler.

Bu durum OHAL bittikten sonra da iyileşmedi. OHAL'in Temmuz 2018'de kaldırılmasının üzerinden iki buçuk yılı aşkın bir zaman geçmiş olmasına karşın, Türkiye'de sivil toplum hala kuşatma altında. Sivil toplum aktörleri ve İHS'ler hala yaftalanıyor, yargısal tacize maruz bırakılıyor veya keyfi olarak tutuklanıyorlar. Çok sayıda tanınmış sivil toplum aktörü hakkında ceza soruşturmaları ve/veya davaları açıldı ya da halen sürüyor. Dahası “7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun” başlıklı tartışmalı bir yasa da Aralık 2020'de yürürlüğe girdi. Söz konusu yasanın görünürdeki amacı, ilgili uluslararası standartlara uyum sağlamak olsa da, yasa yedi farklı kanunda değişiklik yaparak, yetkililerin sivil toplum faaliyetlerini makul olmayan şekillerde kısıtlamalarının önünü açıyor ve bu yönüyle görünürdeki amacını epeyce aşıyor. (Bkz. aşağıda, Kutucuk #1)

Bir yanda giderek daha da sertleşen düşmanca ortam ve fonlara ve diğer kaynaklara erişim konusunda karşılaşılan kurumsal kısıtlar ile, öte yanda ülkede her geçen gün büyüyen hak ihlallerinin arasına sıkışmış durumdaki birçok sivil toplum örgütü ve İHS, ciddi bir tükenme eşiğinde yaşamlarını sürdürebilmek ve ayakta kalabilmek için mücadele ediyorlar. Buna ek olarak, yetkililerin sivil toplumun insan hakları alanındaki faaliyetleri karşısındaki kayıtsızlıkları, sivil toplum aktörleri ile anlamlı bir etkileşime girmemeleri, bu aktörlerin temel misyonlarını baltaladığı gibi, karar alma süreçlerine anlamlı bir şekilde katılmalarına da engel oluyor. Önde gelen çok sayıdaki sivil toplum örgütü ve İHS, faaliyetlerini son derece güç koşullarda ve eskisinden daha büyük bir kararlılıkla sürdürüyor olsalar da, bazıları karşılaştıkları güçlükler ve ülkedeki insan hakları meselelerinde somut bir etki sağlayabilme konusundaki engellerden yorgun ve bitap düşmüş durumdadılar.

⁷ Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 3 No'lu çevrimiçi görüşme.

⁸ Önce 1598 dernek kapatılmışken, daha sonra bunlardan 188'i hakkındaki kapatma kararı başka KHK'ler ile kaldırıldı.

⁹ Önce 129 vakıf kapatılmışken, daha sonra bunlardan 20'si hakkındaki kapatma kararı başka KHK'ler ile kaldırıldı.

¹⁰ Önce 170 dernek kapatılmışken, daha sonra bunlardan 21'i hakkındaki kapatma kararı başka KHK'ler ile kaldırıldı.

¹¹ Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu, Faaliyet Raporu 2019, s. 7 (31 Ocak 2020). Erişim: https://ohalko-misyonu.tccb.gov.tr/docs/OHAL_FaaliyetRaporu_2019.pdf.

B. Uluslararası Standartlar ve İç Hukuktaki Düzenlemeler

a. Uluslararası Hukuk

Örgütlenme özgürlüğü, hem çoğulcu ve canlı bir demokrasinin işleyişi, hem de diğer hakların etkin bir şekilde kullanılmasının sağlanabilmesi açısından asli önemdeki temel haklardan biridir. Gerçekten de vatandaşların demokratik süreçlere katılımı, büyük ölçüde, ortak hedefler peşinde koşmak için kurdukları dernekler, vakıflar gibi örgütler üzerinden gerçekleşir.¹² Özellikle insan hakları ve hak ihlalleri konusunda kamuoyunda farkındalık yaratma, kamu politikaları alanında şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanması ve demokratik tartışma ortamı ile canlı bir sosyal ve kültürel yaşamın yaratılması gibi konulardaki faaliyetleriyle hükümet dışı örgütlerin demokrasinin gerçekleştirilmesine ve muhafaza edilmesine yaptıkları asli katkılar uluslararası alanda kabul görmüştür.¹³

Türkiye Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ("AİHS") ile Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin ("MSHS") taraflarındandır ve her iki sözleşme de, sırasıyla 11 ve 22 maddelerinde, örgütlenme özgürlüğüne yer verir.¹⁴ Örgütlenme özgürlüğüne ilaveten, insan haklarını savunma hakkı da kendi başına temel bir hak olarak yaygın bir şekilde tanınmıştır. Bu hak MSHS ile AİHS'de de dolaylı olarak yer alır. Birleşmiş Milletler İHS'lerin Korunması Bildirgesi varolan bağlayıcı insan hakları sözleşmelerinde yer verilen hakları, doğrudan İHS'lere ve onların faaliyetlerine uygulanabilecek açıklıkta telaffuz ederek insan haklarını savunma hakkına cisim kazandırır ve onu resmen tanıır.¹⁵ İnsan hakları alanında bireysel olarak veya diğerleriyle birlikte çalışma (Madde 1); insan hakları ile ilgi bilgi arama, edinme ve alma (Madde 6); kamu işlerinin yürütülmesinde yer alma imkanına etkin şekilde erişim (Madde 8) ve kaynak talep etme, kabul etme ve kullanma¹⁶ (Madde 13) hakları da, insan haklarını savunma hakkının kapsamındadır. İHS'leri, faaliyetleri nedeniyle şiddet eylemlerine, tehditlere ve misillemelere maruz kalmaktan "iç hukuk kapsamında etkili şekilde koruma" sorumluluğu da BM Bildirgesi'nde devletlere yüklenmiştir (Madde 12).

Örgütlenme özgürlüğü devletlerin derneklerin tescil taleplerini reddetmesi, bunları kapatması veya bunların faaliyetlerine müdahale etmesi gibi haksız uygulamalar karşısında sivil toplum örgütlerine koruma sağlar¹⁷. Örgütlenme özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar ancak "yasayla öngörülebilir ve demokratik bir toplum içinde ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli" oldukları hallerde meşru görülebilirler.¹⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ("AİHM") yerleşik içtihadına göre bir önlemin zorunlu görülebilmesi için iki koşulun yerine gelmiş olması gerekir: a) söz konusu

12 AİHM, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesine ilişkin rehber – Toplantı ve örgütlenme özgürlüğü, s. 25, para. 107 (31 Ağustos, 2020); Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia, § 61. Erişim: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_11_ENG.pdf

13 Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ("AGİT") Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi, Joint Guidelines on Freedom of Association, s. 16, para. 13 (1 Ocak 2015). Erişim: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/b/132371.pdf>

14 Türkiye ayrıca Uluslararası Çalışma Örgütü'nün («ILO») 87 Numaralı Örgütlenme Özgürlüğü ve Örgütlenme Hakkının Korunması Sözleşmesi ile Örgütlenme ve Toplu Sözleşme Hakkı Sözleşmesi başta olmak üzere örgütlenme hakkı ile işçi ve çalışan örgütleri kurma hakkını düzenleyen bütün sözleşmelerini de onaylamıştır. Bu sözleşmeler işçilerin herhangi bir izne tabi olmaksızın kendi tercih ettikleri örgütleri kurma veya bunlara katılma, sendika karşıtı ayrımcılıktan korunma ve sendika faaliyetlerine özgürce katılma hakları gibi temel ilkeleri düzenler. Bkz. ILO, International Labour Standards on Freedom of Association. Erişim: <https://www.ilo.org/global/standards/subjects-covered-by-international-labour-standards/freedom-of-association/lang--en/index.htm>

15 Evrensel Olarak Tanınan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Geliştirilmesi ve Korunmasında Bireylerin, Grupların ve Toplumsal Kuruluşların Hakları ve Sorumlulukları Üzerine Bildirge.

16 STÖ'lerin fon bulma hakları ve bunun ihlali ile ilgili daha ayrıntılı bir analiz için bkz. Gözlemevi, Annual Report 2013: Violations of the right of NGOs to funding – from harassment to criminalisation (28 Şubat 2013). Erişim: <https://www.fidh.org/en/issues/human-rights-defenders/archives-human-rights-defenders/annual-reports/obs-annual-report-2013-violations-of-the-right-of-ngos-to-funding>

17 AİHM, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesine ilişkin rehber – Toplantı ve örgütlenme özgürlüğü, s. 25, para. 139 (31 Mayıs 2020).

18 AİHS Madde 11 ve MSHS Madde 22.

.....
önlem acil bir toplumsal ihtiyaçtan kaynaklanmalıdır ve b) ulaşılmak istenen meşru amaçla orantılı olmalıdır.¹⁹

Dahası devletlerin örgütlenme özgürlüğünü makul olmayan gerekçelerle kısıtlamaktan kaçınmaları gerektiği gibi, örgütlenme özgürlüğü hakkının etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak için makul ve uygun önlemleri almak yönünde pozitif bir yükümlülükleri de vardır.²⁰ Bu pozitif yükümlülük yaygın olmayan görüşleri benimseyen veya azınlık gruplarına mensup olan kişiler için özel bir önem taşımaktadır; zira söz konusu kişiler taciz ve saldırı riskine daha açıktır.²¹ Başkalarının örgütlenme özgürlüğü hakkını kısıtlama veya ihlal etme girişimleri ile bu hakkı kullananlara yönelik saldırı veya taciz girişimlerini derhal ve kapsamlı bir şekilde ele almak da devletin pozitif yükümlülükleri arasındadır.

b. İç Hukuktaki Düzenlemeler

Örgütlenme özgürlüğü Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın "Dernek Kurma Hürriyeti" başlıklı 33. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre "herkes önceden izin almaksızın dernek kurma²² ve bunlara üye olma" özgürlüğüne sahiptir. Örgütlenme özgürlüğü uluslararası standartlara uygun olarak ancak, "millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hürriyetlerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir." Aynı maddeye göre dernekler ancak "hakim kararıyla" kapatılabilirler.

Anayasa, katılım hakkını da, insan haklarını savunma hakkını da açıkça telaffuz etmez. Ancak bu hakların, özellikle de demokratik karar alma süreçlerine katılım hakkının, çoğulcu demokrasinin işleyişi açısından yaşamsal önemde olduğu uluslararası hukukta yaygın bir şekilde kabul görmüştür. Dolayısıyla uluslararası standartlarla uyumlu olarak yorumlanması gereken anayasal koruma altındaki temel haklar ve ilkeler, en başta da Anayasa'nın ifade, medya, toplanma ve örgütlenme özgürlüklerini koruyan maddeleri, her iki hakkı da dolaylı olarak anayasal koruma altına alırlar. Dahası, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. maddesi uyarınca "usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır." Yani Türkiye Cumhuriyeti Anayasası söz konusu uluslararası standartları kabul eder ve onları yasaların üstünde görür.

Medeni Kanun²³ ile birlikte Dernekler Kanunu²⁴ ve Vakıflar Kanunu²⁵ Türkiye'deki dernek ve vakıfların yapılarını ve yönetim biçimlerini düzenleyen temel yasal düzenlemelerdir.²⁶ Bunların yanı sıra örgütlenme özgürlüğünü ve genel olarak sivil toplum faaliyetlerini doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren, medeni, mali, idari ve cezai düzenlemeler içeren çok sayıda kanun ve yönetmelik de bulunmaktadır. Söz konusu mevzuat genel olarak örgütlenme özgürlüğü ile ilgili uluslararası standartlarla uyumlu olsa da, oldukça karmaşık bir görünüm arz etmekte ve sivil toplum örgütlerine aşırı ölçüde bürokratik yükümlülükler bindiren bir nitelik taşımaktadır.²⁷

.....
¹⁹ AİHM, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesine ilişkin rehber – Toplantı ve örgütlenme özgürlüğü, s. 26, para. 147 (31 Mayıs 2020).

²⁰ Ibid, s. 35, para. 213.

²¹ Ibid, s. 35, para. 215.

²² Dernek terimi dar anlamda, sadece resmi olarak kurulmuş, tüzel kişiliğe sahip örgütlenmeleri kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca 33. madde hükümlerinin vakıflara da uygulanacağı maddede açıkça belirtilmiştir. Yani Anayasa'nın lafzı sadece iki örgütlenme biçimine, derneklere ve vakıflara gönderme yapar; dolayısıyla Türkiye'nin hukuk sisteminde sadece bu ikisi STÖ olarak tanınırlar.

²³ 24607 sayılı, 8 Aralık 2001 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak, 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girmiş 4721 sayılı Medeni Kanun.

²⁴ 25649 sayılı, 23 Kasım 2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak, yayımlanma tarihinde yürürlüğe girmiş 5253 sayılı Dernekler Kanunu.

²⁵ 26800 sayılı, 27 Şubat 2008 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak, yayımlanma tarihinde yürürlüğe girmiş 5737 sayılı Vakıflar Kanunu.

²⁶ Sendikalar ve siyasi partiler gibi özel başka örgütlenme biçimlerinin kendilerine ait özel yasaları vardır. Bkz. 18027 sayılı, 24 Nisan 1983 tarihli Resmi gazetede yayımlanarak, yayımlanma tarihinde yürürlüğe girmiş 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu; 28460 sayılı, 7 Kasım 2012 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak, yayımlanma tarihinde yürürlüğe girmiş 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu.

²⁷ Söz konusu mevzuatın detaylı bir analizi için bkz. STGM ve TÜSEV ve YADA, Sivil Topluma Aktif Katılım: Uluslararası Standartlar, Ulusal Mevzuattaki Engeller, Öneriler (Mayıs 2015). Erişim: <https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/MevzuatRapor.15.09.15.pdf>; Ayrıca bkz. International Center for Not-For-Profit Law, Turkey (Son güncelleme tarihi: 20 Ekim 2020). Erişim: <https://www.icnl.org/resources/civic-freedom-monitor/turkey>

Özellikle yeni kurulmuş ve nispeten küçük ölçekli örgütler açısından idari zorunlulukları uzman desteği almaksızın yerine getirmek büyük güçlükler içermektedir.

Bu araştırma Türkiye'de sivil topluma uygulanan mevzuatın tamamını ayrıntılı bir şekilde değerlendirmek gibi bir iddia taşımaya da sivil toplum faaliyetleri üzerinde etkili olması kaçınılmaz en tartışmalı düzenlemeler aşağıdaki bölümlerde değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bununla birlikte sivil toplum açısından en sorunlu olan hususun bu mevzuatın kendisinden ziyade, bu hükümlerin keyfi olarak uygulanması ve sivil toplum aktörlerini ve İHS'leri taciz etmek amacıyla kötüye kullanılması olduğunu da belirtmek gerekir. Yargısal tacizler de bu kapsamdadır, ama tacizler bunlarla sınırlı değildir.

Kutucuk #1 – Bağımsız sivil toplumu tehdit eden son kanun değişiklikleri

31 Aralık 2020 günü "7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun"²⁸ başlığını taşıyan tartışmalı bir yasa yürürlüğe girdi. Söz konusu yasanın Türkiye'de örgütlenme özgürlüğünü daha da kısıtlayarak sivil toplum faaliyetlerini sekteye uğratma potansiyeli bulunuyor. Yasanın görünürdeki amacı²⁹ bir dizi BM Güvenlik Konseyi kararı³⁰ ile Mali Eylem Görev Gücünün tavsiyelerini³¹ uygulamaya geçirmek olsa da, yasa maddelerinin önemli bir çoğunluğu ya bu amaçla ilgisiz, ya da bu amacı açıkça aşan düzenlemeler içeriyor. Dahası, bu kanun değişiklikleri doğrudan ilgili paydaşlara, en başta da sivil toplum örgütlerine anlamlı bir şekilde danışılmadan ya da bunların katkısı almaksızın kaleme alınmış.

7262 sayılı Kanun, aralarında Dernekler Kanunu ve Yardım Toplama Kanunu'nun³² da bulunduğu yedi kanunda değişiklik yapıyor ve devlet görevlilerine³³ çok geniş yetkiler tanıyor. En önemlisi, Dernekler Kanunu'na eklenen 30/A maddesiyle, İçişleri Bakanı'na derneklerin Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun kapsamına giren suçlardan yargılanan personelini ve yöneticilerini geçici olarak görevden uzaklaştırma ve görevden uzaklaştırılanların yerine mahkemeden atama yapmasını talep etme yetkisi veriliyor. Bu tedbirin yeterli olmaması ve gecikmesinde sakınca bulunması durumunda Bakan söz konusu derneği geçici olarak faaliyetten alıkoyabiliyor, ancak bu tür faaliyetten alıkoyma kararlarının 48 saat içerisinde bir mahkeme tarafından onaylanması gerekiyor. Aslında Bakan'ın faaliyetten alıkoyma kararı alabilmesi için gerekli koşullar o kadar muğlak ve geniş bir şekilde tanımlanmış ki söz konusu düzenleme, taciz amaçlı olarak uygulamalara kapı açıyor.

7262 sayılı Kanun sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerinin yetkililer tarafından makul olmayan şekillerde engellenmesine veya kısıtlanmasına olanak tanıyan birçok başka düzenleme de içeriyor. Bunların başında sivil toplum örgütlerinin ve onların iş ortaklarının her yıl denetlenmesini öngören düzenleme (Dernekler Kanunu'nun değişik 19. maddesi) ile Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun kapsamında yer alan suçlar ile uyuşturucu ticaretiyle ilgili suçlardan mahkum olan kişilere dernek organlarında görev yapma yasağı getiren düzenleme (Dernekler Kanunu'un değişik 3. maddesi) geliyor. Sivil toplum aktörlerine ve İHS'lere en çok yöneltilen ve sık sık da

28 31351 sayılı, 31 Aralık 2020 tarihli Resmi Gazete'nin 5. Mükerrer sayısında yayımlanarak, yayımlanma tarihinde yürürlüğe girmiş 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun.

29 Bkz. Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun teklifi ve gerekçesi (16 Aralık 2020). Erişim: <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-3261.pdf>

30 1267 (1999), 1988 (2011), 1989 (2011), 2253 (2015) ve 1373 (2001) sayılı Güvenlik Konseyi Kararları

31 Mali Eylem Görev Gücü, Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures: Turkey – Mutual Evaluation Report (Aralık 2019). Erişim: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/mer4/Mutual-Evaluation-Report-Turkey-2019.pdf>

32 18088 sayılı, 25 Haziran 1983 tarihli Resmi Gazete'nin 5. Mükerrer sayısında yayımlanarak, yayımlanma tarihinde yürürlüğe girmiş 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu.

33 Yasanın detaylı bir analizi için bkz. İnsan Hakları Ortak Platformu ("İHOP") ve diğerleri, Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun Teklifine Dair Değerlendirme (22 Aralık 2020). Erişim: <https://ihop.org.tr/kitle-imha-silahlarinin-yayilmasin-finansmaninin-onlenmesine-iliskin-kanun-teklifine-dair-degerlendirme/>. Ayrıca bkz., Gözlemevi, Açıklama – Türkiye: Yeni kanun, örgütlenme özgürlüğünü ciddi şekilde tehdit etmektedir ve yürürlükten kaldırılmalıdır! (20 Ocak 2021). Erişim: <https://www.fidh.org/tr/avrupa/turkiye/turkiye-yeni-kanun-orgutlenme-ozgurlugunu-ciddi-sekilde-tehdit>

hüküm giymelerine sebep olan suçlamalar genellikle terör suçları kapsamına girenler. Ayrıca terörle mücadele yasalarının yetkililer tarafından muhalefeti yıldırmak amacıyla açıkça kötüye kullanılması hükümetlerle ilişkili ve hükümet dışı uluslararası aktörler tarafından da sık sık kınanan yaygın bir uygulama. Bu iki gerçek göz önüne alındığında, 7262 sayılı Kanun'un getirdiği dernek organlarında görev alma yasağı, önde gelen sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin derneklerin yönetici pozisyonlarında görev kabul etmelerini ya da varolan yöneticilik görevlerini sürdürmelerini engelleyebilir. 7262 sayılı Kanun ayrıca yetkililerden önceden izin almaksızın çevrimiçi platformlardan başış toplayan örgütlere verilen idari para cezalarını önemli ölçüde artıran düzenlemeler de içeriyor (Yardım Toplama Kanunu'nun değişik 29. maddesi). Bu düzenleme zaten epeyce kısıtlayıcı olan başış toplama hükümlerine vurulan son bir darbe niteliğinde (daha fazla bilgi için bkz. "Yapısal Güçlükler: Fonlara ve Kaynaklara Erişim" başlıklı, III.E numaralı bölüm), ve sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerini destekleyebilecek fonlara erişimini daha da kısıtlıyor.

C. Sivil Toplum Yönelik Saldırıları ve Düşmanca Ortam

a. Yaftalama ve Sivil Toplum Aktörlerinin İtibarsızlaştırılması

İHS'ler ve sivil toplum aktörleri Türkiye'de uzun süreden beri hükümet yetkilileri ve hükümet yanlısı medya tarafından yabancıların çıkarlarına ve/veya "terör örgütlerinin" amaçlarına hizmet eden, ulusal güvenliğe tehdit oluşturan kişiler veya gruplar olarak gösteriliyorlar. Hükümet ile PKK arasındaki barış sürecinin 2015 yılındaki çöküşünün ardından, bu söylem özellikle de Kürt İHS'ler başta olmak üzere Güneydoğu'daki insan hakları ihlallerine dikkat çeken herkese karşı zemin kazanmaya başladı, 2016 yılındaki darbe girişiminin ardından ise kaygı verici boyutlara ulaştı. O zamandan beri hükümete yönelik eleştirel görüşler ifade eden herkes, Türkiye Hükümetini devirmeye çalışan potansiyel birer "iç düşman" olarak gösteriliyor.

Devlet görevlileri ve hükümet yanlısı medya tarafından sivil toplum aktörlerine ve İHS'lere karşı yürütülen karalama kampanyaları³⁴ farklı biçimler alıyor. Bunların başlıcaları arasında sivil toplum örgütlerinin ve İHS'lerin uluslararası aktörlerle ve başışçılarla ilişkilerine dikkat çekerek bu ilişkileri söz konusu kişi ve grupların dış güçlerle sözde bağlantılarının kanıtıymış gibi sunmak; bu kişi veya grupların terör örgütleri ve diğer "devlet düşmanlarıyla" bağlantılı olduklarını iddia etmek ve yanlış ve eksik bilgi içeren söylemlerle komplo teorilerine katkıda bulunmak sayılabilir. Bu tür kampanyalar genellikle yetkilileri sözde şüpheli eylemlere ve onların "faillerine" karşı harekete geçmeye davet ediyorlar. Birçok vakada hükümet yanlısı medyanın karalama kampanyaları üst düzey hükümet yetkililerinin gayrimeşrulaştırıcı söylemleriyle ele ele ilerliyor ve bunların her ikisi de sivil toplum örgütlerini ve onların insan hakları alanındaki meşru çalışmalarını kamuoyu nezdinde itibarsızlaştırmayı hedefliyor.

Karalama kampanyaları, sivil toplum örgütleri ve İHS'ler üzerinde epeyce olumsuz etkiye sahip. Gerçekten de bu kampanyalar sivil toplum aktörleri ile İHS'lere karşı toplum nezdindeki

34 Örneğin adli tıp profesörü ve TİHV'in eski başkanı Şebnem Korur Fincancı, Türk Tabipler Birliği («TTB») başkanlığına seçildikten sonra Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan hedef alındı. Ekim 2020'de, bir AKP toplantısında konuşan Cumhurbaşkanı, TTB'yi «terör örgütünden birisini getirip, TTB'nin başına koymak» ile suçladı. Bkz. Bianet, Erdoğan TTB'yi hedef gösterdi: Tahammülümüz yok (14 Ekim 2020). Erişim: <https://bianet.org/1/17/232708-erdogan-ttb-yi-hedef-gosterdi-tahammulumuz-yok>. TİHV'in Cumhurbaşkanı'nın suçlamalarına yanıt veren basın açıklaması için bkz. TİHV, Başkanımız Prof. Dr. R. Şebnem Korur Fincancı ile İlgili Basın Açıklamamız (15 Ekim 2020). Erişim: <https://tihv.org.tr/basin-aciklamalari/baskanimiz-prof-dr-r-sebnem-korur-fincanci-ile-ilgili-basin-aciklamamiz/> Başka bir örnek de 2017 yılından beri keyfi olarak tutuklu bulunan iş insanı ve önde gelen İHS Osman Kavala'nın durumu. Kavala tutukluluğunun başlangıcından bu yana Cumhurbaşkanı tarafından bir çok kez hedef alınarak asılsız bir biçimde «2013 yılındaki Gezi Parkı protestolarının finansörü,» «Türkiye'nin Soros'u,» ve «terörist» olmakla suçlandı. Aynı anlatı hükümet yanlısı medyada da geniş biçimde yer aldı. Örneğin bkz. Bianet, Erdoğan, Osman Kavala İçin "Yerli Soros" Dedi (24 Ekim 2017). Erişim: <https://bianet.org/bianet/siyaset/190888-erdogan-osman-kavala-icin-yerli-soros-dedi>. Bu dava ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Sessiz Kalma, Osman Kavala (Son güncelleme tarihi: 29 Aralık 2020). Erişim: <https://www.sessizkalma.org/defender/osman-kavala/>

güvensizliği beslediği gibi, onların olumlu yöndeki bir değişimin aktörleri olmaktan ziyade, kamu güvenliğine tehdit oluşturdukları yönündeki yanlış algıyı da derinleştiriyor.³⁵ Dahası genellikle bu çeşit karalama kampanyalarının hemen arkasından sivil toplum aktörlerine ve İHS'lere yönelik tacizler boy gösteriyor.³⁶ Söz konusu tacizler devlet görevlilerinden olduğu kadar, devlet dışı aktörlerden de gelebiliyor ve yargısal taciz, fiziksel saldırı ve en uç vakalarda hayata kasta³⁷ kadar varan biçimler alabiliyor. Dolayısıyla sivil toplum aktörlerine yönelik karalama kampanyalarını gerçek birer tehdit olarak görmek ve bir çok vakada bu tür kampanyaları sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin gayrimeşrulaştırılmasına, taciz edilmesine ve nihayet bazı vakalarda kriminalize edilmesine giden yolda atılan ilk adımlar olarak değerlendirmek gerekiyor.

Kutucuk #2 – LGBTİ+ hak savunucularının yaftalanması

LGBTİ+ karşıtı söylem günümüz Türkiye'sinde her zamankinden daha güçlü. Zira LGBTİ+ topluluğu son yıllarda önemli bir görünürlük ve ivme kazanarak kamuoyunun dikkatini çekti, bu da onları nefret söylemlerine açık hale getirdi. Sivil toplum aktörlerine yönelik düşmanca ortam, insan haklarını ve özellikle de toplumsal cinsiyetle ilişkili hakları Batı propagandası ile ilişkilendiren söylemlerle birleşince durum daha da ciddi bir hal aldı.

Üst düzey devlet görevlileri, kamuoyuna yönelik söylemlerinde LGBTİ+ topluluğuna karşı, giderek artan ölçüde ve açıkça nefret dili kullanıyorlar. Bu dil, hoşgörüsüzlüğü beslediği ya da en iyi ihtimalle meşru gösterdiği gibi, medyayı ve devlet dışı aktörleri de nefret söylemleri konusunda cesaretlendiriyor. Bu tür ifadelerin kullanılma sıklığı ve yoğunluğuna bakılacak olursa, devlet düzeyinde LGBTİ+ topluluğuna karşı bilinçli bir tavrın varlığından söz etmek mümkün. En başta Cumhurbaşkanı ve Bakanlar düzenli

35 Son olarak Türkiye'nin 10 Şubat 2021 tarihinde düzenlediği bir askeri operasyonda PKK'nin elindeki 13 rehinenin öldürülmesinde, devleti hesap vermeye davet eden İHD hedef alındı. İçişleri Bakanı, mecliste yaptığı bir konuşmada İHD'yi ve onun yöneticilerini hedef alarak, İHD için «camı çıkasınca» ifadesini kullandı. Ayrıca İHD'nin teröristler tarafından katledilen siviller için ses çıkartmadığına ilişkin asılsız bir suçlamada bulundu. İHD bu suçlamayı 18 Şubat günü yaptığı bir açıklamayla reddetti. İçişleri Bakanı'nın müdahalesinin ardından İHD başta email, telefon ve sosyal medya olmak üzere, farklı kanallardan tehdit mesajları almaya başladı. Daha fazla ayrıntı için bkz. Gözlemevi, Açıklama – Türkiye: İnsan Hakları Derneği'nin (İHD) damgalanması ve hedef gösterilmesi son bulmalı! (3 Mart, 2021). Erişim: <https://www.fidh.org/tr/avrupa/turkiye/turkiye-insan-haklari-dernegi-nin-ihd-damgalanmasi-ve-hedef>. İHD'nin açıklaması için bkz. İHD, İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun İHD'yi Hedef Gösteren Açıklamalarına Karşı Zorunlu Cevap (18 Şubat 2021). Erişim: <https://www.ihd.org.tr/icisleri-bakani-suleyman-soylunun-ihdyi-hedef-gosteren-aciklamalarina-karsi-zorunlu-cevap/>. Bu olaydan birkaç hafta sonra, İHD Eş Genel Başkanı Öztürk Türkdöğün yargısal taciz ve keyfi gözaltına maruz bırakıldı. 19 Mart 2021'de sabah erken saatlerde polis memurları, Türkdöğün'ün Ankara'daki evine baskın düzenledi ve Türkdöğün "yasadışı silahlı örgüte üye olmak" (Türk Ceza Kanunu madde 314/2) suçlamasıyla yürütülen bir soruşturma kapsamında gözaltına alındı. Savcı, Türkdöğün'a, İHD Eş Genel Başkanı sıfatıyla basına yaptığı çeşitli açıklamaların yanı sıra uluslararası kuruluşlar, milletvekilleri, devlet yetkilileri ve uluslararası delegasyonlarla yaptığı telefon görüşmeleriyle ilgili sorular sordu. Türkdöğün, aynı günün akşam saatlerinde adli kontrol ve yurt dışı seyahat yasağı şartıyla serbest bırakıldı. Hakkındaki soruşturma hala devam ediyor. Bkz. Gözlemevi, Acil Eylem – Türkiye: İHD Eş Genel Başkanı Öztürk Türkdöğün adli kontrol şartıyla serbest bırakıldı TUR 002 / 0321 / OBS 039 (1 Nisan 2021). Erişim: <https://www.fidh.org/tr/avrupa/turkiye/turkiye-ihd-es-genel-baskani-oz-turk-turkdogan-adli-kontrol-sartiyla>

36 Örneğin avukat ve İHS Selçuk Kozağaçlı, İçişleri Bakanlığı ve bizzat Cumhurbaşkanı tarafından yürütülen bir karalama kampanyasının ardından 13 Kasım 2017 günü gözaltına alındı. Cumhurbaşkanı onu ve meslektaşlarını, gözaltına alınmalarından beş gün önce Soma madeni kazasında yaşamlarını kaybeden madencilerin ailelerinin avukatlığını üstlenmiş olmalarıyla bağlantılı olarak hedef almıştı. Bkz. Sessiz Kalma, Çağdaş Hukukçular Derneği avukatları (Son güncelleme tarihi: 6 Kasım 2020). Erişim: <https://www.sessizkalma.org/defender/cagdas-hukukcular-dernegi-avukatlari/>

37 Kürt İHS ve Diyarbakır Barosu eski başkanı Tahir Elçi 28 Kasım 2015 günü, Diyarbakır'ın Sur ilçesinde açık havada yapılan bir basın toplantısı sırasında suikasta uğradı. Basın toplantısı kentteki silahlı çatışmalar sırasında kültür mirasının uğradığı hasara dikkat çekmek amacıyla düzenlenmişti. Elçi suikasttan evvel, bir televizyon programında «PKK terör örgütü değildir. Bazı eylemleri terör niteliğinde olsa bile, PKK silahlı siyasal bir harekettir. Siyasal talepleri olan, toplumda çok ciddi bir desteği olan bir siyasal harekettir,» dediği için milliyetçi gruplar tarafından yürütülen bir karalama kampanyasıyla hedef alınmıştı. Daha sonra Elçi'nin bu sözleri nedeniyle savcılık soruşturması başlatılmış ve Elçi 2015 Kasım ayının başlarında kısa bir süre gözaltına alınmıştı. Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Sessiz Kalma, Tahir Elçi (Son güncelleme tarihi: 10 Kasım 2020). Erişim: <https://www.sessizkalma.org/en/defender/tahir-elci-2/>

olarak LGBTİ+ bireyleri hedef gösteriyorlar.³⁸ Bunlara ilaveten başka üst düzey devlet görevlileri de yaftalayıcı söylemlere katkı yapıyor³⁹. Örneğin Diyanet İşleri Başkanı 24 Nisan 2020 tarihli hutbesinde⁴⁰ LGBTİ+ bireyler ile HIV ile yaşayan insanları hedef alarak, farklı cinsel yönelimleri bir hastalık⁴¹ olarak nitelendirmişti. Bu sözler LGBTİ+ bireylerin ve toplulukların özellikle de Kovid-19 pandemisi bağlamında yaftalanmalarına ivme kazandırabilir. Bir çok insan hakları örgütü ve barolar, Diyanet İşleri Başkanı'nın söz konusu hutbede kullandığı ayrımcı dili kınayan açıklamalar yayınladılar. Ancak Cumhurbaşkanı'nın bizzat kendisi de aynı yaftalayıcı söyleme katılarak Ankara Barosu'nu, yayınladığı açıklamada İslam dinini kasten hedef almakla suçladı⁴². Bunu takiben Ankara ve Diyarbakır Baroları hakkında "dini değerleri aşağılama"⁴³ suçundan savcılık soruşturması başlatıldı. Tüm bu gelişmeler hükümetin ve devlet görevlilerinin, LGBTİ+ topluluğunun içinden veya dışından, LGBTİ+ haklarını savunanları kasıtlı olarak hedef gösterdikleri yönündeki endişeleri daha da artırdı.

Benzer bir şekilde hükümet yanlısı medyada da LGBTİ+ topluluğu sık sık "sapkınlık-sapıklık" kavramlarıyla eşleştiriliyor ve LGBTİ+ haklarını savunan örgütler "Türk toplumunu yozlaştırmayı amaçlayan Batı propagandasını" yaymakla ve/veya "terör örgütleriyle bağlantılı olmakla" suçlanıyorlar.⁴⁴ Bir LGBTİ+ hakları örgütü, medyada LGBTİ+ bireylere yönelik nefret içeren söylemlerde dramatik bir artış görüldüğünü bildirdi⁴⁵. 2019 yılı medya takip raporuna göre medyada yer alan içeriklerden en az yarısı LGBTİ+ bireylere karşı ayrımcılık içeriyordu ve düzenlenen etkinlikler ile

- 38 Örneğin Haziran 2019'da tekrarlanan İstanbul Belediye Başkanlığı seçimlerinin öncesinde İçişleri Bakanı bir TV programında İstanbul Belediye Başkanlığı için aday olan ekipte LGBTİ+ bireylerin ve "teröristlerin" olduğunu ve bunların her ikisini de İstanbul için bir "tehdit" olarak gördüğünü söyledi. Bkz. GMAG, Süleyman Soylu: LGBT'yi Türkiye İçin Bir Tehdit Olarak Görüyorum (21 Haziran 2019). Erişim: <https://gmag.com.tr/suleyman-soylu-lgbt-iyi-turkiye-icin-bir-tehdit-olarak-goruyorum/>. Son olarak 30 Ocak 2021'de İçişleri Bakanı Müslümanların kutsal mekanı Kabe ile birlikte LGBTİ+ bayraklarını resmeden bir sanat eseri yüzünden Boğaziçi Üniversitesi'ndeki öğrenci gösterileri sırasında gözaltına alınan dört kişi ile ilgili attığı bir tweet'te LGBTİ+ bireyler için «sapkın» ifadesini kullandı. Söz konusu sanat eseri yetkililer tarafından dini inançlara hakaret olarak görüldü ve halkı kin ve düşmanlığa tahrik suçundan soruşturma başlatıldı. Twitter kısa bir süre sonra söz konusu paylaşımına, nefret söylemleri ile ilgili kurallarını ihlal ettiğine ilişkin bir uyarı ekledi. Benzer bir şekilde, Boğaziçi Üniversitesi'ndeki öğrenci gösterileri sırasındaki yaftalayıcı söylemlere Cumhurbaşkanı da katkı sundu. Cumhurbaşkanı örneğin 1 Şubat günü partisinin üyelerine yaptığı bir konuşmada «Siz LGBT gençliği değilsiniz, siz kıran döken gençlik değilsiniz» sözlerini sarfetti. Bkz. DW, Twitter'dan Süleyman Soylu'nun tweetine kısıtlama (2 Şubat 2021). Erişim: <https://www.dw.com/tr/twitterdan-s%C3%Bcleyman-soylunun-tweetine-k%C4%B1s%C4%B1tlama/a-56412692>. Ayrıca bkz. BBC, Turkey's Erdogan denounces LGBT youth as police arrest students (2 Şubat 2021). Erişim: <https://www.bbc.com/news/world-europe-55901951>.
- 39 Benzer bir şekilde, Temmuz 2019'da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan ve tüm yerel camilere dağıtılan bir Cuma hutbesinde de LGBTİ+ bireylere yönelik nefret dili kullanıldı ve bu bireylerin «ilahi iradeye» aykırı davrandıkları söylendi: "Fıtratın kodlarıyla oynamak, yaratılıştan gelen özellikleri değiştirmeye çalışmak sünnetullahı aykırıdır. Cinsiyete müdahale eden ve cinsiyetsizliğe davet eden çabalar sadece bireyin değil bütün bir neslin felaketini hazırlar. Cinsiyet seçimini kişisel bir özgürlük alanı gibi göstererek ilahi iradeyi yok saymak, haddi aşma ve kulluktan sapmadır". Bkz. DW, Diyanet nikahsız birliklikleri ve LGBTİ'leri hedef aldı (5 Temmuz 2019). Erişim: <https://www.dw.com/tr/diyanet-nikahs%C4%B1z-birliklikleri-ve-lgbtileri-hedef-ald%C4%B1/a-49490549>
- 40 Daha fazla bilgi için bkz. Ortak Açıklama – End hate speech and targeted attacks against LGBTI people in Turkey (12 Mayıs 2020). Erişim: <https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/turkey/end-hate-speech-and-targeted-attacks-against-lgbti-people-in-turkey>
- 41 "Ey insanlar! İslam zinaı en büyük haramlardan kabul ediyor. Lütüflüğü, Eşcinselliği lanetliyor. Nedir bunun hikmeti. Hastalıkları beraberinde getirmesi ve neslin çürütmesidir, bunun hikmeti. Yılda yüzbinlerce insan gayri meşru ve nikahsız hayatın islami literatürdeki ismi zina olan bu büyük haramın sebep olduğu HIV virüsüne maruz kalıyor." Bkz. Diyanet Haber, Cuma Hutbesi 24 Nisan 2020. Erişim: <https://www.diyanehaber.com.tr/hutbeler/cuma-hutbesi-24-nisan-2020-h10239.html>
- 42 T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Küresel bir felaket halini alan Kovid-19 hastalığının üstesinden gelerek, inşallah Ramazan'ın sonunda çifte bayram yapmayı niyet ediyoruz" (27 Nisan 2020). Erişim: <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaşkanı-erdogan-kuresel-bir-felaket-halini-alan-kovid-19-hastaliginin-ustesinden-gelerek-insallah-ramazanin-sonunda-cifte-bayram-yapmayı-niyet-ediyoruz>
- 43 Bianet, Diyanet İşleri Başkanı'na Tepki Gösteren Diyarbakır Barosu'na da Soruşturma (28 Nisan 2020). Erişim: <https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/223534-diyanet-isleri-baskani-na-tepki-gosteren-diyarbakir-barosu-na-da-sorusturma>
- 44 Raporun tamamı için bkz. KAOS GL, 2019 Medya İzleme Raporu (Mart 2020). Erişim: <https://kaosgliderneqi.org/images/library/2020medya-izleme-raporu-2019web.pdf>
- 45 KAOS GL, 2019 yılında LGBTİ+'ları sistematik hedef gösterme yaygınlaştı (30 Mart 2020). Erişim: <https://kaosgl.org/haber/2019-yilinda-lgbti-lari-sistematik-hedef-gosterme-yayginlasti>

toplantılar sistematik olarak hedef gösterilirken bu etkinliklerin ve toplantıların yasaklanmasından ise övgüyle bahsediliyordu.⁴⁶ LGBTİ+ bireylere yönelik nefret söylemleri barındıran içerikler 2020 yılında, özellikle de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı ayrımcı hutbenin⁴⁷ ardından daha da ivme kazandı. Bu durum medyadaki nefret söylemlerinin LGBTİ+ bireylerin üst düzey devlet görevlileri tarafından hedef gösterilmelerine paralel olarak arttığını da gösteriyor⁴⁸. Medyada yürütülen söz konusu karalama kampanyalarında LGBTİ+ örgütlerinin tamamının kapatılmasına ve diğer temel haklarının ihlal edilmesine yönelik çağrılar da bulunuyordu⁴⁹.

LGBTİ+ karşıtı söylem giderek artan bir sıklıkta diğer insan hakları meselelerini ve gruplarını, özellikle de LGBTİ+ hareketi ile yakın ilişkilerini koruyan kadın hakları gruplarını itibarsızlaştırmak için de kullanılıyor⁵⁰. Örneğin Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi ("İstanbul Sözleşmesi") medyada, kamuoyuna mal olmuş muhafazakar isimler tarafından LGBTİ+ haklarını ve Türk kültürüne aykırı diğer değerleri yaygınlaştıracığı iddia edilerek açıkça hedef gösterildi. Bunu üst düzey hükümet görevlilerinin sözleşmeden çekilme ihtimalinin gözden geçirilebileceğine ilişkin açıklamaları ve nihayet, 20 Mart 2021'de Türkiye'nin bir Cumhurbaşkanlığı kararıyla sözleşmeden çekilmesi takip etti⁵¹.

LGBTİ+ topluluğunun ısrarla hedef gösterilmesi ve yaftalanması, LGBTİ+ hak savunucularının faaliyetlerini de doğrudan etkiliyor. Önde gelen bir LGBTİ+ hakları örgütü Temmuz 2019'da yayınlanan bir söyleşide maruz kaldıkları yaftalama ve tehditlerin içyüzünü anlattı⁵². Örgüt sırf 2019 yılının Ocak ile Temmuz ayları arasında, LGBTİ+ bireyleri düzenli olarak hedef alan muhafazakar bir gazete tarafından 5 defa hedef gösterilmiş. Bu nedenle kamuoyundaki görünürlüklerini düşürmek ve zamanlarının çoğunu gönüllü çalışanlarını ve üyelerini yükselen tehditler karşısında teskin etmek için harcamak zorunda kalmışlar. Örgüt, karalama kampanyalarından kaynaklanan güvenlik endişeleri sebebiyle ofisini Kasım 2017 ile Şubat 2018 arasında üç ay kapalı tutmak zorunda kalmış. Bizim kaynaklarımız da benzer deneyimlerini aktararak hükümet yanlısı medyadaki karalama kampanyaları ve genel olarak LGBTİ+ topluluğunun hedef alınması yüzünden ruh sağlıklarının bozulduğunu anlattılar. Bir sivil toplum temsilcisi LGBTİ+ bireylere yönelik baskıların olumsuz etkilerini şu sözlerle dile getirdi⁵³: *"Bizim dernekten birçok kişi devlet dışı aktörlerin şiddet tehditleri ve devlet tarafından yürütülen nefret kampanyası sebebiyle psikolojik destek alıyor. Ben de değiştim. Anksiyete tedavisi görüyorum. (...) Birçok insan mülteci olarak ülkeyi terketti, hatta bazıları intihar etti."*

46 Raporun tamamı için bkz. KAOS GL, 2019 Medya İzleme Raporu (Mart 2020). Erişim: <https://kaosglderneği.org/images/library/2020medya-izleme-raporu-2019web.pdf>

47 KAOS GL, "Diyanet'in hutbesinin ardından LGBTİ+'lar medyada düşmanlaştırıldı" (26 Ekim 2020). Erişim: <https://kaosgl.org/haber/diyanet-in-hutbesinin-ardindan-lgbti-lar-medyada-dusmanlastirildi>; Raporun tamamı için bkz. Diyanet'in Hutbesi Medyaya Nasıl Yansıdı? (Ekim 2020). Erişim: <https://kaosglderneği.org/images/library/diyanetin-hutbesi-2020.pdf>

48 Aynı örgütün 2020 izleme raporu da hükümet yanlısı medyadaki karalama kampanyalarının LGBTİ+ topluluklara yönelik kasıtlı ve örgütlü bir kampanyanın parçası olduğunu ve devlet görevlilerinin nefret içeren söylemlerine paralel olarak arttığını teyit ediyor. KAOS GL, 2020 Medya İzleme Raporu: LGBTİ+ düşmanlığı tesadüf değil, organize! (21 Ocak 2021). Erişim: <https://kaosgl.org/haber/2020-medya-izleme-raporu-lgbti-dusmanligi-tesaduf-degil-organize>

49 KAOS GL, 2020 Medya İzleme Raporu: LGBTİ+ düşmanlığı tesadüf değil, organize! (21 Ocak 2021).

50 Medyada İstanbul Sözleşmesi'ni itibarsızlaştırmak için kullanılan LGBTİ+ karşıtı söylemlere örnek olarak bkz. KAOS GL, Akit'in Ekim ayı nefret söylemi listesi (11 Kasım 2020). Erişim: <https://kaosgl.org/haber/akit-in-ekim-ayi-nefret-soylemi-listesi>; Cumhurbaşkanı'nın İstanbul Sözleşmesinin gözden geçirilmesi ile ilgili konuşması için bkz. Cumhuriyet, Erdoğan: İstanbul Sözleşmesi'ni gözden geçireceğiz (19 Şubat 2020). Erişim: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/erdogan-istanbul-sozlesmesini-gozden-gecirecegiz-1721710>

51 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilmesine İlişkin Açıklama (21 Mart 2021). Erişim: <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/turkiyenin-istanbul-sozlesmesinden-cekilmesine-iliskin-aciklama>

52 Susma24, "Sansüre karşı savunmadan ziyade teyakkuzdayız" (24 Haziran 2019). Erişim: <http://susma24.com/lgbtilar-terorle-ozdeslestirilince-sansur-sistematiklesiyor/>

53 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 5 No'lu çevrimiçi görüşme.

Buna ilaveten LGBTİ+ bireylere yönelik hak ihlalleri söz konusu olduğunda, LGBTİ+ gruplara yönelik sistematik düşmanlık onları kamu yetkilileriyle ve yargı organlarıyla ilişkiye girmekten de alıkoyuyor ki bu da LGBTİ+ hakları örgütlerinin iş yüklerini artırıyor ve/veya karmaşılaştırıyor.⁵⁴

© BULENT KILIC / AFP

Birçok sivil toplum aktörü, kendilerine yönelik karalama kampanyalarında hükümet yanlısı medya ile yetkililerin uyum ve eş güdüm içinde hareket ettiklerine inanıyor. Kaynaklarımız cezai ve idari soruşturmalarda elde edilen bilgilerin hükümet yanlısı medyaya kasten sızdırılarak kamuoyu ile paylaşıldığına inandıklarını dile getirdiler. Örneğin, OHAL sırasında sivil toplum aktörlerine ve İHS'lere açılan bir çok davada, sanıkların avukatlarıyla bile paylaşılmayan gizli bilgiler, hükümet yanlısı medyada paylaşıldı ve çoğu isim, haklarındaki suçlamalardan, bu suçlamalar daha kendilerine bile tebliğ edilmeden evvel, hükümet yanlısı medya aracılığıyla haberdar oldu.⁵⁵ Kamuoyunda ses getiren bir davanın savcılık soruşturması safhasında, soruşturulan sivil toplum aktörlerinin yetkililer tarafından el konulmuş dijital materyellerinde bulunan ve suç delili olduğu iddia edilen belge ve bilgiler, hükümet yanlısı medya tarafından paylaşıldı. Oysa o dönemde dosya üzerindeki gizlilik kararı sebebiyle, sanık avukatları dahi davaya ilişkin ayrıntıları henüz öğrenememişlerdi. Bu olay, dava hakkında kamuoyu desteği oluşturmak amacıyla yetkililer tarafından bilgi sızdırıldığı yönündeki şüpheleri güçlendirdi. Söz konusu olayda sivil toplum aktörleri, hükümet yanlısı medya tarafından gerçek dışı bilgiler yayılmak suretiyle 2016 darbe girişiminin ardından kitlesel eylemler tetiklemeye çalışan "yabancı ülke ajanları" olarak gösterilmişti.⁵⁶

Benzer bir şekilde bazı sivil toplum aktörleri, fon aldıkları kaynaklara ve/veya farklı kurumlardan aldıkları fon miktarlarına ilişkin yasal yükümlülükler nedeniyle yetkililerle

54 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mart 2021'de yapılan 17 No'lu çevrimiçi takip görüşmesi.

55 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 10 No'lu çevrimiçi görüşme

56 Bkz. Bianet, Hak Savunucularının Avukatlarından Manşetlerdeki İddialara Cevap (25 Temmuz, 2020). Erişim: <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/188593-hak-savunucularinin-avukatlarindan-mansetlerdeki-iddialara-cevap>; Gazete Duvar, Avukat Oya Aydın Göktaş anlattı: Büyükağa gözaltıları hakkında her şey (29 Temmuz 2017). Erişim: <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2017/07/29/avukat-oya-aydin-goktas-anlatti-buyukada-gozaltilari-hakkinda-her-sey>

paylaştıkları bilgilerin sonradan hükümet yanlısı medyada ortaya çıktığını, söz konusu bilgilerin yanlış veya meşru ve yasal faaliyetlerini yaftalayacak şekilde yayımlandığını bildirdiler⁵⁷. Henüz bu konuda kesin bir kanıya varmayı sağlayacak bir delil bulunmasa da, sivil toplum aktörleri söz konusu bilgilerin hükümet yanlısı medya ile bizzat yetkililer tarafından paylaşıldığından kuşkuluyorlar, zira fon kaynaklarına ilişkin kayıtlar söz konusu sivil toplum örgütleri ile yetkililer dışında kimsede bulunmuyor.⁵⁸

“Türkiye’de karalama kampanyasının önünde durabilecek bir hukuk veya mekanizma yok.”

Kaynaklarımıza göre yargı mekanizmaları karalama kampanyaları ve kişilerin saygınlığını hedef alan diğer söylemler karşısında etkisiz kalıyor⁶⁰. Mahkemeler, Cumhurbaşkanı veya diğer hükümet yetkilileri söz konusu olduğunda en ufak bir eleştiriyi dahi hakaret olarak yorumlarken sivil toplum aktörleri veya İHS’ler ile ilgili yaftalayıcı veya iftira niteliğindeki içerik ve konuşmalar söz konusu olduğunda ise, bunları meşru ifade özgürlüğü kapsamında değerlendiriyor. Örneğin geçtiğimiz günlerde Küçükçekmece Başsavcılığı, LGBTİ+ bireylere karşı hemen her gün nefret dili kullanan bir medya organı hakkında ceza soruşturması başlatmayı reddetti ve nefret söylemi barındıran içeriği eleştiri olarak değerlendirdi.⁶¹ Bazı sivil toplum aktörleri adalet sistemine güvenmedikleri için yaftalama yapan medya organları ya da hükümet yetkilileri hakkında dava açmaktan kaçındıklarını paylaştılar⁶². Bu bağlamda belirtmek gerekir ki, Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin kendilerine yönelik nefret söylemlerine karşı hukuk yoluna başvurmalarına olanak veren ve ifade özgürlüğünün bu kişilerin hak ve özgürlüklerini ihlal etmeden kullanılabilmesi için sınırları belirleyen nefret suçlarına ilişkin özel ve kapsamlı bir yasal düzenleme bulunmuyor. Türk Ceza Kanunu’nda nefret söylemlerine ilişkin uygulanabilecek birkaç madde bulunsa da⁶³ bu maddeler de mağdurları korumak ve mağduriyetleri telafi etmek açısından yetersiz kalıyor.

---

57 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020’de yapılan 5 No’lu çevrimiçi görüşme. Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020’de yapılan 10 No’lu çevrimiçi görüşme.

58 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020’de yapılan 5 No’lu çevrimiçi görüşme.

59 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020’de yapılan 10 No’lu çevrimiçi görüşme.

60 Ibid.

61 KAOS GL, Savcılığa göre “onursuz ibneler” demek ifade özgürlüğü! (15 Ocak 2020). Erişim: <https://kaosgl.org/haber/savciliga-gore-onursuz-ibneler-demek-ifade-ozgurlugu>

62 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020’de yapılan 13 No’lu çevrimiçi görüşme

63 Örneğin bkz., madde 122 “nefret ve ayrımcılık,” madde 125 “hakaret,” madde 115 “inanç, düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engelleme,” madde 153 “ibadethanelere ve mezarlıklara zarar verme” ve madde 216 “halkı kin ve düşmanlığa tahrik.” Türkiye’de nefret suçları ve ilgili mevzuata ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. İHD, Türkiye’de Nefret Suçları ve Son Dönemde Yaşanan İrkçi Saldırıları Özel Raporu (22 Eylül 2020). Erişim: https://www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2020/09/20200922_NefretSucuIrkciSaldirilarRaporu-OrnekVakalar.pdf

b. Sivil Topluma Karşı Kullanılan Bir Silah Olarak Ceza Yargısı Sistemi: Yargısal Taciz, Keyfi Tutuklamalar ve Seyahat Yasakları

"Neredeyse 18 yıllık AKP iktidarında, onları benimsemeyen herkes terör örgütü üyesi, casusluk vb. ile suçlanıyor."⁶⁴ © Hayri TUNC / AFP

i. Yargısal Taciz ve Kriminalize Etme

Sivil toplum aktörleri ve İHS'lerin kriminalize edilmeleri ve yargısal tacize maruz bırakılmaları günümüz Türkiye'sinde yaygın bir uygulama. Söz konusu kişi ve gruplar, örneğin sosyal medyada paylaşımında bulunarak, basın açıklamaları yaparak veya protesto gösterilerine katılarak dile getirdikleri her çeşit muhalif görüş nedeniyle veya eğitimler, seminerler vs. gibi sivil toplum etkinliklerine katıldıkları için haklarında ceza soruşturması veya kovuşturması açılması riskiyle karşı karşıya kalıyorlar. OHAL ilan edilmeden evvel veya OHAL sırasında

64 Birsivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 8 No'lu çevrimiçi görüşme.

açılmış çok sayıdaki davadan, henüz sanıkların mahkumiyeti ile sonuçlanmamış olanlar⁶⁵ dışındakilerin çoğu halen sürüyor ve sivil toplum aktörleri ile İHS'ler hakkında sürekli olarak yeni soruşturmalar açılıyor.

Sivil toplum aktörlerinin işledikleri iddia edilen suçların hukuki zemini çeşitlilik gösteriyor. Bunlardan en yaygın olarak kullanılanlar Terörle Mücadele Kanunu'nda⁶⁶ öngörülen "terör propagandası", Türk Ceza Kanunu'nda⁶⁷ öngörülen "terör örgütü üyeliği," "halkı kin ve düşmanlığa tahrik" ve "Cumhurbaşkanına hakaret" ile Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda⁶⁸ öngörülen "kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşleri düzenleme" suçları. Özellikle Terörle Mücadele Kanunu, "terör" kavramının çok geniş bir şekilde yorumlanmasına imkan veren muğlak "terör" tanımı ve bu tanımın şiddet içermeyen eylemler de dahil olmak üzere pek çok farklı fiilin terörle bağlantılı addedilerek kriminalize edilmesine olanak tanınması nedeniyle, ulusal ve uluslararası aktörler tarafından ciddi bir şekilde eleştiriliyor⁶⁹. Terörle Mücadele Kanunu'nun belli bazı hükümleri yıllar içinde değiştirilmeye çalışılmış olsa da⁷⁰, Kanun şu anki haliyle hala ifade ve örgütlenme özgürlükleriyle birlikte birçok başka temel hakkın da ihlal edilmesinin yolunu açıyor. Söz konusu yasanın muğlak lafzı, yargının siyasal erkten bağımsızlığını teminat altına alan kurumsal yapıların eksikliği ile birleştiğinde, hükümetin elinde muhalif ifadeleri kriminalize etmek ve muhalifleri hedef göstermek amacıyla kullanılabilir önemli bir araca dönüşüyor.

65 Örneğin adli tıp profesörü ve TİHV'in eski başkanı Şebnem Korur Fincancı, Özgür Gündem gazetesinin hapisteki yazı işleri çalışanlarını desteklemek amacıyla başlatılan "Nöbetçi Eş Genel Yayın Yönetmenliği" kampanyasına katıldığı için 20 Haziran 2016 tarihinde terör örgütü propagandası yapmak suçundan tutuklandı. 30 Haziran 2016 tarihinde serbest bırakıldı ve 17 Temmuz 2019 tarihinde ilk derece mahkemesi tarafından beraat ettirildi. Ancak mahkemenin kararı, savcılığın kararı temyiz etmesi üzerine İstanbul Bölge İdare Mahkemesi'nin 3. Ceza Dairesi tarafından 3 Kasım 2020 tarihinde karar bozuldu. Yargılama 3 Şubat 2021 tarihinde yeniden başladı. Dava sürüyor ve bir sonraki duruşma 6 Mayıs 2021 tarihinde görülecek. Korur Fincancı Gezi Parkı protestolarına ilişkin yaptığı sosyal medya paylaşımları nedeniyle yargılandığı başka bir davada «kamu görevlisine hakaret» suçundan 16 Şubat 2021 tarihinde mahkum edildi ve 7.800 lira para cezasına çarptırıldı. Şebnem Korur Fincancı vakasıyla ilgili son gelişmeler için bkz. Sessiz Kalma, Şebnem Korur Fincancı (Son güncelleme tarihi: 16 Şubat 2021). Erişim: <https://www.sessizkalma.org/defender/sebnem-korur-fincanci/>. Ayrıca bkz., Gözlemevi, Statement – Turkey: Şebnem Korur Fincancı, Erol Önderoğlu and Ahmet Nesin/ to be retried on terrorism charges (2 Şubat 2021). Erişim: <https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/turkey/turkey-sebnem-korur-fincanci-erol-onderoglu-and-ahmet-nesin-to-be>. Başka bir örnek de, TİHV Cizre Referans Merkezi üyesi ve Şırnak Tabip Odası Başkanı Serdar Küni'nin durumu. Küni, 2016 yılında Cizre'de uygulanan sokağa çıkma yasakları sırasında terör örgütü üyelerine sağlık hizmeti sunduğu iddiasıyla 19 Ekim 2016 tarihinde tutuklandı ve «terör örgütüne yardım ve yataklık yapma» suçundan yargılanarak 4 yıl 2 ay hapis cezasına çarptırıldı; ancak bu karar sonradan bozuldu. Küni daha sonra, bu kez terör örgütüne üyelik suçundan 4 yıl 2 ay hapis cezası aldı. Dava şu anda temyiz aşamasında. Serdar Küni vakasıyla ilgili son gelişmeler için bkz. Sessiz Kalma, Serdar Küni (Son güncelleme tarihi: 16 Kasım 2020). Erişim: <https://www.sessizkalma.org/defender/serdar-kuni/>. Ayrıca bkz. Gözlemevi, Open Letter – Turkey: Concerns regarding the judicial harassment of physician and HRD Dr. Serdar Küni (11 Ocak 2021). Erişim: <https://www.fidh.org/en/issues/human-rights-defenders/turkey-open-letter-concerns-regarding-the-judicial-harassment-of>

66 20843 (mükerrer) sayılı, 12 Nisan 1991 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak, yayımı tarihinde yürürlüğe girmiş 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 7/2 maddesi.

67 25611 sayılı, 12 Ekim 2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiş 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 314., 216. ve 299. maddeleri.

68 18185 sayılı, 8 Ekim 1983 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak, yayımlanma tarihinden üç ay sonra yürürlüğe girmiş 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 28. maddesi.

69 Terörle mücadele yasasının daha ayrıntılı bir analizi için bkz. İHD, Ohal'de Türkiye Raporu – Türkiye'nin Terörle Mücadelesi: Aşırı ve Kanunsuz (26 Ekim 2017). Erişim: <http://www.ihd.org.tr/ihd-istanbul-subesi-ohalde-turkiye-raporu/>. Uluslararası aktörler tarafından dile getirilen eleştirilere örnek olarak bkz. Avrupa Komisyonu, Turkey 2020 Report, özellikle s. 33 (6 Ekim 2020). Erişim: https://www.ab.gov.tr/siteimages/trkiye_raporustrateji_belgesi_2020/turkey_report_2020.pdf; BM Özel Raportörleri, Joint Communication OL TUR 13/2020 (26 Ağustos 2020). Erişim: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=25482>; Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, CommDH(2017)5, Memorandum on freedom of expression and media freedom in Turkey, özellikle para. 124 (15 Şubat 2017). Erişim: [https://rm.coe.int/ref/CommDH\(2017\)5](https://rm.coe.int/ref/CommDH(2017)5).

70 Adalet Bakanlığı tarafından sunulan Yargı Reformu Stratejisini hayata geçirmek için Ekim 2019'da çıkartılan 7188 sayılı Kanun ile getirilen değişiklikler yakın zamanda bu yönde yapılan bir teşebbüstü. Kanun, Terörle Mücadele Kanunu'nun «terör örgütü propagandasını» düzenleyen fıkrasına «haber verme sınırlarını aşmayan veya eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz» cümlesini ekledi. Ne var ki sivil toplum aktörlerine, İHS'lere ve gazetecilere yönelik yargısal tacizler hala devam ediyor. Daha fazla bilgi için bkz. İHD, Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Strateji Belgesi Hakkında İHD Görüş ve Önerileri Raporu (4 Ekim 2019). Erişim: <https://www.ihd.org.tr/adalet-bakanligi-yargi-reformu-strateji-belgesi-hakkinda-ihd-gorus-ve-onerileri-raporu/>; Ayrıca bkz. International Commission of Jurists & İHOP, Türkiye'nin Yargı Reformu Stratejisi ve Yargı Bağımsızlığı (18 Kasım 2019). Erişim: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2019/11/Turkey-Justice-Reform-Strat-Advocacy-Analysis-brief-2019-TUR.pdf>

Darbe girişiminden bu yana önde gelen sivil toplum örgütlerini ve İHS'leri devlet düşmanı ve/veya yabancı ülkelerin ajanları olarak yaftalayan söylemlerin güç kazanmasıyla birlikte, bu kişi ve gruplar giderek daha ağır cezalar öngören suçlamalarla karşı karşıya kaldılar. Önde gelen İHS'lere "casusluk," "cebir ve şiddet kullanarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ortadan kaldırmaya teşebbüs" ve "cebir ve şiddet kullanarak, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının öngördüğü düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs" gibi müebbetle varan ağır hapis cezaları öngören mesnetsiz suçlamalar yöneltildi.⁷¹

Kutucuk #3 – Kovid-19 pandemisi sırasında sivil toplum aktörlerine ve İHS'lere yönelik yargısal tacizler

Kovid-19 pandemisi, yetkililere sivil toplum aktörlerine ve İHS'lere baskı uygulamak için yeni bir bahane sundu. Sivil toplum aktörleri ve İHS'ler, kamu sağlığı önlemlerini ihlal ettikleri iddiasıyla para cezalarına çarptırıldılar veya pandeminin yetkililer tarafından yönetilme biçimiyle ilgili eleştirel görüşler dile getirdikleri için haklarında ceza soruşturmaları başlatıldı.

Tabip odası temsilcileri, pandemi yönetimi konusundaki görüşlerini paylaştıkları için dikkatleri üzerlerine çekerek yargısal tacize maruz bırakıldılar. Örneğin Van-Hakkari ve Mardin Tabip Odalarının Başkanları, Kovid-19'un cezaevlerinde hızla yayılma riski taşıdığı, alınan önlemlerin salgının yayılmasını engellemekte yetersiz kaldığı ve yerel Sağlık Bakanlığı yetkililerinin kendileriyle bilgi paylaşmadıkları gibi hususlara dikkat çektikleri için "halk arasında korku ve panik yaratmak amacıyla tehdit" suçunu işledikleri iddiasıyla ifadeye çağrıldılar⁷². Benzer bir şekilde önde gelen hak savunucusu Nurcan Baysal hakkında 30 Mart 2020 tarihinde "halkı kin ve düşmanlığa tahrik" suçundan ceza soruşturması başlatıldı⁷³. Suçlama, Baysal'ın sosyal medya paylaşımlarına dayanıyor. Söz konusu paylaşımlar, yetkililerin korona virüs salgını önlemleri ile ilgili medyada yer alan bazı haberler ve Baysal'ın görüşleri ile mahkum yakınlarından gelen, korona virüsün yayılmasının önüne geçmede cezaevlerindeki elverişsiz koşulları dile getiren mektupları içeriyordu.

İHS'ler Kovid-19 önlemlerini ihlal ettikleri iddiasıyla ağır para cezalarına da çarptırıldılar. Kamu sağlığını korumak için alınan önlemler, 2016 yılındaki darbe girişiminden sonra yapılan düzenlemelerle zaten kısıtlanmış durumdaki toplantı ve gösterileri daha da kısıtlamak için yetkililere bir bahane daha sundu. Bazı İHS'ler bu kapsamda özellikle hedef alındılar.

Örneğin Kanadalı bir madencilik şirketinin ülkenin batısındaki Kaz Dağları'nda altın çıkartmasına karşı direnen çevre hakları savunucuları ciddi baskılara maruz bırakıldılar. Çevre hakları savunucuları pandeminin ilk günlerinde çadır nöbeti tuttıkları kamp/protesto alanındaki insan sayısını 7 ile sınırlandırdıklarını ve kendilerini genel halktan

71 Kamuoyunda yankı uyandıran Gezi davasında, Gezi eylemlerinin «planlanmasına» katıldıkları iddia edilen 16 sivil toplum aktörü ve İHS, müebbet hapisle cezalandırılan «cebir ve şiddet kullanarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ortadan kaldırmaya teşebbüs» suçuyla yargılandılar. Ekim 2017'den beri keyfi olarak tutuklu bulunan önde gelen İHS ve iş insanı Osman Kavala da aynı davanın sanıklarından. Kavala 18 Şubat 2020 tarihinde bu suçtan beraat etmiş olsa da aynı gün, daha cezaevinden çıkmadan, bu kez «casusluk» yaptığı ve «Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın öngördüğü düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs ettiği» şüphesiyle yeniden tutuklandı. Bu suçlar için öngörülen cezalar ise, sırasıyla 20 yıl ve müebbet hapis. AİHM'nin Kavala'nın keyfi tutukluğunun hak ihlali olduğuna ilişkin kararına rağmen, yetkililer AİHM kararını uygulamayı reddetti ve Kavala yukarıda anılan suçlamalar ile hala cezaevinde tutuluyor. Osman Kavala vakasıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Sessiz Kalma, Osman Kavala (Son güncelleme tarihi: 29 Aralık 2020). Erişim: <https://www.sessizkalma.org/defender/osman-kavala/>; Gözlemevi, Basın Açıklaması – Türkiye: Gezi Parkı Davasında hak savunucuları beraat etti – Osman Kavala yeni suçlamalarla karşı karşıya (5 Mart 2020). Erişim: <https://www.fidh.org/tr/avrupa/turkiye/gezi-parki-davasinda-hak-savunuculari-beraat-etti-osman-kavala-yeni>. AİHM'in kararı için bkz., AİHM, Kavala/Turkey, başvuru no. 28749/18, karar tarihi 10 Aralık 2019, kesinleşme tarihi 11 Mayıs 2020. Erişim: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-199515>

72 Sessiz Kalma, Van-Hakkari ve Mardin Tabip Odası başkanları (Son güncelleme tarihi: 13 Kasım 2020). Erişim: <https://www.sessizkalma.org/defender/van-hakkari-ve-mardin-tabip-odasi-baskanlari/>

73 Daha fazla bilgi için bkz. Gözlemevi, Acil Çağrı – Türkiye: Nurcan Baysal'ın Yargısal Tacizi TUR 004 / 0420 / OBS 030 (14 Nisan 2020). Erişim: <https://www.fidh.org/tr/avrupa/turkiye/turkiye-nurcan-baysal-in-yargisal-tacizi>

izole ettiklerini duyurdular. Söz konusu savunucular, buna rağmen "toplum düzenini, genel ahlaki, genel sağlığı, çevreyi ve ekonomik düzeni bozmak" suçundan ağır bir para cezasına çarptırıldılar⁷⁴ ki bu sırada madencilik şirketinin faaliyetleri kesintisiz olarak sürüyordu⁷⁵. Kovid-19 ile bağlantılı kısıtlamaların bir çoğunun Haziran 2020'de tüm ülkede kaldırılmasından sonra bile genel sağlığı korumak bahanesiyle para cezası kesme uygulaması devam etti. 2020 senesinin sonuna ulaşıldığında çevre hakları savunucularına kesilen para cezalarının miktarı 500 bin lirayı aşmıştı⁷⁶. Çevre hakları savunucuları altın madenini protesto etmek amacıyla 425 gün boyunca çadır nöbeti tuttıkları alandan Eylül 2020'de çıkartıldılar ve kısa bir süre gözaltında tutuldular⁷⁷. Ormanlık bir bölgede izole durumda bulunan ve kendi ifadelerine göre sosyal mesafe kurallarına uyan çevre hakları savunucularının kamu sağlığı açısından bir risk oluşturup oluşturmadıkları gerçekten de şüphe götürür. Kesilen astronomik para cezaları söz konusu savunuculara karşı alınan önlemlerin orantısız olduğuna ilişkin kaygı doğurduğu gibi, pandeminin bu vaka örneğinde İHS'leri taciz etmek amacıyla bir bahane olarak kullanıldığı yönündeki sivil toplum aktörleri tarafından dile getirilen şüpheleri de besliyor.

Kaygı veren başka bir uygulama da geçmişteki sivil toplum faaliyetlerinin ceza soruşturması başlatmak için kullanılması. Özellikle hükümet ile PKK arasındaki barış sürecinin devam ettiği 2015 öncesi dönemde birçok sivil toplum aktörü, sivil toplum faaliyetlerinde bulunmak, tweet atmak ve toplantı ve gösterilere katılmak gibi yollarla eleştirilerini ifade etmenin güvenli olduğunu düşünüyordu zira ortam buna daha elverişliydi⁷⁸. Savcılıklar suç saydıkları olguların gerçekleşmesinin üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen, yıllar öncesine ait bu faaliyetleri ve eleştirel ifadeleri yeniden gün yüzüne çıkartarak sivil toplum

74 Yeşil Gazete, Kazdağları'ndaki çadırli nöbet koronavirüs bahanesiyle sonlandırılmak isteniyor (21 Nisan 2020).

Erişim: <https://yesilgazete.org/kazdaglarindaki-cadirli-nobet-koronavirus-bahanesiyle-sonlandirilmak-isteniyor/>

75 Yeşil Gazete, Kazdağları'nda ruhsatsız şirkete izin, çadırli nöbetçilere 57 bin lira ceza (11 Mayıs 2020). Erişim: <https://yesilgazete.org/kazdaglarinda-ruhsatsiz-sirkete-izin-cadirli-nobetcilere-57-bin-lira-ceza/>

76 Sessiz Kalma, Su ve Vicdan Nöbetçileri (Son güncelleme tarihi: 22 Aralık 2020). Erişim: <https://www.sessizkalma.org/defender/su-ve-vicdan-nobetcileri/>

77 Ibid.

78 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 2 No'lu çevrimiçi görüşme, Bir sivil toplum temsilcisiyle 18 Mart 2021'de yapılan 18 No'lu takip görüşmesi. Bu bağlamda çok sayıda İHD yöneticisi ve üyesi, sivil toplum çalışmalarını yaptıkları, toplantı ve gösterilere ve başka barışçıl etkinliklere katıldıkları için terörle mücadele kapsamındaki suçlardan hapis cezalarına veya yargısal tacize maruz bırakıldılar. İHD yöneticilerine ve üyelerine karşı açılan soruşturma ve davaların ayrıntılı bir listesi için bkz. İHD, Report on Increased Pressures on Human Rights Defenders, Human Rights Association and Its Executives (31 Mayıs 2019). Erişim https://ihd.org.tr/en/wp-content/uploads/2019/06/20190531_Special-ReportOnHRAHRDs.pdf

Bu bağlamda çarpıcı bir örnek de önde gelen Kürt sivil toplum örgütlerinin, İHS'lerin, avukatların ve siyasetçilerin, Demokratik Toplum Kongresi («DTK») ile geçmişteki gerçek veya sözde bağlantıları nedeniyle kriminalize edilmeleri. Barış sürecinde yetkililerle de ilişki kurmuş olan DTK son yıllarda ise Yargıtay tarafından PKK ile ilişkili görüldü (2019/7385 ve 2020/1360 sayılı kararlar). Mahkum hakları, işkenceyle mücadele, kadın hakları ve çevre hakları gibi alanlarda faaliyet gösteren, DTK'da doğrudan yer alan veya DTK'nın sivil toplum faaliyetlerine katılan Kürt sivil toplum örgütleri, DTK'ya yönelik baskılardan doğrudan etkilendi. Bunların bir çoğu terörle mücadele kapsamındaki suçlamalarla yargısal tacize maruz bırakıldılar, hatta DTK tarafından düzenlenen bir konferansa katıldıkları ya da bir etkinlikte konuştukları için tutuklananlar oldu. Bu şekilde kriminalize edilen sivil toplum aktörleri arasında Mehmet Raci Bilici (bu vaka ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. bir sonraki dipnot) ile Şeyhmuz Gökalp de var. Son dönemdeki baskılar için bkz. Gözlemevi, Açıklama – Turkey: Stop judicial harassment of civil society in southeast Turkey (27 Kasım 2020). Erişim: <https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/turkey/turkey-stop-judicial-harassment-of-civil-society-in-southeast-turkey>. Gözlemevi, Acil Çağrı – Turkey: Release and ongoing judicial harassment of Dr. Şeyhmuz Gökalp, TUR 010 / 1120 / OBS 135.1 (12 Şubat, 2021). Erişim: <https://www.fidh.org/en/issues/human-rights-defenders/turkey-release-and-ongoing-judicial-harassment-of-dr-seyhmuz-gokalp>.

Yargıtay'ın DTK'yı yasadışı örgüt sayan kararlarına rağmen, AİHM Büyük Dairesi'nin Selahattin Demirtaş/Türkiye (no.2) başvuru no. 14305/7 davasında 22 Aralık 2020 tarihinde verdiği kararda, DTK'nın barışçıl toplantılarına katılmak AİHS'te teminat altına alınmış hakların, özellikle de madde 10 ve 11'in kullanılmasıyla ilişkili görüldü. Bkz. söz konusu AİHM kararının 329. paragrafı.

aktörlerini ve İHS'leri yargısal tacize maruz bırakmak amacıyla kullandılar⁷⁹. Bu durum, daha da kaygı verici başka bir gelişmeye de işaret ediyor: Anlaşıldığı kadarıyla sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin yıllar boyunca profilleri oluşturulmuş ve yetkililerin gerektiğinde kullanabilecekleri, İHS'lerin sözde suç sayılan faaliyetlerini içeren dosyalar hazırlanmış.⁸⁰ Gözlemevi'nin görüştüğü bir sivil toplum aktörünün aktardıkları da bu uygulamaya örnek teşkil eder nitelikte: yaptıkları bir basın açıklaması nedeniyle açılan soruşturma kapsamında, ilgili sivil toplum aktörlerinin "tüm önceki faaliyetleri didik araştırılmış ve içinde suç unsuru aranmış" ve yetkililerin istediği zaman onları hedef alabileceği kendilerine hissettirilmişti.⁸¹

---

*"Hepimizin bir biçimde bir profili var. Canları istediği zaman bunları kullanabilecek güce sahipler."*⁸²

Sivil toplum örgütlerinin ve İHS'lerin yaftalanmalarına katkı yaparak bu grup ve kişilerin kriminalize edilmesini meşruymuş gibi gösteren diğer bir uygulama ise, açılmış ceza soruşturmaları kapsamında insanların evlerine ve ofislerine yapılan baskınlara orantısız sayıda polis memurunun eşlik etmesi. Kaynaklarımız, polisin ve özel kuvvetlerin sanki silahlı ve çok tehlikeli suçlularla karşı karşıyaymışlar gibi davranarak böyle bir imajın oluşmasına katkı sağladıklarını belirttiler.⁸³ Sivil toplum aktörleri ve İHS'ler ağır silahlı veya orantısız sayıda polis memuru tarafından gecenin bir yarısında evlerinden alınarak karakola götürüldüklerini belirttiler. Polislerin, sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin aralarında çocukların da bulunduğu aile fertleriyle birlikte yaşadıkları evleri, kapılarını kırarak bastıkları çok sayıda vaka bulunuyor⁸⁴. Bu tür vakalarda polislerin bu ölçüde güç kullanmalarının gerekli ve orantılı kılacak bir durumun olup olmadığı oldukça kuşkulu. Bu tür uygulamalar sivil toplum aktörlerini ve İHS'leri kamuoyu nezdinde suçlu olarak göstererek itibarsızlaştırmak amacıyla kasıtlı bir çaba sarf edildiği izlenimi veriyor.

ii. Keyfi Tutuklamalar ve Seyahat Özgürlüğünü Kısıtlayan Diğer Önlemler

Çok sayıda sivil toplum aktörü ve İHS açılan ceza soruşturmaları ve kovuşturmaları kapsamında emniyet güçleri tarafından gözaltına alınma ve keyfi olarak tutuklanarak uzun süreler cezaevinde tutulma riski ile karşı karşıyalar. Uzun süreli tutukluluklar sivil toplum aktörlerini, İHS'leri ve eleştirel görüşler ifade eden kişileri cezalandırmak ve yıldırım için kullanılan ek bir araç haline gelmiş durumda. Bazı istisnai yetkilerin OHAL kaldırıldıktan sonra da devam etmesi amacıyla Temmuz 2018'de yürürlüğe sokulan 7145 sayılı Kanun'un⁸⁵ 13. maddesi terörle bağlantılı suçlarda, şüphelinin hakim karşısına çıkartılmadan gözaltında tutulabileceği süreyi dört gün ile sınırlıyor ancak bu sürenin iki defa, toplam 12 güne kadar uzatılabileceğini de hükme bağlıyor. 31 Temmuz 2021 tarihine dek yürürlükte kalacak olan bu geçici düzenleme, OHAL rejiminin fiilen sürdürülmesine olanak tanıyor. Öte yandan Anayasa'nın 19. maddesi şüphelilerin hakim karşısına çıkartılmadan gözaltında tutulabilecekleri süreyi, olağan hallerde, dört gün ile sınırlandırıyor.

Sivil toplum aktörleri ve İHS'ler açısından uzun gözaltı süreleriyle birlikte tutuklamalar da ciddi bir kaygı kaynağı. Sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin haklarında bir iddianame düzenlenmeden ve kendilerine isnat edilen suçun ne olduğunu dahi öğrenmeden aylarca

---

79 Örneğin Mehmet Raci Bilici 2011 ve 2014 yıllarında İHD yönetim kurulu üyesi ve İHD Diyarbakır Şubesi eski başkanı olarak yürüttüğü meşru insan hakları çalışmaları nedeniyle 12 Mart 2020 tarihinde «terör örgütü üyesi olma» suçundan altı yıl üç ay hapis cezasına çarptırıldı. Bkz. Gözlemevi, Ortak Açıklama – Türkiye: İnsan hakları savunucusu Mehmet Raci Bilici'nin haksız mahkûmiyeti (24 Mart 2020). Erişim: <https://www.fidh.org/tr/avrupa/turkiye/insan-haklari-savunucusu-mehmet-raci-bilici-nin-haksiz-mahkumiyeti>

80 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 10 No'lu çevrimiçi görüşme.

81 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 12 No'lu çevrimiçi görüşme.

82 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 10 No'lu çevrimiçi görüşme.

83 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 13 No'lu çevrimiçi görüşme.

84 Örneğin bkz. Front Line Defenders, Nurcan Baysal'ın evi basıldı (25 Ekim 2019). Erişim: <https://www.frontlinedefenders.org/tr/case/nurcan-baysals-house-violently-raided>

85 30495 sayılı, 31 Temmuz 2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yayımlanma tarihinde yürürlüğe giren 7145 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

cezaevinde tutuldukları bazı vakalar var.⁸⁶ Hakimler istisnai bir tedbir olarak sunulan tutuklamayı, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 100. maddesinde belirlenen koşulların karşılanıp karşılanmadığına bakmaksızın keyfi olarak uyguluyorlar.⁸⁷ Nisan 2014'te getirilen sulh ceza hakimliği sistemi de, tutuklama kararı veren hakimlerden müteşekkil kapalı bir sistemin ortaya çıkmasını sağlayarak tutuklamaların sivil toplum aktörlerini, İHS'leri ve genel olarak muhalifleri taciz etmek amacıyla yaygın bir araç olarak kullanılmasının yolunu açtı.⁸⁸ Söz konusu yeni sisteme göre tutukluluk da dahil olmak üzere savcılık soruşturması safhasında alınacak tedbirler konusunda karar verme yetkisine münhasıran sulh ceza hakimlikleri sahip ve bunların kararlarına itiraz da, üst mahkemeye değil, başka bir sulh ceza hakimliğine yapılabiliyor. Bu da Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu ("Venedik Komisyonu") tarafından da açıkça eleştirildiği üzere⁸⁹ kapalı bir itiraz sistemi kurulduğu anlamına geliyor.

Uzun tutukluluk süreleri ve yargı sistemiyle ilgili diğer meselelere yönelik süregelen ulusal ve uluslararası eleştiriler karşısında Adalet Bakanlığı Mayıs 2019'da Yargı Reformu Stratejisi'ni açıkladı ve bu kapsamdaki bazı değişiklikleri içeren 7188⁹⁰ sayılı Kanun Ekim 2019'da Meclisten geçti. Bu Kanun ile aralarında uzun tutukluk sürelerinin de bulunduğu birçok alanda değişiklikler yapıldı. 7188 sayılı Kanun'un 18. maddesi tutukluluk sürelerini ağır ceza mahkemelerinin ("ACM") yetki alanının dışında kalan suçlarda altı ay, ACM'lerin yetki alanına giren suçlarda ise bir sene ile sınırlandırdı. Ancak terörle bağlantılı suçlar ile aralarında "anayasal düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs" suçunun da bulunduğu bazı suçlarda tutukluk süresi 1 yıl 6 aya kadar uzuyor ve bir 6 ay daha uzatılabilir. Bu sınırlamalar sadece yargılama başlamadan önceki soruşturma safhası için geçerli, yani iddianamenin düzenlenmesi ve mahkeme tarafından kabul edilmesiyle başlayan kovuşturma safhasını kapsamıyor. Dahası, çok sayıda sivil toplum aktörü ve İHS'nin maruz bırakıldıkları asılsız suçlamaların terörle mücadele kapsamına girdiği düşünülürse, uzun tutukluluk süreleri hala uygulanabilir ve sivil toplumda ciddi bir caydırıcı etki doğurabilir. Gerçekte Yargı Reformu Stratejisi, Terörle Mücadele Kanunu'nun ve tutuklama tedbirinin, sivil toplum aktörlerini, İHS'leri ve aslında tüm muhalif sesleri hedef almak amacıyla başta adli makamlar olmak üzere yetkililer tarafından kötüye kullanılması meselesine bir çözüm getirmiyor.

Bir ceza soruşturması veya kovuşturması kapsamında kişileri özgürlük ve seyahat haklarından mahrum bırakan tek yöntem keyfi tutuklama değil. Sivil toplum aktörleri ve

86 Örneğin İHS ve iş insanı Osman Kavala, hakkında bir iddianame düzenlenmeden, bir yıldan uzun bir süre cezaevinde tutuldu. Kavala ilk olarak 18 Ekim 2017 tarihinde tutuklandı, hakkındaki iddianame ise 19 Şubat 2019'da düzenlendi. Bkz. Osman Kavala'ya Özgürlük, Hukuki Süreç (Son güncelleme tarihi: 29 Aralık 2020). Erişim: <https://www.osmankavala.org/tr/hukuki-surec>

87 Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 100. maddesine göre tutuklama kararı ancak «kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut delillerin ve bir tutuklama nedeninin bulunması halinde» verilebilir. Söz konusu maddede «şüpheli veya sanığın kaçması, delilleri yok etmesi, gizlemesi veya değiştirmesi, tanık, mağdur veya başkaları üzerinde baskı yapılması girişiminde bulunması hususlarında kuvvetli şüphenin varlığı gibi» tutuklama nedenleri münhasıran sıralanıyor. Aynı maddede sıralanan belli bazı suçların işlendiği hususunda kuvvetli şüphe sebeplerinin varlığı halinde de tutuklama nedeninin var sayılabileceği düzenleniyor.

88 Bkz. Yaman Akdeniz & Kerem Altıparmak, Türkiye'de Can Çekişen İfade Özgürlüğü: OHAL'de Yazarlar, Yayıncılar ve Akademisyenlerle İlgili Hak İhlalleri, s. 9 (Mart 2018). Erişim: https://www.englishpen.org/wp-content/uploads/2020/07/Turkey_Freedom_of_Expression_in_Jeopardy_TUR.pdf

89 Venedik Komisyonu 2017 yılında yayınlanan raporunda «her bir bölgede veya adliye binasında bulunan az sayıdaki sulh ceza hakimlikleri arasında kurulan yatay temyiz sistemi sorunludur» ve «sulh ceza hakimlerinin bireylerin insan hakları üzerinde esaslı etkileri olan kararlarını yeterince gerekçelendirmedikleri çok sayıda vaka vardır» tespitlerinde bulunuyor. Bkz. Venedik Komisyonu, Opinion on the Duties, Competences And Functioning of the Criminal Peace Judgeships CDL-AD(2017)004, p. 20-21 (March 2017). Erişim: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282017%29004-e>

90 30928 sayılı, 24 Ekim 2019 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yayımlanma tarihinde yürürlüğe giren 7188 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

İHS'ler tutuklanmadıkları durumlarda dahi seyahat yasakları⁹¹ veya imza vermek için düzenli olarak polis karakoluna gitme zorunluluğu⁹² gibi adli kontrol tedbirlerine tabi kılınabiliyorlar. Bu tür tedbirler sivil toplum aktörlerinin ve İHS'ler'in özgürlük haklarını ve/veya seyahat özgürlüklerini fiilen kısıtladığı gibi, insan hakları faaliyetlerini özgürce yürütmelerine, en başta da ikamet ettikleri yer ve/veya Türkiye dışında düzenlenen etkinliklere katılmalarına engel oluyor.

iii. Adil Yargılanma Hakkı İhlalleri

Adil yargılanma hakkına ilişkin ulusal ve uluslararası standartların ceza yargılamasının değişik safhalarında ihlal edildiğine ilişkin çok ciddi belirtiler var. Bu rapor tüm adil yargılanma hakkı ihlallerine ilişkin ayrıntılı bir analiz sunma iddiasında olmasa da en yaygın eğilimlerin⁹³ bazılarında bahsetmek faydalı olacaktır. En önemli meselelerden biri, soruşturma safhasında da kovuşturma safhasında da ceza takibatının nesnel ve somut delillere dayanmaması. İfade vermek için davet edilen sivil toplum aktörleri ve İHS'ler, ifadeleri alınırken meşru insan hakları çalışmaları ve sosyal medyada paylaştıkları düşünceleriyle ilgili olarak sorgulandıklarını ifade ediyorlar. Bir kadın hakları savunucusu, bazı vakalarda savcıların sorgu sırasında açıkça politik ve önyargılı tavırlar sergilediklerini bildirdi.⁹⁴ Örneğin bir savcı, yalnızca Türkiye Hükümeti tarafından siyasal müttefik olarak görülmeyen ülkelerde faaliyet yürüttüğü için söz konusu savunucunun uluslararası bir aktivist olduğuna inanmamış.

Benzer bir şekilde iddianameler de gizli tanıkların çelişkili ifadeleri⁹⁵, terör örgütleriyle ilişkili olduğu iddia edilen kişilere yapılan banka havaleleri⁹⁶, başka sivil toplum aktörleriyle yapılan

91 Örneğin önde gelen İHS Eren Keskin, hakkında konulmuş bir seyahat yasağı olduğu için 13 Şubat 2019 tarihinde Cenevre'de düzenlenen 2019 Martin Ennals Ödülü törenine katılamadı. Bkz. FIDH, Açıklama – Turkey: FIDH supports the human rights activist Eren Keskin (13 Mayıs 2019). Erişim: <https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/turkey/turkey-fidh-supports-the-human-rights-activist-eren-keskin>. Yakın tarihli başka bir örnek de Dr. Şeyhmus Gökalp vakası. Dr. Gökalp 23 Kasım 2020 tarihinde tutuklandı. Tutuklanma gerekçesi Dr. Gökalp'in bir hastanede, söz konusu binada çalışmadığı bir dönemde, bir terör örgütünün mensuplarına sağlık hizmeti sunduğu iddiası ve devlet görevlileri tarafından yasadışı görülen bir toplantıya katılmış olmasıyla bağlantılı olarak «kuvvetli suç şüphesi» bulunmasıydı. «Silahlı bir örgüte üyelik» (Türk Ceza Kanunu madde 314/2) suçlamasıyla 80 günden fazla tutuklu kalan Dr. Gökalp, 10 Şubat 2021 tarihinde Diyarbakır 10. ACM tarafından serbest bırakıldı. Ancak Dr. Gökalp'e yurtdışına seyahat yasağı kondu. Bkz. Gözlemevi, Acil Çağrı – Turkey: Release and ongoing judicial harassment of Dr. Şeyhmus Gökalp, TUR 010 / 1120 / OBS 135.1 (12 Şubat 2020). Erişim: <https://www.fidh.org/en/issues/human-rights-defenders/turkey-release-and-ongoing-judicial-harassment-of-dr-seyhmus-gokalp>

92 Örneğin Şilili *Las Tesis* grubunun sahnelediği «Tecavüzcü Sensin» («A rapist in your path») isimli dans gösterisini yineleyerek kadınlara karşı şiddeti protesto etmek amacıyla Aralık 2019'da İstanbul Kadıköy'de toplanan kadın hakları savunucularından altısı protesto gösterisinden sonra polis tarafından gözaltına alındı. Söz konusu kadın hakları savunucuları ertesi gün adli kontrol şartıyla serbest bırakıldılar. Haftada bir kez karakola giderek imza vermelerini öngören adli kontrol önlemi sonradan kaldırılmış olsa da, söz konusu savunucular hakkında «polis ihtarna rağmen dağılmamak» suçundan açılmış dava halen sürüyor. Bu vakayla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Sessiz Kalma, Las Tesis Eylemcileri (Son güncelleme tarihi: 11 Kasım 2020). Erişim: <https://www.sessizkalma.org/defender/las-tesis-eylemcileri/>. Benzer bir şekilde Uluslararası Kadınlar Günü gösterilerine katıldıktan sonra 10 Mart 2021 günü gözaltına alınan 18 kadın hakları savunucusu, ertesi gün adli kontrol şartıyla ve seyahat yasağı konularak serbest bırakıldılar. Söz konusu savunucular hakkında gösteri sırasında attıkları sloganlar ve söyledikleri şarkılarla «Cumhurbaşkanına hakaret ettikleri» iddiasıyla açılan ceza soruşturması halen sürüyor. Bkz. BBC News, Feminist Gece Yürüyüşü sonrası gözaltına alınan kadınlar adli kontrolle serbest bırakıldı (11 Mart 2021). Erişim: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56355921>

93 Türkiye'de farklı bağlamlardaki adil yargılanma hakkı ihlalleri ile ilgili ayrıntılı bir analiz için bkz. Medya ve Hukuk Çalışmaları Derneği & Uluslararası Basın Enstitüsü, Türkiye'de İfade Özgürlüğü Davaları İzleme Raporu (Mart 2020). Erişim: https://www.mlsaturkey.com/wp-content/uploads/2020/06/TUR_TMReport_0623.pdf; İHD, Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Daire Başkanlığı'nın "Yeni İnsan Hakları Eylem Planı" Hakkında İnsan Hakları Derneği'nin Sunduğu Görüşler (21 Ocak 2020). Erişim: <https://www.ihd.org.tr/adalet-bakanligi-insan-haklari-daire-baskanliginin-yeni-insan-haklari-eylem-planı-hakkında-insan-haklari-derneğinin-sunduğu-görüşler/>; İHD, Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Strateji Belgesi Hakkında İHD Görüş ve Önerileri Raporu (4 Ekim 2019). Erişim: <https://www.ihd.org.tr/adalet-bakanligi-yargi-reformu-strateji-belgesi-hakkında-ihd-görüş-ve-önerileri-raporu/>; İnsan Hakları İzleme Örgütü, Türkiye'de Avukatlar ve Adil Yargılanma Hakkı Saldırı Altında (10 Nisan 2019). Erişim: <https://www.hrw.org/tr/report/2019/04/10/328911>

94 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 6 No'lu çevrimiçi görüşme.

95 Örneğin bkz. Gözlemevi, Acil Çağrı – Türkiye: Çağdaş Hukukçular Derneği'nden 19 insan hakları avukatının devam eden adli tacizi TUR 006 / 0620 / OBS 063 (11 Haziran 2020). Erişim: <https://www.fidh.org/tr/avrupa/turkiye/turkiye-cagdas-hukukcular-derneği-nden-19-insan-haklari-avukatının>

96 Örneğin bkz. Gözlemevi, Acil Çağrı – Türkiye: Büyükada davasında dört hak savunucusu terör suçlamaları ile hapis cezasına mahkum edildi TUR 005 / 0717 / OBS 078.8 (16 Temmuz 2020). Erişim: <https://www.fidh.org/tr/avrupa/turkiye/turkiye-buyukada-davasinda-dort-hak-savunucusu-teror-suclamlari-ile>

telefon görüşmelerinin kayıtları⁹⁷, sivil toplum etkinliklerine⁹⁸ veya protesto gösterilerine katılma, sosyal medya paylaşımları⁹⁹ ve diğer rastlantısal "deliller"¹⁰⁰ gibi tesadüfi bir şekilde bir araya toplanmış sözde suçlayıcı fiillere dayandığı izlenimi veriyor.

Suçlamaların güvenilir delillere dayanmaması, hem kendilerine suç isnat edilen sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin hem de bunların vekillerinin savunma yapma kabiliyetlerini de ciddi bir şekilde etkiliyor, zira bu, genellikle temelsiz iddiaları çürütmek için çaba sarfetmeleri gerektiği anlamına geliyor. Dahası, bazı vakalarda suçlanan kişilerin ve avukatlarının dava dosyasına erişimleri bile engellenebiliyor. Bu uygulama ayrıca masumiyet karinesinin de ihlal edildiği izlenimini doğuruyor, zira ispat yükü iddia makamı tarafından değil, savunma tarafından üstlenilmek durumunda kalıyor. Mahkeme kararları da, sanıkların fiili ile hüküm giymelerine neden olan olgular arasında nedensellik bağıını kuran somut delillere ve sağlam hukuki argümanlara dayanmıyor, ki bu da aynı zamanda savunmanın temyiz yoluna gitmesini güçleştiriyor.

Hakimlerin ve savcılarının ceza yargulamaları sırasındaki davranışları da, tarafsızlık, savunma hakkı ve yargılamaya etkin katılım ilkelerini ihlal ettikleri gerekçesiyle, birçok kaynak tarafından ciddi şekilde eleştirildi. Hakimlerin sivil toplum aktörlerine ve İHS'lere karşı düşmanca bir tavır takındıkları birçok davada gözlemlendi. Bu da avukatların, kendilerine suç isnat edilen sivil toplum aktörlerini ve İHS'leri yargılama boyunca etkin bir şekilde savunma kabiliyetlerini kısıtlıyor. Örneğin sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin ve bunların avukatlarının sözlerinin hakimler tarafından kesildiğine ilişkin çok sayıda tanıklık bulunuyor.¹⁰¹ Dahası bazı duruşmalarda sanıklar veya avukatları güvenlik güçleri tarafından tartaklanıyor ve/veya "düzeni bozucu davranışlarda bulunmak" gibi orantısız ve/veya muğlak gerekçelerle duruşma salonundan çıkartılıyorlar ve yargılama bunların gıyaplarında sürüyor¹⁰².

Verdikleri karardan caymaları için hakimlere baskı yapıldığı izlenimi veren vakalar ile sivil toplum aktörlerini ve İHS'leri beraat ettiren ya da bunların keyfi tutukluluklarını kaldıran hakimlerin davadan alınarak onların yerine başka hakimlerin atandığı vakalar, yargı bağımsızlığı açısından daha da endişe verici.¹⁰³ Son derece kaygı verici bu tür uygulamalar, hakimler üzerinde siyasi kontrol tesis edilmiş olduğuna işaret ettiği gibi, yargı bağımsızlığı ilkesi üzerinde önemli kısıtlamalar bulunduğunu da gösteriyor.

97 Örneğin bkz. Gözlemevi, Ortak Açıklama – Türkiye: İnsan hakları savunucusu Mehmet Raci Bilici'nin haksız mahkûmiyeti (24 Mart 2020). Erişim: <https://www.fidh.org/tr/avrupa/turkiye/insan-haklari-savunucusu-mehmet-raci-bilici-nin-haksiz-mahkumiyeti>

98 Örneğin Göç İzleme Derneği'nin "Sokağa Çıkma Yasakları ve Zorunlu Göç Sürecinde Kadınlara Yaşadıkları Hak İhlalleri ve Deneyimleri Raporu" ve "Türkiye'de Yerinden Edilenlere Yönelik Hak Arama Kılavuzu" başlıklı raporları hakkında bir ceza soruşturması başlatıldı. Bkz. Düşünce Suçuna Karşı Girişim, Göç İzleme Derneğine açılan dava (6 Kasım 2020). Erişim: <https://www.dusun-think.net/haberler/goc-izleme-dernegine-acilan-dava/>

99 Örneğin bkz., Gözlemevi, Acil Çağrı – Turkey: Continuing judicial harassment of Ms. Eren Keskin TUR 001 / 0120 / OBS 002.1 (12 Haziran 2020). Erişim: <https://www.fidh.org/en/issues/human-rights-defenders/turkey-continuing-judicial-harassment-of-ms-eren-keskin>

100 Başta Osman Kavala olmak üzere kamuoyu tarafından yakından bilinen sivil toplum aktörlerinin yargılandığı Gezi Parkı davasının iddianamesinin bir analizi için bkz. İnsan Hakları İzleme Örgütü, Türkiye: 2013 Protesto Eylemleriyle İlgili Mesnetsiz Suçlamalar (25 Mart 2019). Erişim: <https://www.hrw.org/tr/news/2019/03/25/328453>

101 Örneğin Ekim 2020'de İHS ve Diyarbakır Barosu eski Başkanı Tahir Elçi suikastı sanıklarının yargılandığı davanın ilk duruşmasında, Elçi'nin ailesinin ve avukatlarının sözleri sık sık kesildi, meşru talepleri reddedildi ve mahkeme salonundan çıkartılmakla tehdit edildiler. Daha sonra Elçi'nin avukatları mahkeme heyetinin tarafsızlığını yitirdiği gerekçesiyle reddi hakim talebinde bulundular. Pandemi nedeniyle bir çok gazetecinin mahkeme salonuna girmelerine izin verilmezken, polis memurları salondaydı. Bkz. Bianet, Tahir Elçi davası 5 yıl sonra başladı, tüm talepler reddedildi (21 Ekim 2020). Erişim: <https://bianet.org/bianet/insan-haklari/233080-tahir-elci-davasi-5-yil-sonra-basladi-tum-talepler-reddedildi>

102 Örneğin bkz. Sessiz Kalma, Çağdaş Hukukçular Derneği avukatları (Son güncelleme tarihi: 6 Kasım 2020). Erişim: <https://www.sessizkalma.org/defender/cagdas-hukukcular-dernegi-avukatlari/>

103 Örneğin Çağdaş Hukukçular Derneği davasının 14 Eylül 2018 tarihinde yapılan duruşmasında İstanbul 37. ACM, tutuklu 17 avukatın tamamının tahliye edilmesine karar verdi. Ancak aynı mahkeme heyeti bir önceki kararının üzerinden daha 24 saat bile geçmeden, savcılığın itirazı üzerine 12 avukatın yeniden tutuklanmasına karar verdi. Daha sonra tahliye kararı veren hakimler davadan alınarak başka mahkemelere atandılar. Bkz. Gözlemevi, Acil Çağrı – Türkiye: Çağdaş Hukukçular Derneği'nden 19 insan hakları avukatının devam eden adli tacizi TUR 006 / 0620 / OBS 063 (11 Haziran 2020). Erişim: <https://www.fidh.org/tr/avrupa/turkiye/turkiye-cagdas-hukukcular-dernegi-nden-19-insan-haklari-avukatinin>

iv. Mahkumiyet Kararları ve Bunların Diğer Etkileri

Bu tür ceza kovuşturmaları sonucunda çok sayıda sivil toplum aktörü ve İHS hüküm giyerek hapis veya para cezalarına çarptırıldılar.¹⁰⁴ Hapis cezasının ertelendiği durumlarda dahi mahkumiyet kararı hüküm giyen kişi açısından ciddi bazı sonuçlar doğuruyor. Cezası ertelenen kişi beş yıl içerisinde bir kez daha hüküm giyerse ertelenmiş hapis cezası da infaz ediliyor. Bunun da bu durumdaki kişilerin gelecekteki sivil toplum ve insan hakları faaliyetleri üzerinde, özellikle de bu tür faaliyetlerin sık sık kriminalize edildiği bir ortamda, caydırıcı bir etki yaratma potansiyeli bulunuyor. Hapis cezalarının ertelenmesine ilaveten mahkemelerin elindeki diğer bir imkan da "hükümün açıklanmasının geri bırakılması"¹⁰⁵. Hükümün açıklanması geri bırakıldığında (ki buna sanığın önceden onay vermesi gerekiyor) dava dosyası denetim süresinin sonunda kapatılıyor ve söz konusu kişi beş yıllık denetim süresi içinde kasten başka bir suç işlemediği takdirde, mahkumiyet kararı sanığın adli sicil kaydına işlenmiyor. Yargı bağımsızlığı ile ilgili ciddi kaygıların bulunduğu bir bağlamda uygulandığında ise bu usul, sivil toplum aktörlerini ve İHS'leri, haksız bir mahkumiyet kararıyla sonuçlanabilecek mahkeme hükmünü bekleme riskini almak yerine, hüküm açıklanmasının geri bırakılmasını kabul etmeye zorlayarak onları yıldırım için kullanılan bir araca dönmüş durumda.

Hem ceza kovuşturmalarının hem de mahkumiyet kararlarının belli bazı mesleklere sahip sivil toplum aktörleri ve İHS'ler açısından caydırıcı bir etki yaratmanın ötesinde ciddi başka etkileri de bulunuyor. Örneğin 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun¹⁰⁶ 48. maddesi uyarınca "kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına mahkum olanlar" devlet memuru olamıyor. Benzer bir şekilde bir avukat hakkında bir ceza kovuşturması başlatıldığında, ilgili baroya da ceza davasının sonucuna bağlı olarak sonuçlandırılmak üzere bir disiplin soruşturması başlatması için bilgi veriliyor.¹⁰⁷ Dahası Avukatlık Kanunu'nun¹⁰⁸ 74. maddesine göre bir avukat belli suçlardan hüküm giyer veya kasten işlenen bir suçtan dolayı iki yıldan daha fazla süreyle hapis cezasına mahkum olursa, avukatlık ruhsatı iptal ediliyor.

Sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin maruz bırakıldıkları, yukarıda anlatılan yargısal taciz ve keyfi tutuklama uygulamaları, bunlara yönelik baskının en temel araçlarından birini oluşturuyor. Ceza yargısı sisteminin kötüye kullanımı yoluyla sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin her bir adımlarının bir ceza soruşturmasıyla sonuçlanabileceğini düşündüren bir korku ve baskı ortamı oluşturuluyor. Bu uygulamalar örgütlenme özgürlüğünü olduğu kadar, özgürlük ve güvenlik hakkı ile adil yargılanma hakkı gibi, Türkiye'nin Anayasası ve Türkiye'nin de bağlı olduğu uluslararası standartlar tarafından tanınan başka temel hakları da ihlal ediyor.

104 Bu eğilimin uç örneklerinden biri önde gelen İHS Eren Keskin'in maruz bırakıldığı yargısal taciz. Eren Keskin hakkında bir kısmı sonradan birleştirilen 143 ceza davası açıldı. Özgür Gündem gazetesinin hapisteki yazı işleri çalışanlarına destek vermek amacıyla düzenlenmiş eş genel yayın yönetmenliği kampanyasına katıldığı için açılmış olan dava da bunlardan biri. Keskin bugüne dek toplam 26 yıl 9 ay hapis cezasına mahkum edildi. Bu kararlar halen temyiz aşamasında. Keskin ayrıca toplamda 400 bin liranın üzerinde para cezasına mahkum edildi. Bu cezaların 184 bin liralık kısmına ilişkin kararlar kesinleşti ve Keskin ulusal ve uluslararası dayanışma sayesinde bu miktarı ödedi. Para cezalarının kalan kısmı halen bölge idare mahkemesi ve Yargıtayda temyiz aşamasında. Bkz. Gözlemevi, Acil Çağrı – Turkey: Continuing judicial harassment of Ms. Eren Keskin TUR 001 / 0120 / OBS 002.1 (12 Haziran 2020). Erişim: <https://www.fidh.org/en/issues/human-rights-defenders/turkey-continuing-judicial-harassment-of-ms-eren-keskin>. Eren Keskin son olarak, 15 Şubat 2021 tarihinde, İstanbul 23. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından Özgür Gündem ana davasında "yasadışı silahlı örgüt üyeliği" suçlamasıyla (Türk Ceza Kanunu madde 314/2) hapis cezasına çarptırılmıştır. Bkz. Gözlemevi, Acil Eylem – Türkiye: İnsan hakları avukatı Eren Keskin hapis cezasına mahkum edildi TUR 001 / 0120 / OBS 002.3 (22 Şubat 2021). Erişim: <https://www.fidh.org/tr/avrupa/turkiye/turkiye-insan-haklari-avukati-eren-keskin-hapis-cezasina-mahkum>. Eren Keskin'in bu davadaki mahkumiyet kararında yer alan ve hak savunucularını yaftalayan söylemlerin tekrar niteliğinde olan "milli bir insan hakları anlayışının" gerekliliği yönündeki ifadeler yargının siyasallaştığı yönündeki endişeleri artırdı. Bkz. 2020/51 esas ve 2021/11 karar numaralı İstanbul 23. Ağır Ceza Mahkemesi karar, s. 29 (15 Şubat 2021).

105 Daha fazla bilgi için bkz. Ankara Barosu Hukuk Gündemi, Hükümün Açıklanmasının Geri Bırakılması (Şubat 2012). Erişim: <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2012-2/27.pdf>

106 12056 sayılı, 23 Temmuz 1965 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmış 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu.

107 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 13 No'lu çevrimiçi görüşme.

108 13168 sayılı, 7 Nisan 1969 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yayım tarihinden üç ay sonra yürürlüğe girmiş 1136 sayılı Avukatlık Kanunu.

c. Dernek ve Vakıfların İdari Önlemler Yoluyla Taciz Edilmesi

İlgili mevzuat, sivil toplum örgütlenmelerinin uyması gereken çok sayıda idari yükümlülük getiriyor. Farklı şekillerde yorumlanmaya açık ve farklı kanun ve yönetmeliklere dağılmış durumdaki düzenlemelerin karmaşıklığı, bu alanda çalışan uzmanların azlığı ile birleştiğinde, mevzuata uymaya çalışan sivil toplum örgütleri çok ciddi belirsizliklerle baş başa kalıyor. Sivil toplum aktörlerinin yaygın bir düşmanlıkla karşı karşıya kaldığı ve düzenli olarak fiili tacizlere maruz bırakıldığı bir ortamda, bu çeşit düzenlemeler sivil toplum aktörlerine ve bunların faaliyetlerini sürdürebilme kabiliyetlerine ilişkin ciddi endişeler doğuruyor. Kaynaklarımız, mevzuatın gereklerini tamı tamına yerine getirmek için çok çalıştıklarını, hatta asıl işleri olan insan hakları faaliyetlerine kıyasla, idari meselelere daha çok zaman harcadıklarını belirtiyorlar¹⁰⁹.

Sivil toplum örgütleri iç denetim mekanizmalarına ilaveten, başta vergi daireleri, milli eğitim müdürlükleri ve ilgili valiliklerle birlikte, dernekler söz konusu olduğunda İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, vakıflar söz konusu olduğunda ise Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü olmak üzere, çok sayıda yetkili kurum tarafından denetleniyor.

Çok sayıda sivil toplum örgütü, ortamın düşmanlaşmasına koşturarak, geçirdikleri idari ve mali denetimlerin sıklığının daha önceki yıllara kıyasla arttığını bildiriyor¹¹⁰. Bunun istisnasını güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilen hak ihlalleri ve işkence gibi konularda çalışan ve zaten sık sık denetlenen örgütler oluşturuyor. Sivil toplum aktörlerinin önemli bir çoğunluğu bu denetimlerin üzerlerindeki baskıyı artırmak amacıyla yapıldığına inanıyorlar. Kanunların sivil toplum örgütlerini taciz etmek amacıyla kötüye kullanıldığı gibi bir izlenim doğmasa da, yasal zorunluluklar aşırı bürokratik yükler doğuracak şekilde, çok sıkı uygulanıyor ve en ufak bir uygunsuzluk bulmak için çok sık denetim yapılıyor.

Denetim sürecinin bizzat kendisi de, kanunların izin verdiği ölçüde, sivil toplum örgütlerinin üzerindeki baskıyı artıracak bir araç olarak kullanılıyor. Kaynaklarımız, yapılan denetimlerde, görevlilerin her bir belgeyi teker teker incelediklerini, insan hakları faaliyetleriyle ilgili sorular sorduklarını ve bir örgütün ofisinde saatler, günler hatta haftalar geçirdiklerini ve en ufak uygunsuzluklar için dahi para cezası kestiklerini anlatıyorlar.¹¹¹ Bazı örgütler 3-4 ay süren denetimler yapıldığını, ertesi yıl ise hiç bir gerekçe göstermeden yeniden denetim yapıldığını belirttiler.¹¹² Bu denetimler sırasında çok sayıda dernek veya vakıf çalışanı denetim süreciyle ilgilenmek zorunda kaldığından, kendi günlük işlerini yapamaz hale geliyorlar¹¹³. Dahası para cezası kesmek için bir bahane aramak amacıyla yapıldığı izlenimi veren denetimlerin olumsuz psikolojik etkileri tüm çalışanlar tarafından da hissediliyor.¹¹⁴

109 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 14 No'lu çevrimiçi görüşme.

110 Örneğin 2016 yılında İHD ve TİHV hakkında, insan hakları çalışmalarına karşı bir missilleme olarak algılanan idari soruşturmalar açıldı ve her iki STÖ'ye de idari para cezaları kesildi. Daha fazla bilgi için bkz. İHD, Special Report: Increased Pressure on HRDs, İHD and Its Executives, pp. 6-7 (21 Haziran 2019). Erişim: <https://ihd.org.tr/en/special-report-increased-pressure-on-hrds-ihd-and-its-executives>. İHD Şubat 2020'de Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından başlatılan ceza soruşturması kapsamında bir denetimden daha geçtiklerini bildirdi.

111 Örneğin toplumsal cinsiyet temelli şiddete karşı savunuculuk yapan, kamuoyunda farkındalık yaratma amaçlı etkinlikler düzenleyen Antakya Mor Dayanışma Kadın Derneğine, «izinsiz eğitimler düzenledikleri» iddiasıyla Kasım 2019'da 51 bin 168 lira para cezası kesildi. Daha sonra derneğin ofisi böyle bir önlem alınacağına ilişkin önceden bildirimde bulunmaksızın mühürlendi. Daha önce, Ağustos 2019'da İlçe Milli Eğitim Müdürlüğünden gelen yetkililer örgütün ofisine, polislerin eşliğinde ve ellerinde resmi bir arama izni olmaksızın gelerek, etkinliğe katılan kadınlara ve onların çocuklarına STÖ'ye para ödeyip ödemediklerini sormuşlar. Kadın hakları savunucuları ofislerindeki polis varlığının ve onlara yönelik tacizin, yakın ilişki içinde çalıştıkları topluluklar nezdinde onları yaftalamak amacını taşıdığından endişe ediyorlar. Bkz. Gözlemevi, Basın Açıklaması - Türkiye: Kadın Hakları Savunucuları Saldırıların Hedefinde (13 Ocak 2020). Erişim: <https://www.fidh.org/tr/avrupa/turkiye/turkiye-kadin-haklari-savunuculari-saldirilarin-hedefinde>

112 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 5 No'lu çevrimiçi görüşme.

113 Ibid.

114 Ibid.

Kutucuk #4 – Bir derneğin uğradığı idari taciz

Kasım 2016'da KHK ile kapatılan bir dernek, kapatılmadan evvel maruz bırakıldıkları idari tacizi anlattı¹¹⁵. Söz konusu dernek hakkında bir terör örgütüyle ilişkili olduğu iddiasıyla, OHAL ilan edilmeden evvel, Şubat 2013'te kapatma davası açılmıştı¹¹⁶. Dava Mayıs 2013'te mahkeme tarafından düşürüldü ancak söz konusu derneğe yönelik tacizler son bulmadı.

Temmuz 2016'daki darbe girişiminden evvel İçişleri Bakanlığı tarafından bir aylık bir denetime tabi tutulmuşlar. Görüştüğümüz sivil toplum temsilcisi denetçilerden birinin darbe girişiminden üç gün sonra darbecilerle iltisaklı olduğu iddiasıyla tutuklandığını belirtti. Söz konusu bir aylık denetimde, denetçiler dernekte tutulan her bir belgenin bir kopyasını almışlar. Faaliyetleri ve daha kapsayıcı bir dil kullanma politikalarını yansıtan son tüzük değişiklikleri konusunda sorgulanmışlar. Dernek çalışanları denetçiler tarafından mesai saatleri dışında istenen belgeleri hazırlamak için uğraştıklarından, dernek dışındaki gündelik işlerini yürütemez hale gelmişler. Denetçiler ayrıca derneğin, vergi dairesi tarafından da halihazırda kabul edilmiş olan bazı mevzuat hükümlerini yorumlama biçimlerini de sorgulamışlar ve, sonuçta dernek daha fazla vergi vermek durumunda bırakılmış. Dahası, derneğin bazı yöneticileri hakkında sonradan Dernekler Kanunu'nun defter tutma ile ilgili hükümlerine uymadıkları iddiasıyla ceza soruşturması başlatılmış. Bu uygulamalar muğlak mali ve idari zorunlulukların sivil toplum örgütlerini taciz etmek amacıyla nasıl kullanılabileceğini gösteriyor. Açılan bu dava halen sürüyor. Daha da çarpıcı olan ise, idari tacizin derneğin bir KHK ile kapatılmasından sonra bile sürmüş olması. Oysa kapatılmadan sonra dernek yöneticilerinin ve çalışanlarının, derneğin kayıtlarına ve belgelerine erişimleri kalmadığı gibi, dernek de tüzel kişiliğini yitirmiş durumda. Örneğin dernek yöneticilerine, derneğin vergi borçlarıyla ilgili bir tebligat yapılmış. Derneğin banka hesapları dondurulmuş olduğu için, derneğin yöneticileri vergi borçlarını derneğin varolan varlıklarını kullanarak ödeyememişler. Bunun üzerine derneğin vergi ve sözleşmelerden kaynaklanan borçlarının ödenmesi amacıyla söz konusu yöneticilerin kişisel mal varlıklarına gidilmiş.

Süreklilik arz eden bu tür bir idari taciz, söz konusu derneğin uzun süreden beri yaftalanmış olduğu ve yetkililer tarafından "sakıncalı" görüldüğü yönündeki kuşkuları artırıyor. Denetimlerin, derneğin kapatılmasına zemin hazırlayacak bazı boşluklar bulmak umuduyla yapıldığı izlenimi doğarken, OHAL ise, belli ki yetkililere hukuki zemini hazırlamakla daha fazla uğraşmadan derneğin faaliyetlerini durdurmak için bir fırsat sunmuş.

Aralık 2020'de yürürlüğe giren 7262 sayılı Kanun, derneklerin yetkililer tarafından denetime tabi tutulması konusunda da bazı değişiklikler getirdi. Dernekler Kanunu'nun değiştirilen 19. maddesi denetimlerin, "yapılacak risk değerlendirmelerine göre üç yılı geçmeyecek şekilde her yıl yapılmasının" esas olduğunu hükme bağlıyor. Oysa eskiden denetimler belli bir süreye bağlı olmaksızın ve şikayet üzerine yapılabilirdi. Bu muğlak düzenleme, derneklerin hangi sıklıkta denetlenecekleri hususu başta olmak üzere, yeterli ölçüde hukuki kesinlik ve öngörülebilirlik içermiyor. Bir sivil toplum temsilcisi, uygulamada insan hakları örgütlerinin büyük olasılıkla her sene denetleneceklerini, diğer derneklerin ise daha hafif bir incelemeye tabi tutulacaklarını ve üç senede bir denetleneceklerini düşündüğünü belirtti¹¹⁷. Buna ilaveten yukarıda anılan madde uyarınca İçişleri Bakanlığı veya Valilikler artık herhangi bir devlet görevlisini bu denetimleri yapmak için görevlendirebilecekler zira yasa görevlendirilecek yetkililerin nitelikleri ve uzmanlık alanlarıyla ilgili herhangi bir düzenleme getirmiyor.

115 Bir sivil toplum temsilcisiyle Kasım 2020'de yapılan 15 No'lu çevrimiçi görüşme.

116 Bianet, Van'da 10 Derneğe Kapatma Davası (28 Şubat 2013). Erişim: <https://bianet.org/bianet/bianet/144753-van-da-10-dernege-kapatma-davasi>

117 Bir sivil toplum temsilcisiyle Ocak 2021'de yapılan 16 No'lu çevrimiçi görüşme.

Dahası, “denetim ile görevlendirilenler, (...) gerçek ve tüzel kişilerden denetim görevi kapsamına giren hususla sınırlı olarak ilgili bilgi ve belgeyi” isteyebilecekleri gibi, “talepte bulunulanlar” da, “özel kanunlarda yazılı hükümleri ileri sürerek” dahi, “bilgi ve belge vermekten kaçınamayacaklar.” Bu muğlak düzenleme, örneğin, derneklerin avukatlarının başka kanunlarla teminat altına alınan avukat müvekkil gizliliğinin ihlal edilmesi pahasına da olsa talep edilen tüm belgeleri vermelerinin gerekip gerekmeyeceği yönünde endişeler doğuruyor. Gerçekten de bu hükümlerin yetkililer tarafından ne şekilde yorumlanıp, nasıl uygulanacağı henüz belirsiz olmakla birlikte, genel düşmanca ortam ile sivil toplum örgütlerine yönelik kısıtlayıcı mevzuat çerçevesiyle beraber düşünüldüğünde, düzenlemenin muğlak lafzı, örgütlenme özgürlüğüne yönelik kısıtlamaların daha da sıklaştırılmasına ve daha fazla taciz potansiyeline alan açıyor.

Yetkililer tarafından sık sık yapılan denetimler, hükümetin sivil topluma baskı uygulamak için kullandığı yollardan bir diğeri. Sivil toplum örgütleri, mali, psikolojik ve insan kaynaklarıyla ilgili diğer etkilerin yanı sıra, en ufak uygunsuzluk durumunda bile uygulanabilecek idari yaptırımların başlarının üzerinde Demokles’in kılıcı gibi asılı olduğu hissiyle yaşıyorlar. Uygulamada para cezası dışındaki yaptırımlar şimdilik nadiren görülse de, ortamın giderek düşmanlaştığı göz önüne alındığında, sivil toplum örgütlerinin kapatılmaya varan daha ciddi sonuçlarla karşı karşıya kalmaları olası. Özellikle 7262 sayılı Kanun’un yukarıda anılan hükümleri dernek ve vakıfların önümüzdeki yıllarda daha da fazla idari kısıtlamalara ve tacizlere maruz bırakılacaklarına ilişkin endişeleri artırıyor.

D. OHAL Uygulamaları ve Bunların Örgütlenme Özgürlüğü Üzerindeki Kalıcı Etkileri

a. Derneklerin ve Vakıfların Kapatılması

Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu (“OHAL Komisyonu”) tarafından yayınlanan verilere göre OHAL sırasında 1410 dernek¹¹⁸, 109 vakıf¹¹⁹, 19 sendika ve 149 medya kuruluşu¹²⁰ (haber siteleri, gazeteler, TV ve radyo kanalı, dergi ve yayınevi) mahkeme kararı olmaksızın, KHK’ler ile kapatıldı¹²¹. KHK’ler önce Temmuz 2016’daki darbe girişimiyle ilişkili oldukları iddia edilen örgütleri hedef almış olsalar da sonradan insan hakları grupları da hedefe oturtuldu. Yukarıdaki sayılara, kadın ve çocuk hakları başta olmak üzere insan hakları alanında çalışan örgütler, kültür dernekleri, avukatlık dernekleri ve yoksullukla mücadele alanında çalışan dernekler de dahil. KHK’ler ile kapatılanlar arasında Çağdaş Hukukçular Derneği, Özgürlükçü Hukukçular Derneği, Mezopotamya Hukukçular Derneği başta olmak üzere 20 ilde kurulu 34 avukatlık derneği de bulunuyor. Söz konusu dernekler işkence ve kötü muamele mağdurları ile Güneydoğu’daki sokağa çıkma yasakları sırasında mağduriyet yaşayan insanlar gibi en korunmasız durumdaki grupların vekaletlerini üstleniyorlardı¹²².

118 Başlangıçta 1598 dernekle ilgili olarak verilen kapatma kararlarından 188’i sonradan KHK’ler ile iptal edildi.

119 Başlangıçta 129 vakıfla ilgili olarak verilen kapatma kararlarından 20’si sonradan KHK’ler ile iptal edildi.

120 Başlangıçta 170 sendika ile ilgili olarak verilen kapatma kararlarından 21’i sonradan KHK’ler ile iptal edildi.

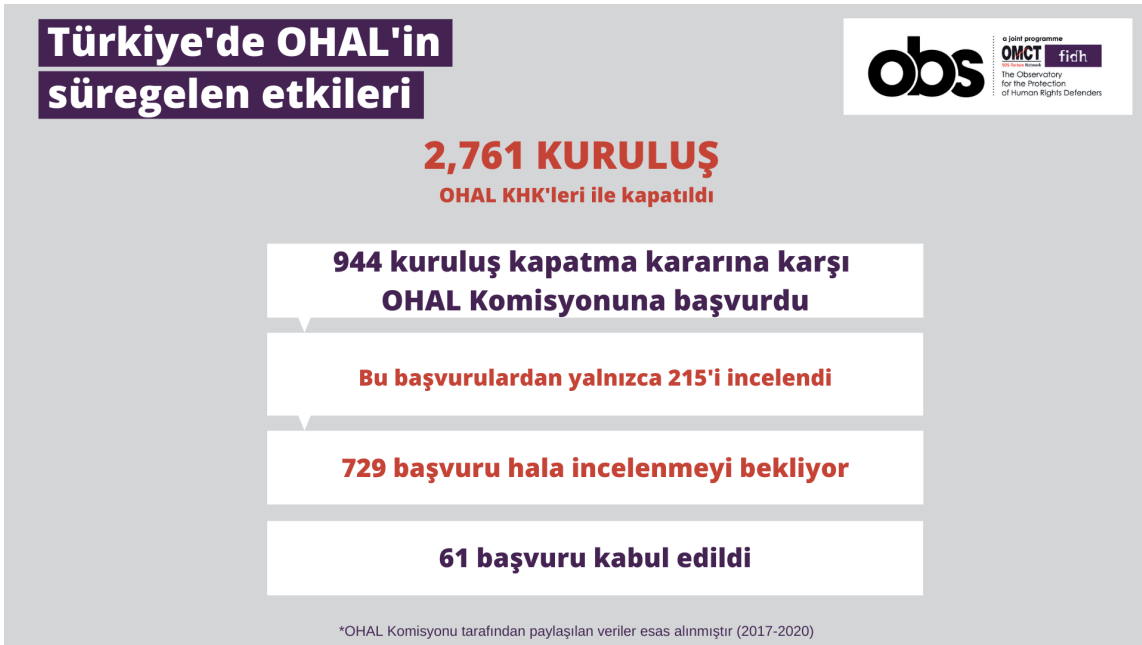
121 OHAL Komisyonu, Faaliyet Raporu 2019, s. 32 (31 Ocak 2020). Erişim: https://ohalkomisyonu.tccb.gov.tr/docs/OHAL_FaaliyetRaporu_2019.pdf. İHOP tarafından yayımlanan rapor ve raporun yayım tarihinden sonra açıklanan verilerle birleştirilmiş bilgilere göre, OHAL sırasında takriben 1619 dernek, 168 vakıf, 19 sendika ve 203 medya kuruluşu (haber siteleri, gazeteler, TV kanalları, dergiler vs.) KHK’ler ile kapatıldı. Derneklerle ilgili en az 188 kapatma kararı, vakıflarla ilgili en az 23 kapatma kararı ve medya kuruluşlarıyla ilgili en az 25 kapatma kararı sonradan iptal edildi. Bkz. İHOP, 21 Temmuz 2016-20 Mart 2018 Olağanüstü Hal Uygulamaları Güncellenmiş Durum Raporu (17 Nisan 2018). Erişim: https://www.raporlar.org/wp-content/uploads/2018/04/ihop_OHAL_raporu_17042018.pdf. 20 Mart 2018 ile OHAL’in sona ermesi arasındaki dönemle ilgili ek veriler için bkz. 30472 sayılı, 8 Temmuz 2018 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yayımı tarihinde yürürlüğe girmiş 701 sayılı Kanun Hükmün Kararname.

122 Hukukçu örgütlerden oluşan uluslararası koalisyon, BM İnsan Hakları Konseyi’ne Türkiye’nin Evrensel Periyodik İncelemesi için yapılan ortak başvuru, 35. Oturum (Ocak - Şubat 2020), para. 45. Erişim: <https://lawyersfor-lawyers.org/wp-content/uploads/2019/07/UPR-Turkey-Combined.pdf>

KHK'lere karşı yargı yolu kapalı ve KHK'lerden etkilenen sivil toplum aktörlerinin anlamlı hukuki telafi mekanizmalarına erişimleri bulunmuyor. KHK'lerle kapatılan derneklerin mal varlıklarına yetkililer tarafından el konuldu ve etkilenen dernekler herhangi bir şekilde tazmin edilmediler. Çok sayıda medya kuruluşunun¹²³, vakfın¹²⁴ ve derneğin mal varlıkları devlete devredilirken, bunların el konulan diğer eşyalarının nerede olduğu ve kanun uyarınca açık artırmayla satılıp satılmadığı ise belirsizliğini hala koruyor.

OHAL Komisyonu, Avrupa Konseyinin çeşitli birimlerinin, özellikle de Venedik Komisyonunun sürekli eleştirileri üzerine, OHAL kapsamında alınan önlemlere ilişkin bir telafi mekanizması olarak Ocak 2017'de kuruldu¹²⁵. OHAL Komisyonu tarafından yayınlanan verilere göre, Komisyonun faaliyetlerine başladığı Aralık 2017 ile 31 Aralık 2020 arasındaki dönemde yapılan 126 bin 630 başvurudan 112 bin 310'u sonuca bağlandı; bu başvurulardan sadece 13 bin 170'i kabul edildi, 99 bin 140'ı ise reddedildi; kabul edilen başvurulardan 61'i KHK ile kapatılan, aralarında derneklerin, vakıfların, öğrenci yurtlarının, haber sitelerinin ve gazetelerin de bulunduğu kuruluşların yeniden açılmasıyla ilgiliydi¹²⁶. OHAL Komisyonunun meşruiyeti, bağımsızlığı ve şeffaflığı birçok sivil toplum aktörü tarafından eleştirildi zira Komisyon mağdurlara anlamlı ve etkin bir telafi imkanı sunabilecek bağımsız bir yapı olarak görülüyor¹²⁷.

123 29783 (mükerrer) sayılı, 27 Temmuz 2016 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yayımı tarihinde yürürlüğe girmiş 668 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, madde 2.

124 29779 sayılı, 23 Temmuz 2016 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yayımı tarihinde yürürlüğe girmiş 667 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, madde 2.

125 Kerem Altıparmak – İHOP, 685 Sayılı KHK ile Kurulan OHAL Komisyonu Etkili Bir Hukuk Yolu Mu? s. 3 (Şubat 2017). Erişim: http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2017/03/%C4%B0nceleme-Komisyonu_OHAL.pdf

126 Bkz. Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu Kararları Hakkında Duyuru (31 Aralık 2020). Erişim: <https://ohalkomisyonu.tccb.gov.tr>. OHAL Komisyonu tarafından yayımlanan verilere göre 2761 kuruluş (dernekler, vakıflar, medya kurumları, özel üniversiteler vs.) KHK'ler ile kapatılmışken, OHAL Komisyonuna sadece 940 başvuru yapıldı. 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla bu başvurulardan 160'ı incelenmiş durumdaydı, 780 başvurunun incelenmesi ise halen sürüyordu. Bkz. OHAL Komisyonu, Faaliyet Raporu 2020, s. 26 (5 Şubat 2021). Erişim: https://ohalkomisyonu.tccb.gov.tr/docs/OHAL_FaaliyetRaporu_2020.pdf.

127 Bkz. Kerem Altıparmak – İHOP, 685 Sayılı KHK ile Kurulan OHAL Komisyonu Etkili Bir Hukuk Yolu Mu? s. 3 (Şubat 2017). Ayrıca Bkz., Türkiye İnsan Hakları Davalarına Destek Projesi, Türkiye'de Adalete Erişim Mümkün mü? Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu'na Dair Değerlendirme Raporu (Ekim 2019). Erişim: <https://static1.squarespace.com/static/5b8bbe8c89c172835f9455fe/t/5e1338e695a27273eba9ff81/1578318063996/Olag%CC%86anu%CC%88stu%CC%88+Hal+I%CC%87s%CC%A7lemleri+I%CC%87nceleme+Komisyonu+Raporu+final.pdf>

KHK'ler ile kamu görevinden çıkartılmış veya dernek ve vakıf gibi örgütleri kapatılmış durumdaki potansiyel başvuruculara, kamu görevinden neden çıkartıldıklarına veya örgütlerinin neden kapatıldığına ilişkin bireysel gerekçeler gösterilmemişti. Dolayısıyla başvurucular OHAL önlemlerine Komisyon nezdinde itiraz ettiklerinde neden "bir terör örgütüyle irtibatlı veya iltisaklı oldukları"¹²⁸ yönünde karar verildiğine ilişkin tahmin yürüterek, kendilerini bu olası gerekçeler karşısında savunmak zorunda kaldılar¹²⁹. Kendilerine yöneltilen suçlamalar ile ilgili yeterli ve uygun bilginin bulunmaması, başvurucuların savunma haklarının sürecin daha en başından itibaren ihlal edildiği anlamına geliyor.

OHAL Komisyonu, başvuruları duruşma yapmadan dosya üzerinden karara bağlıyor¹³⁰. OHAL Komisyonunun faaliyet raporlarına göre, başvuruları incelemek ve bir başvurucunun bir terör örgütüyle iltisaklı veya irtibatlı olup olmadığına karar vermek için Komisyonun dikkate aldığı hususlar arasında şunlar bulunuyor: FETÖ/PDY¹³¹ olarak adlandırılan yapılanmanın kullandığı iddia edilen *Bylock* mesajlaşma uygulamasının kullanılıp kullanılmadığı; FETÖ/PDY ile iltisaklı olduğu iddia edilen Bank Asya'da işlem yapılıp yapılmadığı veya hesap açılıp açılmadığı; KHK'ler ile kapatılan derneklere/vakıflara/sendikalara üyelik; FETÖ/PDY ile iltisaklı kuruluşlarda çalışmış olma veya bunlara üyelik; ve haklarında idari veya cezai soruşturma ya da kovuşturma açılmış olması¹³². Bunlar esasen KHK'ler ile kamu görevinden çıkartılmış kişilerin durumlarının değerlendirilmesi sırasında dikkate alınabilecek kriterler. Bu analizin KHK'ler ile kapatılmış örgütlere nasıl uygulandığı ise belirsiz ve bu konuda daha fazla bilgi bulunmuyor¹³³.

Komisyon kararları yayımlanmıyor ve Komisyonun kararlarını kanıtlarla ve bireysel gerekçelerle desteklemek gibi resmi bir yükümlülüğü de bulunmuyor¹³⁴. Dolayısıyla Komisyon tarafından yapılan değerlendirmelerin sivil toplum aktörleri tarafından kapsamlı bir analizin yapılması son derece güç. Uluslararası inisiyatifler tarafından hazırlanan raporlara göre¹³⁵ Komisyon kararları birçok vakada istihbarat kaynaklarından alınan bilgilere, gizli tanık ifadelerine, başvurucunun çalışma arkadaşları veya işvereni tarafından ortaya atılan iddialara ve hatta içinde yaşadıkları sosyal çevreye dayanıyor. Prosedür işletilirken bu belge veya bilgilerin hiçbiri başvurucularla paylaşılmıyor ve başvurucular bunlardan ancak Komisyon kararlarında bahsi geçtiği ölçüde haberdar olabiliyorlar¹³⁶. Yukarıda anılan, Komisyon değerlendirmelerinin dayandığı hususlar, adil yargılanma hakkına ilişkin uluslararası standartları karşılamaktan çok uzak olduğu gibi kişilerin terör örgütleri ile iltisaklı olduklarına ilişkin varsayımlar olmanın ötesine de geçemiyorlar. Daha da çarpıcı olanı, OHAL Komisyonunun yukarıda anılan ölçütlere ilişkin olarak dahi derinlemesine ve bireyselleştirilmiş bir analiz yapmaması, ya da en azından Komisyonun bazı kararlarını derleyerek çözümleyen uluslararası bir inisiyatifin bildirimini bu yönde¹³⁷. Dolayısıyla Komisyon tarafından yapılan "analiz" çoğu zaman "FETÖ/PDY tarafından kullanılan mesajlaşma uygulaması başvurucunun kullandığı telefon numarasından indirilmiştir" demenin ötesine geçemiyor, örneğin söz konusu uygulamanın bizzat

128 30354 (mükerrer) sayılı, 8 Mart 2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmış 7075 sayılı Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanun, madde 1.

129 Türkiye İnsan Hakları Davalarına Destek Projesi, Türkiye'de Adalete Erişim Mümkün mü? Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu'na Dair Değerlendirme Raporu, s. 14 (Ekim 2019).

130 29957 sayılı, 23 Ocak 2017 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yayımı tarihinde yürürlüğe girmiş 665 sayılı Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, madde 9.

131 Amerika'da yaşayan ve Temmuz 2016 darbe girişiminin ardında olduğu iddia edilen din adamı Fethullah Gülen'in hareketini anlatmak için resmi makamlarca kullanılan «Fethullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması» ifadesinin kısaltması.

132 OHAL Komisyonu, Faaliyet Raporu 2019, (31 Ocak 2020). Erişim: https://ohalkomisyonu.tccb.gov.tr/docs/OHAL_FaaliyetRaporu_2019.pdf.

133 Bir sivil toplum temsilcisiyle Ocak 2021'de yapılan 16 No'lu çevrimiçi görüşme.

134 Venedik Komisyonu, Opinion on the Measures provided in the recent Emergency Decree Laws with respect to Freedom of the Media CDL-AD(2017)007, para. 87 (13 Mart 2017). Erişim: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)007-e)

135 Bkz. Türkiye İnsan Hakları Davalarına Destek Projesi, Türkiye'de Adalete Erişim Mümkün mü? Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu'na Dair Değerlendirme Raporu, s. 15 (Ekim 2019).

136 Ibid, s. 42.

137 Ibid, s. 23-38.

başvurucu tarafından indirilip indirilmediği veya söz konusu uygulamanın bırakın terör örgütünün üyeleriyle mesajlaşmak için kullanılıp kullanılmadığını, hiç kullanılmış olup olmadığı dahi değerlendirilmiyor¹³⁸.

“Vereceğim bilgilerin tamamı bilgisizlik üzerine. OHAL Komisyonunun en temel özelliği gerek süreçlerin gerek karar alma mekanizmalarının şeffaflıktan uzak olması¹³⁹.”

Dahası OHAL Komisyonunun başvuruları hangi sırayla incelemeye aldığı, sivil toplum aktörleri açısından bugün bile belirsizliğini koruyor. Medya ve/veya insan hakları örgütleri gibi belirli kuruluş ve kişilere öncelik verilmiş gibi görünmüyor; oysa bu tür kuruluşların kapatılması, sadece bunların üyelerini ve çalışanlarını değil, onların dışındaki çok sayıda insanı da olumsuz etkiledi¹⁴⁰. Başvurular kronolojik sırayla incelemeye alınmış gibi de görünmüyor zira ilk KHK'ler ile kamu görevinden çıkartılmış çok sayıda akademisyenin başvuruları, dört yıldan beri hala bir sonuca bağlanmış değil¹⁴¹. KHK'ler ile kapatılmış insan hakları örgütleri hakkında alınmış bir karar da henüz sivil toplum aktörlerinin bilgisi dahilinde yok¹⁴².

Yargı yoluna başvurmak ancak OHAL Komisyonunun kararını vermesinden sonra mümkün. OHAL Komisyonunun başvuruları değerlendirmesinde yaşanan önemli gecikmeler ve başvuruların hangi sırayla ele alındığına ilişkin bilgi noksanlığı, etkilenen çok sayıda kişinin yargı yoluna başvurmasını ve dava açmasını engelliyor¹⁴³. Söz konusu uygulamalar üst mahkemelere itiraz yollarını tıkamakla kalmıyor, AİHM gibi insan hakları mekanizmalarına başvuruda bulunulmasını da engelliyor, zira bu tür mekanizmalar öncelikle iç hukuk yollarının tüketilmesini öngörüyor.

OHAL Komisyonu karar verdikten sonra, yargı yoluna başvurulabiliyor. Başvurucular OHAL Komisyonunun kararlarına Ankara'daki belli idare mahkemelerinde itiraz edebiliyorlar. OHAL Komisyonunu kuran KHK'ye göre yetkili ve görevli mahkemeler, siyasi etki altındaki Hakimler ve Savcılar Kurulu ("HSK") tarafından belirleniyor¹⁴⁴ ve söz konusu mahkemelerin yetki alanları da bu kararları değerlendirmekle sınırlı. Bu yetkinin, yürütmenin dolaylı kontrolü altındaki bir avuç atanmış mahkemede toplanmış olması bunların siyasi etkilere maruz kalabileceklerine ilişkin ciddi endişeler doğuruyor. Bu durum OHAL önlemlerine karşı alınabilecek yargı kararlarını kontrol etme çabası¹⁴⁵ olarak değerlendirilirse söz konusu mahkemelerin etkin bir yargı yolu sunup sunmadıkları konusunda ciddi kuşkular doğabilir.

İdare mahkemelerinde açılan davaların sonuçlarına ilişkin resmi veriler bulunmuyor. Mahkeme kararlarını başvuruçulara ulaşılarak derlemeye çalışan bazı bireysel inisiyatifler olsa da kapsamlı veriler bulunmuyor. Eldeki sınırlı verilere göre başvuruçuların etkin bir telafi imkanı bulma şansı çok yüksek görünmüyor. "Bir terör örgütüyle iltisaklı veya irtibatlı olma" kavramı mahkemelere "terör örgütüne üyelik," "terör örgütüne yardım ve yataklık" gibi terör suçlarıyla bağlantılı son derece sorunlu kavramlardan bile daha geniş bir yorum ve takdir kullanma imkanı veriyor¹⁴⁶. Bu kavramın mahkemeler tarafından KHK'ler ile kapatılan dernekler ve diğer kuruluşlar açısından nasıl yorumlanacağı ise hala belirsizliğini koruyor.

---

138 Ibid, s. 28.

139 Bir sivil toplum temsilcisiyle Ocak 2021'de yapılan 16 No'lu çevrimiçi görüşme.

140 Ibid.

141 Ibid.

142 Ibid.

143 Bkz. Türkiye İnsan Hakları Davalarına Destek Projesi, Türkiye'de Adalete Erişim Mümkün mü? Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu'na Dair Değerlendirme Raporu, s. 38-40 (Ekim 2019).

144 29957 sayılı, 23 Ocak 2017 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yayımı tarihinde yürürlüğe girmiş 665 sayılı Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, madde 11. Söz konusu KHK daha sonra bazı değişikliklerle kanunlaştırıldı, bkz. 30354 (mükerrer) sayılı, 8 Mart 2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmış 7075 sayılı Kanun.

145 Kerem Altıparmak – IHOP, 685 Sayılı KHK ile Kurulan Ohal Komisyonu Etkili Bir Hukuk Yolu Mu? s. 16 (Şubat 2017).

146 Bir sivil toplum temsilcisiyle Ocak 2021'de yapılan 16 No'lu çevrimiçi görüşme.

.....

Kaynaklarımıza göre Komisyon kararlarına itiraz eden başvurucular adil yargılanma haklarını kullanmak konusunda başka kısıtlamalara da maruz bırakılıyorlar¹⁴⁷. İdare mahkemelerinde tanıklar çapraz sorgulanmadıkları gibi bunların doğrudan dinlenmeleri bile mümkün değil. Dolayısıyla kişinin veya kuruluşun "bir terör örgütü ile iltisaklı veya irtibatlı olduğu" iddiası başka bir kişinin ifadesine veya şikayetine dayanıyorsa, o kişinin veya şikayetçinin, söz konusu OHAL önleminin yasal olup olmadığını değerlendiren idare mahkemesinde dinlenmesi veya sorgulanması mümkün olmuyor. Dahası, OHAL önlemlerinden etkilenen kişi ve kuruluşların yaptığı binlerce başvuru bulunuyor ve yetkili idare mahkemelerinin tüm bu vakaları dikkatli bir incelemeye tabi tutabilecek zamanları yok. Örneğin 2020 yılında yetkili idare mahkemelerinden birinin 4 bini aşkın vakada karar açıkladığı¹⁴⁸ bildiriliyor ki, bu da söz konusu mahkemenin her bir vaka için bir tam gün bile ayırmamış olduğu anlamına geliyor. Kaynaklarımıza göre dikkatli bir değerlendirme yapılamadığı karar metinlerine de yansıyor. Aynı sivil toplum temsilcisi, bu çıkarımı doğrular şekilde, kararlarda bireyselleştirilmiş değerlendirmelerin yer almadığını ve karar metinlerinin önemli bir bölümünün genel bağlama ilişkin anlatılar, olgular ve diğer genel bilgilerden oluştuğunu bildirdi.

İlk kamu görevinden çıkarma ve kapatma KHK'lerinin yayınlanmasının üzerinden dört yıl aşkın bir süre geçmiş olmasına rağmen, henüz Danıştay veya Anayasa Mahkemesi'ne ("AYM") ulaşılmış bir dava bulunmuyor.¹⁴⁹ OHAL Komisyonundaki ve ilk derece idare mahkemelerindeki süreçlerin uzunluğu, mağdurların adalete erişimi konusunda karşılaştıkları en önemli engel. Etkilenen kişi ve kuruluşlar, AYM'ye bir başvuruda bulunmadan evvel, OHAL Komisyonunda aylarca hatta yıllarca bekledikten sonra, ilk derece mahkemelerinde de beklemek zorunda kalıyorlar. Haklarında olumlu bir karar çıkma olasılığının bulunduğu AİHM'e ise, ancak tüm bu iç hukuk yolları tüketildikten sonra başvurabiliyorlar. Kaynaklarımızdan derlediğimiz ve diğer uluslararası STÖ'lerden sağlanan bilgiler, uzun hukuki süreçler ve masraflarla¹⁵⁰ birlikte, söz konusu hukuki mekanizmaların bağımsız olmadıkları algısının da bir çok kişi ve kurumu iç hukuk yollarını tüketmekten caydırdığını¹⁵¹ gösteriyor ki bu da hak ihlallerinin etkin olarak telafi edilmesi haklarının da fiilen ihlal edildiği anlamına geliyor. Etkilenen çok sayıda kişi ve kurum, hukuki süreçleri işletmekten daha en baştan vazgeçerek, varolan hukuki yolları da tüketmiyorlar.

.....

147 Ibid.

148 Karar numarası 4 bini aşan ilgili mahkeme kararına bu linkten ulaşılabilir: https://www.fidh.org/IMG/pdf/court_decision_masked.pdf

149 Bir sivil toplum temsilcisiyle Ocak 2021'de yapılan 16 No'lu çevrimiçi görüşme.

150 Bkz. Uluslararası Af Örgütü, Dönüşü Olmayan İhraçlar Türkiye'de Kamudan İhraç Edilenler için Etkin Çözüm Yok EUR 44/9210/2018, s. 18 (Ekim 25, 2018). Erişim: <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR4492102018TURKISH.PDF>. Uluslararası Af Örgütü'nün raporunda yer alan tanıklıklara göre bazı başvurucular idare mahkemelerinde vekaletlerini üstlenebilecek avukatların ücretini karşılayamadıkları için internette buldukları şablonları kullanmak zorunda kalmışlar. OHAL önlemleri kapsamında kamu görevinden çıkarıldığı için maddi güvencesi kalmamış çok sayıda başvurucu yasal süreç devam ettikçe avukatlık masraflarını karşılamakta daha da zorluk çekiyor.

151 Bir sivil toplum temsilcisiyle Ocak 2021'de yapılan 16 No'lu çevrimiçi görüşme.

Kutucuk #5 – KHK'ler ile kapatılan kadın hakları örgütlerinin karşılaştıkları güçlükler

Türkiye'nin güneydoğusundaki kadın hakları savunucuları OHAL tarafından doğrudan hedef alındılar ve OHAL'den oldukça olumsuz etkilendiler. OHAL sırasında birçoğu bölgede faaliyet gösteren 11 kadın hakları örgütü, terör örgütleriyle ilişkili oldukları iddiasıyla ve somut delillere dayanmaksızın KHK'ler ile kapatıldı¹⁵². Sivil toplum aktörleri, faaliyetlerinin veya üyelerinin nasıl olup da terör örgütleriyle ilişkili görülebilmiş olduğunu anlamak için defalarca çaba sarf etmiş olsalar da, kendilerine ne tatmin edici bir yanıt verildiğini ne de bu iddiaları destekleyen somut bir delil sunulduğunu belirttiler¹⁵³.

“Önemli bir birikim ve tarihimiz gitti¹⁵⁴.”

Söz konusu örgütlerin kapatılmalarının ardından bunların banka hesapları, taşınmazları, mobilyaları, elektronik eşyaları gibi varlıklarının yanı sıra, kitap ve feminist dergi koleksiyonlarına dahi el konulmuş¹⁵⁵. Bu durum, söz konusu örgütlerin kurumsal tarihleriyle birlikte daha önceki faaliyetlerine ve kendilerine destek için başvurmuş cinsiyet temelli şiddet mağduru kadınlara ilişkin mahrem kayıtlarını da kaybetmiş olmaları anlamına geliyor¹⁵⁶. Söz konusu örgütlerin telefonlarına ve bilgisayarlarına el konulmuş olduğu için, kadın hakları savunucuları şiddet mağduru kadınlarla bağlantılarını da kaybetmişler¹⁵⁷. Kapatılan derneklerin mal varlıklarına ve kayıtlarına el konulması, örgütlenme özgürlüğünün açık bir ihlali olduğu gibi, özel hayatın gizliliği hakkıyla birlikte, cinsiyet temelli şiddet mağdurlarının kişisel verilerinin korunması hakkını da ihlal eden bir uygulama. Sivil toplum aktörleri el konulan eşyalarının nerede olduğunu hala bilmiyorlar¹⁵⁸. Bir sivil toplum aktörü eski ofislerine girmelerine izin verildiğinde, ofisin yağmalanmış gibi görüldüğünü, hatta çerçevelerdeki resimlerin bile çıkartılarak yere atılmış ve çerçevelerin alınmış olduğunu belirtti¹⁵⁹. Çok sayıda insan hakları örgütünün kapatılmaları ve mal varlıklarına el konulması ile ilgili olarak OHAL Komisyonuna yaptıkları başvurular ise henüz karara bağlanmış değil¹⁶⁰.

152 Filiz Kerestecioğlu, Türkiye'de Kadın Hakları İhlalleri, para. 10 (Eylül 2017). Erişim: <https://www.hdp.org.tr/Images/UserFiles/Documents/Editor/HDP%20-%20T%C3%BCrkiye'de%20Kad%C4%B1n%20Haklar%C4%B1%20-%20C4%B0hlalleri%20Raporu.pdf>; Ekmek ve Gül, OHAL'de kadınlık halleri: Her halde direniş... (10 Temmuz 2017). Erişim: <https://ekmekvegul.net/guncel-dosya/ohalde-kadinlik-halleri-her-halde-direnis>

153 Bir sivil toplum temsilcisiyle Kasım 2020'de yapılan 15 No'lu çevrimiçi görüşme.

154 Ibid.

155 Ibid.

156 Istanbul Convention Monitoring Platform Turkey, Shadow NGO Report on Turkey's First Report, s.12 (Eylül 2017). Erişim: <https://rm.coe.int/turkey-shadow-report-2/16807441a1>

157 Bir sivil toplum temsilcisiyle Kasım 2020'de yapılan 15 No'lu çevrimiçi görüşme.

158 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 6 No'lu çevrimiçi görüşme.

159 Bir sivil toplum temsilcisiyle Kasım 2020'de yapılan 15 No'lu çevrimiçi görüşme.

160 Ibid.

Sivil toplum örgütlerinin yanı sıra, Halkların Demokratik Partisi'nden ("HDP") seçilmiş belediyeler tarafından işletilen onlarca kadın merkezi ve sığınma evi de seçilmiş belediye başkanlarının yerine hükümet tarafından atanan kayyumlar tarafından kapatıldı¹⁶¹. Kadın hakları savunucuları bu uygulamayı merkezi hükümetin kadın haklarını zedelemeye yönelik açık bir girişimi olarak yorumladılar¹⁶². Bölgedeki kadın hakları savunucuları, kapatmalar yüzünden azalan kapasite nedeniyle kadınlara yönelik çok ihtiyaç duyulan hizmetleri sunmakta büyük güçlükler yaşadılar ve kadınlar da cinsiyet temelli şiddet karşısında resmi destekten mahrum kaldılar¹⁶³. Güneydoğu kentlerinde yaşayan kadınlar kapatmalardan bu yana merkezi yönetim tarafından işletilen sığınma evleriyle yetinmek zorunda kalıyorlar. Ancak bu sığınma evlerinin şiddetten hayatta kalan herkesi barındıracak kapasiteleri olmadığı gibi, mülteci ve göçmen kadınlar gibi özellikle korunmasız durumdaki kadınlar da bu evlere öncelikli olarak erişemiyorlar.

Kaynaklarımıza göre tüm bu güçlükler rağmen bölgedeki birçok kadın faaliyetlerini durdurmadı ve eski örgütleri kapatıldıktan sonra yeni kurdukları, tüzel kişiliğe sahip olan veya olmayan örgütlenmeler vasıtasıyla çalışmalarını sürdürdü¹⁶⁴. Ancak çok sayıda kadın hakları savunucusu hala terör suçlarıyla ve kapatılmış örgütlerin faaliyetlerine katılmış olmalarıyla¹⁶⁵ bağlantılı olarak kriminalize edilme ve yargısal tacize uğrama gibi büyük zorluklarla karşı karşıyalar. Bu tür zorluklar kadın hakları savunucularının faaliyetlerini sürdürmelerini engellediği gibi, dirençlerini etkiliyor ve itibarlarını zedeliyor. Her ikisi de kadın hakları örgütlerinin kapatılmasından sonra kurulmuş olan ve halen Güneydoğu'da faaliyet gösteren Rosa Kadın Derneği ve Özgür Kadınlar Platformu (*Tevgera Jinên Azad – TJA*) yeni kurulan kadın örgütlenmelerinin örnekleri. Geçtiğimiz yıllarda her iki örgütün de üyeleri ve yöneticileri sürekli olarak yargısal tacize maruz bırakıldılar ve üyelerinden bazıları hala tutuklu olarak cezaevinde bulunuyor¹⁶⁶. Öte yandan faaliyetlerini kişisel olarak sürdüren kadın hakları savunucuları da, yeterli kurumsal desteğe sahip olmamaktan kaynaklanan başka güçlüklerle göğüs germek zorunda kalıyorlar. Bir sivil toplum temsilcisi karşılaştığı bu güçlükleri şu şekilde dile getirdi¹⁶⁷: *"Pandemi döneminde tecavüze uğramış bir kadın 4 ay bunu evde saklamak zorunda kaldı. Ben bu 4 ay uyuyamadım mesela. Eskiden dernek varken bu sorumluluğu paylaşıyorduk. Ancak şimdi kişisel olarak çekiyorum bu yükü. Elimi kolumu da bağlıyor."*

161 İstanbul Convention Monitoring Platform Turkey, Shadow NGO Report on Turkey's First Report, s.12, 19 (Eylül 2017). Ayrıca bkz., Ekmek ve Gül, Diyarbakır, Van ve Mardin Belediyelerinde kadın çalışmaları rafa kalktı (25 Ağustos 2019). Erişim: <https://ekmekvegul.net/gundem/diyarbakir-van-ve-mardin-belediyelerinde-kadin-calismalari-rafa-kalkti>; Gazete Karınca, Kayyumların ilk hedefi kadın kurumları: İşte kapatılan 52 kadın merkezi (2 Mart 2017). Erişim: <https://gazetekarınca.com/2017/03/kayyumların-ilk-hedefi-kadın-kurumları-iste-kapatılan-52-kadın-merkezi/>

162 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 6 No'lu çevrimiçi görüşme.

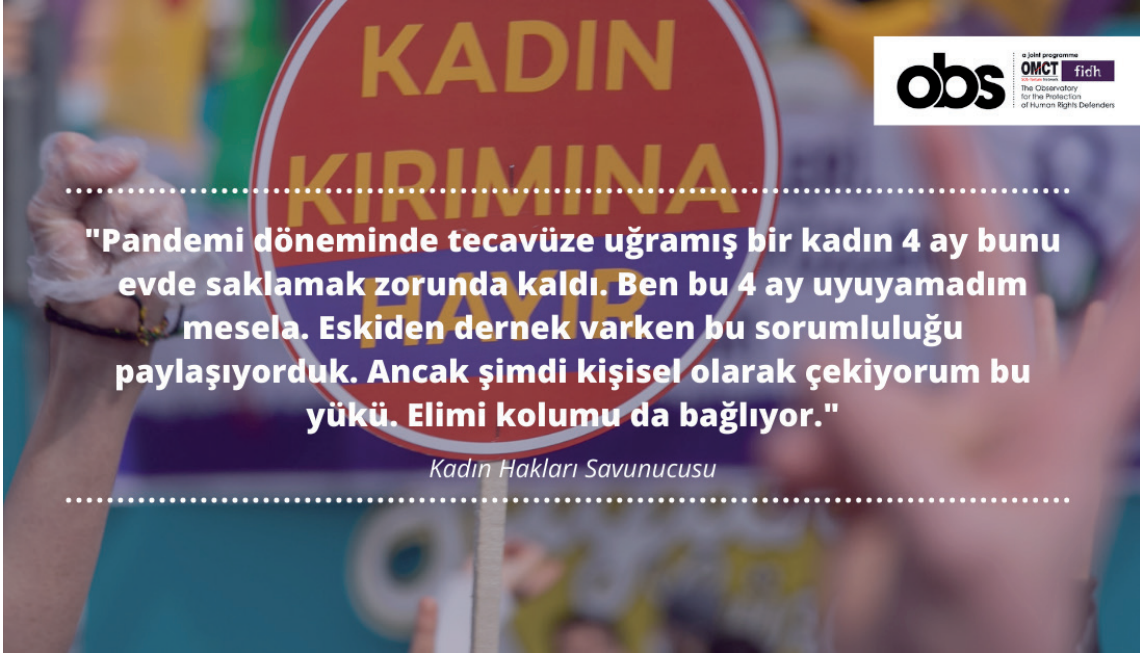
163 Daha fazla bilgi için bkz. Ekmek ve Gül, OHAL'de kadınlık halleri: Her halde direniş... (10 Temmuz 2017). Erişim: <https://ekmekvegul.net/guncel-dosya/ohalde-kadınlik-halleri-her-halde-direnis>

164 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 6 No'lu çevrimiçi görüşme.

165 Ibid.

166 Gözlemevi, Acil Çağrı – Türkiye: Kadın hak savunucularının keyfi şekilde tutuklanması ve Rosa Kadın Derneği'nin yargısal tacizi, TUR 005 / 0520 / OBS 058 (29 Mayıs 2020). Erişim: <https://www.fidh.org/tr/avrupa/turkiye/turkiye-kadın-hak-savunucularının-keyfi-sekilde-tutuklanması-ve-rosa> Gözlemevi, Acil Çağrı – Türkiye: Diyarbakır'da gerçekleştirilen keyfi tutuklamalar, TUR 007 / 0620 / OBS 073 (6 Temmuz 2020). Erişim: <https://www.fidh.org/tr/avrupa/turkiye/turkiye-diyarbakır-da-gerçekleştirilen-keyfi-tutuklamalar> Gözlemevi, Acil Çağrı – Türkiye: Diyarbakır'da kadın hakları savunucularının keyfi olarak tutuklanması ve adli tacizi, TUR 009 / 0720 / OBS 085 (30 Temmuz 2020). Erişim: <https://www.fidh.org/tr/avrupa/turkiye/turkiye-diyarbakır-da-kadın-hakları-savunucularının-keyfi-olarak>

167 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 6 No'lu çevrimiçi görüşme.

"Pandemi döneminde tecavüze uğramış bir kadın 4 ay bunu evde saklamak zorunda kaldı. Ben bu 4 ay uyuyamadım mesela. Eskiden dernek varken bu sorumluluğu paylaşıyorduk. Ancak şimdi kişisel olarak çekiyorum bu yükü. Elimi kolumu da bağlıyor."

Kadın Hakları Savunucusu

© Metin Yoksun

Sivil toplum aktörlerinin uğradığı tacizler, derneklerin KHK'lar ile kapatılmasının ardından bile son bulmadı. Söz konusu derneklerin eski üyeleri, bu derneklere geçmişte üye oldukları için, yargısal düzeydekiler de dahil olmak üzere farklı şekillerde taciz edildiler. Kaynaklarımız söz konusu derneklerin üye listelerinin resmi kurumlara dağıtıldığını, bu listelerdeki isimlerin suçlu olarak fişlendiğini ve onlara iş verilmediğini, oysa ne kapatılan kuruluşların ne de onların üyelerinin suç sayılabilecek bir eylemle ilişkili olduklarını sabit gören herhangi bir mahkeme kararı bulunduğunu belirttiler¹⁶⁸. Dahası, özellikle ülkenin güneydoğusunda, örneğin Sarmaşık Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği gibi kapatılan kuruluşlara üyelik veya bunlarla çalışmış olmak, Kürt avukatlara, sivil toplum aktörlerine ve siyasetçilere açılan bir çok davada suç delili olarak gösterildi¹⁶⁹. Bu durum örgütlenme özgürlüğünün açık bir ihlali. Söz konusu derneklerin kapatılması bir mahkeme kararına değil yürütme tarafından yayınlanmış KHK'lere dayanıyor ve söz konusu KHK'ler normal bir hukuki süreç işletilerek, bağımsız mahkemeler tarafından incelenmiş olmadıkları için hukuka uygun olup olmadıkları kuşkulu ki bu da söz konusu örgütlenme özgürlüğü ihlalinin daha da ağırlaştırıcı bir husus. Buna ilaveten, söz konusu uygulama yalnızca ihlallerin daha da derinleşmesine sebep oluyor. İlk olarak bir derneğin hukuksuz bir KHK ile kapatılmış olması, bunların üyelerini ceza davalarında mahkum etmek için delil olarak kullanılıyor, sonra da söz konusu OHAL önlemlerinin (ki dernek kapatma kararları da bunların arasında) hukuka uygun olup olmadığı, OHAL Komisyonu tarafından, söz konusu derneklerin üyelerine karşı (birçoğu inceleme altındaki KHK'lara dayanarak açılmış olan) ceza davalarının varlığına bakılarak kararlaştırılıyor.

Şimdiye dek kapatılan kuruluşlara ilişkin AYM'ye ulaşılmış bir dava olmasa da, Mahkemenin benzer davalarda verdiği kararlar, bu tür davaların nasıl sonuçlanabileceğine ilişkin bir fikir verebilecek nitelikte. Kişilerin bir derneğin faaliyetlerine katılmış olmalarının başkaca bir değerlendirmede bulunmaksızın mahkumiyet kararlarında tek başına delil olarak kullanılmasının temel hak ve özgürlükler üzerinde caydırıcı bir etki doğurabileceği, dolayısıyla örgütlenme hakkını ihlal ettiği yönünde AYM'nin verdiği yakın tarihli bazı kararlar var¹⁷⁰.

168 Bir sivil toplum temsilcisiyle Kasım 2020'de yapılan 15 No'lu çevrimiçi görüşme.

169 Örneğin bkz. İnsan Hakları İzleme Örgütü, Türkiye: Kürt Belediye Başkanlarının Görevden Alınması Seçme ve Seçilme Hakkını İhlal Ediyor (7 Şubat 2020). Available at: <https://www.hrw.org/tr/news/2020/02/07/338575>)

170 Örneğin bkz. AYM'nin (General Kurul) 22 Mayıs 2019 tarihli Metin Birdal kararı, başvuru no. 2014/15440. Erişim: <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/15440>; AYM'nin 3 Haziran 2020 tarihli Hakan Yılmazöz kararı, başvuru no. 2017/37725. Erişim: <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2017/37725>

Ancak AYM'nin içtihadına bakıldığında, örgütlenme hakkı ihlallerine ilişkin başvuruların ancak açık bir ihlal söz konusu olduğunda kabul edildiği görülüyor¹⁷¹. Bu tür vakalarda suç isnadı salt bir derneğe üyeliğe dayanıyor, bunun dışında başkaca deliller bulunmuyor ve derneğe üyelik ile isnat edilen suçun işlenmesi arasında nasıl bir ilişki kurulduğuna dair başkaca bir değerlendirme de yapılmıyor. Gelgelelim örgütlenme özgürlüğünün kullanımının diğer suçlayıcı delillerin yanında destekleyici delil olarak kullanıldığı ve örneğin PKK veya FETÖ/PDY ile iltisaklı olduğu iddia edilen derneklerle ilgili vakalar söz konusu olduğunda, AYM'nin oluşmuş tutarlı bir içtihadı yok.

b. Kamu Görevinden Çıkarma ve Sivil Toplum Aktörlerinin Fişlenmesi

Örgütlenme özgürlüğünü dolaylı olarak ihlal eden OHAL önlemlerinden biri de devlet memurlarının kitlesel olarak kamu görevinden çıkarılmalarıydı. Bu uygulamanın öne sürülen amacı, FETÖ/PDY ile ilişkili olduğu iddia edilen kişileri kamu görevlerinden tasviye etmektir. Nitekim OHAL sırasında, aralarında insan hakları savunucularının da bulunduğu takriben 135 bin devlet memuru, terör örgütleriyle iltisaklı oldukları gerekçesiyle, KHK'lerle kamu görevinden çıkarıldılar ve kamu görevlerinden ömür boyu yasaklandılar¹⁷². Söz konusu kitlesel kamu görevinden çıkarmalar, terörle mücadele gibi muğlak ve genel gerekçelere dayanıyordu ve çok sayıda İHS'nin hükümete eleştirel yaklaşan sivil toplum örgütleriyle veya sendikalarla ilişkileri veya bunlara üyelikleri yüzünden hedef alındıkları bildirildi.

Kamu görevinden çıkarma uygulaması, Temmuz 2018'de yürürlüğe girerek OHAL dönemi düzenlemelerin olağan dönemde de sürmesine olanak sağlayan 7145 sayılı Kanun'un¹⁷³ özel hükümleri sayesinde hala devam ediyor¹⁷⁴. 7145 sayılı Kanun terör örgütlerine "üyeliği, mensubiyeti veya iltisakı yahut bunlarla irtibatı olduğu" değerlendirilen devlet memurlarının, Kanun'un yayımından itibaren üç yıl süreyle daha, yani Temmuz 2021'e dek, ilgili idare tarafından ve mahkeme kararı olmaksızın kamu görevinden çıkartabileceklerini hükme bağlıyor.

Kitlesel kamu görevinden çıkarma uygulamasının hatırası başka bir mekanizma sayesinde de canlı tutuluyor: Güvenlik soruşturmaları. Buna göre kamu görevine alınacak herkes, ataması yapılmadan evvel güvenlik soruşturmasına tabi kınıyor. Eskiden sadece güvenlik güçlerine ve güvenlik izni gerektiren diğer kamu görevlerine yapılan işe alımlarda kullanılan bu yasal zorunluluğun kapsamı, Ekim 2016'da¹⁷⁵ yayınlanan bir KHK ile tüm devlet memurlarını içine alacak şekilde genişletildi. Bu düzenleme, daha sonra Mart 2018'de¹⁷⁶ kanunlaştırıldı. Bu düzenleme atama sürecinde yetkililere çok geniş bir takdir hakkı tanıdığı ve özel hayatın gizliliğini ihlal ettiği gerekçesiyle, AYM tarafından biri Temmuz 2019'da¹⁷⁷, diğeri ise Nisan 2020'de¹⁷⁸ olmak üzere, iki kez iptal edildi.

171 Başvurucunun uzun süreli keyfi tutukluluğu ile ilgili şikayetlerde ve kamuoyunda yankı uyandırmış daha yakın tarihli örneklerde tutuklama kararı başvurusunun bazı yasal örgütlerin faaliyetlerine katılmış olmasıyla desteklenmiş olsa da, Mahkeme örgütlenme özgürlüğü ihlaline yönelik bir değerlendirme yapmadı ve diğer hak ihlali iddialarını da reddetti. Örneğin bkz. AYM'nin 9 Haziran 2020 tarihli Selahattin Demirtaş (3) kararını, başvuru No. 2017/38610. Erişim: <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2017/38610>.

172 İHD, 2019 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu s. 23 (5 Mayıs 2020). Erişim: <https://www.ihd.org.tr/2019-yili-turkiye-insan-haklari-ihlalleri-raporu/>

173 İHD, Sürekli OHAL'i Düzenleyen 7145 Sayılı Kanun Hakkında (1 Ağustos 2018). Erişim: <https://www.ihd.org.tr/surekli-ohali-duzenleyen-7145-sayili-kanun-hakkinda/>

174 30495 sayılı, 31 Temmuz 2018 tarihli resmi gazetede yayımlanarak yayımlanma tarihinde yürürlüğe giren 7145 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

175 29872 sayılı, 29 Ekim 2016 tarihli resmi gazetede yayımlanarak yayımlanma tarihinde yürürlüğe giren 676 sayılı Kanun hükmünde kararname, madde 74.

176 29872 sayılı, 29 Ekim 2016 tarihli resmi gazetede yayımlanarak yayımlanma tarihinde yürürlüğe giren 676 sayılı Kanun hükmünde kararname, madde 74.

177 30963 sayılı, 29 Kasım 2019 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 2018/73 dava, 2019/65 karar sayılı AYM kararı.

178 31112 sayılı, 28 Nisan 2020 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 2018/163 dava, 2020/13 karar sayılı AYM kararı.

7 Nisan 2021'de güvenlik soruşturmalarına ilişkin değişikliğe uğramış kanun teklifi Meclis tarafından kabul edildi¹⁷⁹. Yeni kanun teklifi sivil toplum örgütleri ve muhalefet partileri tarafından çok muğlak hükümler içerdiği ve yetkililere atama süreçlerinde hala çok fazla takdir yetkisi tanıdığı gerekçesiyle eleştiriliyor¹⁸⁰. Değiştirilmiş sistem, kamu görevine alınacak herkes hakkında yapılacak "arşiv soruşturması" diğeri ise güvenlik güçlerine, istihbarat servislerine ve güvenlik izni gerektiren diğer kamu görevlerine alınacak kişiler ile öğretmenler¹⁸¹ hakkında yapılacak "güvenlik soruşturması" olmak üzere iki farklı çeşit soruşturma yapılmasını öngörüyor (madde 3). "Arşiv soruşturması" soruşturulan kişiler hakkında halen sürmekte olan ceza soruşturmalarını ve kovuşturmalarını da kapsıyor (madde 4). Dolayısıyla birçok sivil toplum aktörü ve İHS'nin insan hakları alanındaki faaliyetleri, hatta eleştirel görüşleri nedeniyle ceza soruşturmalarına ve kovuşturmalarına maruz bırakıldığı bir bağlamda halen sürmekte olan bu soruşturmalar ve kovuşturmalar, güvenlik izni verilmesinin, dolayısıyla sivil toplum aktörlerinin kamu görevlerine alınmasının reddi için geçerli nedenler olarak kullanılabilir.

Sivil toplum aktörleri güvenlik soruşturmalarının hükümete eleştirel yaklaşan kişilerin kamu görevlerinden uzak tutulması amacıyla kullanılmaya devam edebileceğinden endişe ediyorlar ki böyle bir uygulama hem kamu görevine alımlarda eşitliğin gözetilmesi ve ayrımcılık yapmama ilkelerine aykırılık teşkil edecektir, hem de yasal derneklerle bağlantılı oldukları için kamu görevinden uzak tutulan kişilerin örgütlenme özgürlüğünün ihlali anlamına gelecektir. Sivil toplum aktörleri ve İHS'ler, insan haklarıyla ilgili kendi yürüttükleri faaliyetlerin, kamu sektöründe iş arayan aile fertlerine karşı kullanılmış olmasından endişe ettiklerini de bildirdiler. Bu uygulamanın sivil toplum aktörleri ve İHS'ler üzerinde ciddi bir caydırıcı etkisi olduğu ifade edildi, zira söz konusu uygulama sadece onları değil, aile fertlerini de doğrudan etkiler nitelikte¹⁸². Söz konusu olanlar kamu sektöründeki işlerini kaybeden İHS'ler de olsa, İHS'lerin insan hakları faaliyetleri nedeniyle kamu görevinden uzak tutulan aile fertleri de olsa, bu uygulamanın sosyal ve maddi sonuçları tüm aileyi etkiler nitelikte. Gerçekten de sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin ailelerinin insan hakları faaliyetleri nedeniyle yaptırımlara maruz bırakılması, suç ve cezanın şahsiliği, masumiyet karanesi, işe alımlarda ayrımcılığa uğramama hakkı gibi bazı temel haklara aykırılık teşkil etmekle kalmıyor, sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin örgütlenme özgürlüklerinin, en başta da insan haklarını savunma haklarının ihlali anlamına da geliyor. Meclis tarafından yeni kabul edilen kanun teklifi uyarınca, teoride, aile fertlerinin güvenlik soruşturması kapsamında incelenmesi artık mümkün değil.

Dernekler Kanunu'nda yapılan son değişiklikler, fişleme ile ilgili bu kaygıları daha da artırıyor¹⁸³. Kanun'un 23. maddesinde yapılan değişikliğe göre dernekler artık tüm üyelerinin kişisel bilgilerini derlemek ve derlenen bu bilgileri üyeliğin başladığı ya da bittiği tarihten itibaren yetkililerle paylaşmak zorundalar¹⁸⁴. Bu düzenlemeye aykırı davranışlar 500 lira idari para cezası ile cezalandırılacaklar. Söz konusu kanun değişiklikleri Avrupa Konseyi STK

179 Bkz. 2/2972 Sayılı Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması Kanunu Teklifi. Kanun 7 Nisan 2021 tarihinde Meclis tarafından kabul edildi ancak bu raporun kaleme alındığı tarihte henüz Resmi Gazete'de yayınlanmadı.

180 Bkz. Hak İnişiyatifi, Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması Uygulaması Kaynaklı Hak İhlalleri İnceleme ve Araştırma Raporu (21 Haziran 2020). Erişim: <https://www.sivilsayfalar.org/wp-content/uploads/2020/06/gu%CC%88venlik-sorus%CC%A7turmas%C4%B1-raporu-v5.pdf>; İHOP, Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması Kanun Teklifi Çevrim İçi Panel Sonuç Bildirgesi (6 Temmuz 2020). Erişim: <https://ihop.org.tr/guvenlik-sorusturmasi-ve-arsiv-arastirmasi-kanun-teklifi-cevrim-ici-paneli-sonuc-bildirgesi/>. İHOP, Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması Kanun Teklifi Reddedilmelidir! (April 6, 2021). Available at: <https://ihop.org.tr/guvenlik-sorusturmasi-ve-arsiv-arastirmasi-kanun-teklifi-reddedilmelidir/>.

181 Öğretmenler güvenlik soruşturmasına tabi kamu çalışanları listesine Meclis tartışmaları sırasında eklendi. Arşiv soruşturmasına kıyasla güvenlik soruşturmasının kapsamı daha geniş ve muğlak ve «bir terör örgütü ile iltisaklı veya irtibatlı olmayı» da içeriyor. Bkz. See, DW, Öğretmenlere «güvenlik soruşturması» kısıncası (7 Nisan 2021). Erişim: <https://www.dw.com/tr/%C3%B6%C4%9Fretmenlere-g%C3%BCvenlik-soru%C5%9Fturmas%C4%B1-k%C4%B1skac%C4%B1/a-57126026>

182 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 1 No'lu çevrimiçi görüşme.

183 25649 sayılı, 23 Kasım 2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak, yayımlanma tarihinde yürürlüğe girmiş 5253 sayılı Dernekler Kanunu.

184 İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, Çok Önemli Duyuru: 5253 sayılı Dernekler Kanununda Bazı Değişiklikler Yapıldı (26 Mart 2020). Erişim: <https://siviltoplum.gov.tr/ankara/cok-onemli-duyuru-5253-sayili-dernekler-kanununda-bazi-degisiklikler-yapildi>

Hukuku Uzmanlar Konseyi tarafından hem usul hem de esas açısından sorunlu bulundu¹⁸⁵. Sivil toplum aktörleri de söz konusu düzenlemenin yetkililer tarafından eleştirel derneklerin üyelerinin kara listeye alınmaları ve hedef gösterilmeleri için kullanılma potansiyeli bulunduğuna ilişkin kaygılarını dile getirdiler¹⁸⁶.

E. Yapısal Güçlükler: Fonlara ve Kaynaklara Erişim

Türkiye'deki mevzuata göre sivil toplum örgütleri tüzüklerinde yazan hedeflerini gerçekleştirmek için şirketlerden, bireylerden ve başka kaynaklardan hem aynı hem de nakdi bağış almakta özgürler¹⁸⁷. Mevzuatın bu konuda nispeten elverişli olmasına rağmen sivil toplum örgütleri fonlara erişim ve mali istikrarlarını muhafaza konusunda güçlüklerle karşılaşılıyorlar.

Kamu fonları oldukça kısıtlı. Merkezi Finans ve İhale Birimi¹⁸⁸ tarafından yönetilen AB fonları dışındaki kamu fonlarının sivil toplum örgütlerine ne şekilde dağıtılacağını düzenleyen kapsamlı bir mevzuat yok.¹⁸⁹ Bakanlıklar ve belediyeler sivil toplum örgütlerine genellikle kendi takdirleri dahilinde dağıtılacak belli bir bütçe ayırırlar ve ayrılan bu fonlar doğrudan ve sistematik hibelerden ziyade proje ortaklıkları biçiminde dağıtılıyor¹⁹⁰. Ancak sivil toplum örgütleri bu tür fırsatların bulunduğu durumlarda dahi, söz konusu fonların dağıtımında hükümetle yakın ilişkileri olan örgütlerin tercih edildiğini bildiriyorlar¹⁹¹. Bu nedenle, halihazırdaki durumda, kamu fonlarından yararlanmak bir çok sivil toplum örgütü için işlerliği olan bir seçenek değil.

Kamuoyundan maddi yardım toplama ihtimali düşünüldüğünde ise, bu tür kampanyalar Türkiye'de çok sıkı yasal düzenlemelere tabi. Yardım Toplama Kanunu'nun 6. maddesine göre "kişiler ve kuruluşlar, yetkili makamdan izin almadan yardım toplayamazlar." Dahası Aralık 2020'de geçirilen son kanun değişiklikleriyle¹⁹² sivil toplum örgütlerinin çevrimiçi platformlar üzerinden yardım kampanyası düzenlemelerine yeni kısıtlamalar da getirildi ve izinsiz düzenlenen yardım toplama kampanyalarına verilen para cezasının üst sınırı 200 bin liraya yükseltildi. Üstelik izinsiz düzenlenen kampanyalar vasıtasıyla toplanan paralara ve varlıklara el konularak bunlar hazineye devrediliyor. Bu tür kısıtlayıcı düzenlemelerin yanı sıra, Türkiye'de hüküm süren sivil toplum aktörlerinin fişlendiği ve sivil toplum faaliyetlerine kuşkuyla bakılan ortam da bireysel bağışçıları STÖ faaliyetlerini desteklemekten caydırıyor,

185 Avrupa Konseyi Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Konferansı STK Hukuku Uzmanlar Konseyi, Opinion on the Compatibility of Amendments to the Turkish Law on Associations with European Standards (Nisan 2020). Erişim: <https://rm.coe.int/expert-council-conf-exp-2020-2-opinion-amendments-to-turkish-law-on-as/16809e4387>

186 Bir sivil toplum temsilcisiyle Ocak 2021'de yapılan 16 No'lu çevrimiçi görüşme.

187 Balkan Civil Society Development Partner & Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı ("TÜSEV"), Monitoring Matrix on Enabling Environment for Civil Society Development – TURKEY Country Report – "The Civil Society Environment in Turkey 2017 Report", s. 12 (Haziran 2018). Erişim: https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/Monitoring_Matrix_The_Civil_Society_Environment_in_Turkey_2017_Report.pdf

188 Merkezi Finans ve İhale Birimi bir uygulayıcı kurum olarak, Avrupa Birliği tarafından finanse edilen programlar kapsamındaki tüm mal ve hizmet alımları ile yapım işi ve hibelere ilişkin projelerin genel bütçeleme, ihaleye çıkma, sözleşme, ödeme, muhasebe ve mali raporlama işlerinden sorumludur. Daha fazla bilgi için bkz. <http://www.cfcu.gov.tr/hakkimizda>

189 Balkan Civil Society Development Partner & TÜSEV, The Civil Society Environment in Turkey 2017 Report, s. 15 (Haziran 2018).

190 Ibid s. 15-16.

191 Örneğin muhalif bir siyasetçinin hazırladığı rapora göre, İstanbul Büyükşehir Belediyesinin AKP yönetiminde olduğu dönemde, Belediyenin yaptığı maddi ve maddi olmayan katkılar ağırlıklı olarak, bazıları üst düzey hükümet yetkililerinin akrabaları tarafından kurulmuş, hükümet yanlısı STÖ'lere dağıtılmış. Bkz, DW, İBB eski yönetimi Erdoğan'a yakın vakıflara ne kadar para yardımı yaptı? (19 Nisan 2019). Erişim: <https://www.dw.com/tr/ibb-eski-y%C3%B6netimi-erdo%C4%9Fana-yak%C4%B1n-vak%C4%B1flara-ne-kadar-para-yard%C4%B1m%C4%B1-yapt%C4%B1-a-48397744>. Rapor için bkz. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, STK – Okul – Yurt Faaliyet Raporu 2018. Erişim: <https://www.dw.com/downloads/48397760/ibbfaaliyet-raporu.pdf>

192 31351 sayılı, 31 Aralık 2020 tarihli Resmi Gazete'nin 5. Mükerrer sayısında yayımlanarak, yayımlanma tarihinde yürürlüğe girmiş 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun.

bu da kamuoyundan bağış toplanmasını son derece güçleştiriyor. İnsanlar, özellikle hassas konularda çalışan ve her gün yaftalanmaya maruz kalan örgütlere, en başta da Güneydoğu'daki hak ihlallerine ve LGBTİ+ haklarına odaklanan kuruluşlara bağış yaptıklarında kendilerinin de fişlenebileceğinden ve tacize uğrayabileceklerinden endişe ediyorlar¹⁹³.

Türkiye'deki birçok sivil toplum örgütü, yukarıda anılan sebeplerle büyük ölçüde yabancı fonlara bağımlıyken çok sayıda örgüt de ideolojik veya pratik sebeplerle gönüllü emeğine ve katkılarına dayanmayı tercih ediyor. Mevzuatta sivil toplum örgütlerinin yabancı fonlardan destek almasını engelleyen önemli bir düzenleme bulunmuyor. Sivil toplum örgütleri Dernekler Kanunu'nun 21., Vakıflar Kanunu'nun ise 25. maddeleri uyarınca, "yetkililere derhal bildirimde bulunmak kaydıyla, yurtdışındaki kişi, kurum ve kuruluşlardan yardım alabilirler." Ancak ilgili mevzuatta yabancı kişi, kurum ve kuruluşlardan alınan yardım açık bir şekilde tanımlanmadığından, örgütler aldıkları yardımın miktarı ne olursa olsun yetkililere bildirmekle yükümlüler ve bu da örgütlere önemli bir idari yük bindiriyor¹⁹⁴.

Ne var ki yasal çerçeve görece elverişli olsa da yabancı fonlardan kaynak sağlamak son yıllarda giderek kuşkuyla yaklaşılacak ve yaftalanan bir konuya dönüştü. Batılı bağışçılardan fon alan örgütler hem hükümet yanlısı medya hem de hükümet yetkilileri tarafından hedef gösterildi. Bunlardan en önemlisi de Açık Toplum Vakıflarından ("ATV") fon alan bütün sivil toplum örgütlerinin vergi denetimine tabi tutulması. Sivil toplum aktörlerinin ifadelerine göre bu denetimler bağlamında kendilerine yürüttükleri projeler, fonların kullanımı ve ATV'ye hizmet sunup sunmadıklarıyla ilgili sorular da soruldu ki, bu tür soruların yanıtları vergi denetçilerinin yetkisi dahilinde değil¹⁹⁵. Dahası, önde gelen sivil toplum aktörlerinin sözde "hükümeti ortadan kaldırmak amacıyla" Gezi Parkı eylemlerini düzenlemek ve finanse etmek iddiasıyla yargılandıkları davanın iddianamesinde¹⁹⁶ ATV'den fon alan örgütler de, bir suç işledikleri kuşkusunu doğuracak şekilde anıldılar. Bu durum söz konusu örgütlerin başka ceza soruşturmalarıyla da hedef alınabilecekleri yönünde ciddi kaygılar doğurdu¹⁹⁷. ATV Türkiye'nin kurucularından olan Osman Kavala'nın kriminalize edilmesi ve hükümet yanlısı medya ve devlet görevlileri tarafından ağır bir şekilde yaftalanmasıyla birlikte dikkatlerin ATV'ye çevrilmesi üzerine, ATV Kasım 2018'de Türkiye'deki faaliyetlerini durdurma kararı aldı¹⁹⁸.

Hükümet yanlısı medya ve devlet görevlileri tarafından yaftalanan tek bağışçı kurum ATV değil. Örneğin ulusal bir grup, çevre örgütlerinden birinin AB'den fon almasını, dolayısıyla sözde "vatansever olmamasını" iddia ederek çevre hakları savuncularına karşı bir karalama kampanyası yürüttü.¹⁹⁹ Benzer bir şekilde LGBTİ+ hakları örgütleri de hükümet yanlısı medyada yabancı bağışçılardan fon aldıkları için düzenli olarak yaftalanan kuruluşlardan, zira söz konusu medya kuruluşlarının iddiasına göre bu fonların alınması sözde "LGBTİ+ propagandasını" yayarak "Türk aile yapısını bozmak²⁰⁰" için çalışan Batılı ülkelerle işbirliği yapıldığını kanıtlıyor. Feminist bakış açısına sahip kadın hakları örgütleri de yabancı kuruluşlardan fon aldıkları için aynı aktörler tarafından benzer bir şekilde hedef gösteriliyor. Feminizm "Batı propagandası" olarak etiketleniyor ve söz konusu örgütler, yabancı elçiliklerden fon aldıkları için yeterince "yerli ve milli" olmamakla suçlanıyor²⁰¹.

Uluslararası fonlar, özellikle de AB tarafından Katılım Öncesi Mali Yardım Programı çerçevesinde dağıtılan fonlar, Türkiye'deki sivil toplum aktörlerinin yararlandığı ana kaynak

193 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 5 No'lu çevrimiçi görüşme; Bir sivil toplum temsilcisiyle Ocak 2021'de yapılan 6 No'lu çevrimiçi görüşme.

194 Balkan Civil Society Development Partner & TÜSEV, The Civil Society Environment in Turkey 2017 Report, s. 12 (Haziran 2018).

195 Bir sivil toplum temsilcisiyle Kasım 2020'de yapılan 14 No'lu çevrimiçi görüşme.

196 Bkz. 2019/9183 sayılı davanın 2019/1811 sayılı iddianamesi. Erişim: <https://t24.com.tr/foto-haber/iste-16-ay-son-ra-hazirlanan-gezi-parki-kavala-iddianamesinin-tam-metni,7346/120>

197 Bir sivil toplum temsilcisiyle Kasım 2020'de yapılan 14 No'lu çevrimiçi görüşme.

198 Açık Toplum Vakıfları, The Open Society Foundation in Turkey Ceases Its Operations (26 Kasım 2018). Erişim: <https://www.opensocietyfoundations.org/newsroom/open-society-foundation-turkey-ceases-its-operations>

199 TGB, Kaz Dağları'nda At Gözlüğüyle Dolaşanlar, (12 Ağustos 2019). Erişim: <https://tgb.gen.tr/serbest-kursu/kaz-daglari-nda-at-gozluguyle-dolasanlar-28870>

200 KAOS GL, Akit, LGBTİ+ toplumu ve kurumlarına nefret saçıyor! (4 Haziran 2020). Erişim: <https://kaosgl.org/haber/akit-lgbti-toplumu-ve-kurumlarına-nefret-sacıyor>

201 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 4 No'lu çevrimiçi görüşme.

.....
olmaya devam ediyor. Dolayısıyla bu aktörlerden fon almanın yaftalanması, çok sayıda sivil toplum örgütünün mali ve hatta operasyonel sürdürülebilirliğini tehdit ediyor. Sivil toplum örgütleri, hedef gösterilme riski nedeniyle uluslararası bağışçılarla işbirliği yapmadan evvel iki defa düşündüklerini bildiriyorlar. Buna ilaveten uygun ve kıyaslanabilir başka fon seçeneklerinin olmaması da sivil toplum örgütleriyle çoğunlukla Batılı kuruluşlardan oluşan uluslararası bağışçılar arasında bağımlılık benzeri bir ilişkinin doğmasına neden oluyor ve bu durum fon veren kuruluşlar ile bu fonlardan yararlananlar arasında bir güç dengesizliği yaratıyor.

Birçok sivil toplum aktörünün, bağışçıların Türkiye'deki durumu tam olarak kavrayamadıklarını düşünmeleri ise, durumu daha da karmaşıklaştırıyor. Bağışçılar tarafından kavranılmadığı düşünülen şeylerin başında ise sivil alanın her geçen gün biraz daha daraldığı ve STÖ'lerin somut etki elde etme kapasitelerinin de buna koşut olarak düştüğü gerçeği geliyor²⁰². Velhasıl uluslararası bağışçılar Türkiye'deki sivil toplumun öncelikleriyle her zaman uyum gösteremeyebiliyor²⁰³. Türkiye'deki STÖ'lerin bağışçıların beklentilerini karşılayabilmek ve/veya fon kaynaklarına erişebilmek için, kendi önceliklerini değiştirmek zorunda kaldığı bazı vakalar da var²⁰⁴.

Dahası birçok fon kaynağının kısa dönemli ve proje bazlı olmasının yanı sıra, çekirdek hibelerin azlığı da Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin kurumsallaşmasını ve uzun vadeli sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkileyerek²⁰⁵ onları bağışçıların gündemlerine ve önceliklerine daha da bağımlı kılıyor. Sivil toplum örgütleri uzun vadeli iş sözleşmeleri yapamadıklarından, özellikle nitelikli elemanlarını örgütte tutma konusunda güçlük yaşıyorlar. Bir sivil toplum aktörü genellikle bir ila üç yıl arası süren proje dönemlerinin sonunda, yani çalışanların tam da uzmanlaşmaya ve örgütü tanımaya başladıkları bir dönemde onları işten çıkartmak zorunda kaldıklarını belirtti²⁰⁶. Sivil toplum örgütleri açısından bu aynı zamanda söz konusu çalışanların kapasitelerini ve uzmanlıklarını geliştirmek için yapılmış yatırımları çöpe atmak ve bu çalışanların örgüt içinde oluşturdukları kurumsal hafızayı kaybetmek anlamına da geliyor²⁰⁷.

Uzun vadeli çekirdek hibe seçeneklerinin azlığı sivil toplum örgütlerini kendi kaynaklarını kullanmaya ve/veya gönüllü çalışanlardan yararlanmaya itiyor. Bazı aktörler kendi kaynaklarına sahip olduklarından veya sivil toplum alanı dışında da bir işleri bulunduğundan, mali güçlüklerle karşı nispeten daha dayanıklı durumdadır. Düşük bütçelerle sahada aktivizm yapmaya odaklanan taban örgütlenmeleri gibi gruplar gönüllü emek ve bağışlarla sürdürülebilirliklerini sağlayabilseler de, gönüllülük esasına dayanmak birçok sivil toplum örgütü için uzun vadeli sürdürülebilirlik açısından geçerli bir seçenek sunmuyor. Birçok sivil toplum çalışanı gelir getiren işleri ile gönüllü sivil toplum faaliyetleri arasında bir denge tutturmaya çalışıyor ki bu uzun dönemde hem çok yorucu olabilen hem de STÖ faaliyetlerini ve STÖ çalışanlarının sağlığını olumsuz etkileyebilen bir durum. Dahası Türkiye'de sürmekte olan ekonomik daralma da sivil toplum aktörlerinin mali kaygılarını artıran bir husus. Bir sivil toplum aktörü, bir yandan insan hakları faaliyetlerine odaklanırken, bir yandan da ciddi ekonomik zorluklarla baş etmenin güçlüğüne dikkat çekti²⁰⁸. Kaynaklarımız güvenilir ve uzun vadeli çekirdek hibe seçenekleri ile İHS'lere verilecek esnek hibelere bu nedenlerle acilen ihtiyaç duyulduğunu vurguladılar. Türkiye sivil toplumunu aktif olarak desteklemek ve sivil toplumda zaten varolan kırılma noktalarını artırmak yerine bu kırılma noktalarının üzerine gitmek isteyen bağışçıların bu tür seçenekleri sunması büyük önem taşıyor.

Kaynak arayan sivil toplum örgütleri ve İHS'lerin karşılaştıkları başka bir güçlük de dil engeli. Bilgiye erişebilmek ve uluslararası bağışçılar tarafından açılan çağrılara başvuru yapabilmek için çoğu zaman İngilizce bilmek gerekiyor. Nispeten büyük ölçekli organizasyonların bu

.....
202 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 3 No'lu çevrimiçi görüşme.

203 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 10 No'lu çevrimiçi görüşme.

204 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 3 No'lu çevrimiçi görüşme; Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 10 No'lu çevrimiçi görüşme.

205 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 10 No'lu çevrimiçi görüşme.

206 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 5 No'lu çevrimiçi görüşme.

207 Ibid.

208 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 10 No'lu çevrimiçi görüşme.

.....
tür başvuruları hazırlayabilecek ve başka dillerde bilgiye ulaşabilecek kapasiteleri bulunsa da daha küçük ölçekli örgütler ve taban örgütlenmeleri için dil çok büyük bir engel teşkil ediyor²⁰⁹. Bu husus İHS'lere sunulan maddi olmayan başka tür destek mekanizmaları için de geçerli. Bir sivil toplum aktörü bazı uluslararası örgütlerin uygulamalarının olumsuz etkileriyle ilgili olarak şu sözleri sarf etti²¹⁰: "*İnsan hakları savunucuları için çok iyi programlar var; ancak İngilizce şartı var. Türkiye'de İngilizce konuşabilen ve brifing verebilecek kaç kişi var ki? Sonra da diyorlar²¹¹ ki hep aynı insanlar başvurmasın. Eğer [bir kurum] bunu söylüyorsa dönüp programına bakması gerekli.*"

Birçok sivil toplum aktörü bazı bağışçuların sivil toplum örgütlerine sağladıkları fonlarla bağlantılı olarak dayattığı aşırı karmaşık ve meşakkatli mali ve idari yükümlülüklerden de şikayet ederek²¹² bu durumun, faaliyetlerini belli bir standartta sürdürme kapasitelerini etkilediğine dikkat çektiler. Birçok sivil toplum örgütünün ilgili alandaki uzmanlık noksanlığı ve insan kaynağı kısıtları gibi nedenlerle gerekli raporlama yükümlülüklerini tam anlamıyla yerine getirebilecek kapasitesi bulunmuyor, dolayısıyla programların uygulanmasında ve raporlama yükümlülüklerine uyma konusunda daha fazla esnekliğe ve desteğe ihtiyaç duyuluyor.

Kaynaklarımız son dönemde mali raporlama, başvuru kriterleri ve dil gibi konularda esneklik tanıyan yeni mekanizmaların değerli gelişmeler olduğunu kabul etseler de, birçok fon mekanizmasının kurgulanış tarzının sınırlı bir kapasiteyle, zor koşullarda çalışan sivil toplum örgütlerine fazladan yük bindirdiği kanaatini hala koruyorlar. Sivil toplum aktörleri, daha destekleyici ve esnek çerçeveler oluşturmak ve kadınlar, LGBTİ+ bireyler, taban örgütlenmeleri ve İngilizce bilmeyenler gibi farklı gruplara erişebilmek için uluslararası bağışçuların daha çok çaba sarfedeceklerini umduklarını belirtiyorlar.

.....
209 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 5 No'lu çevrimiçi görüşme.

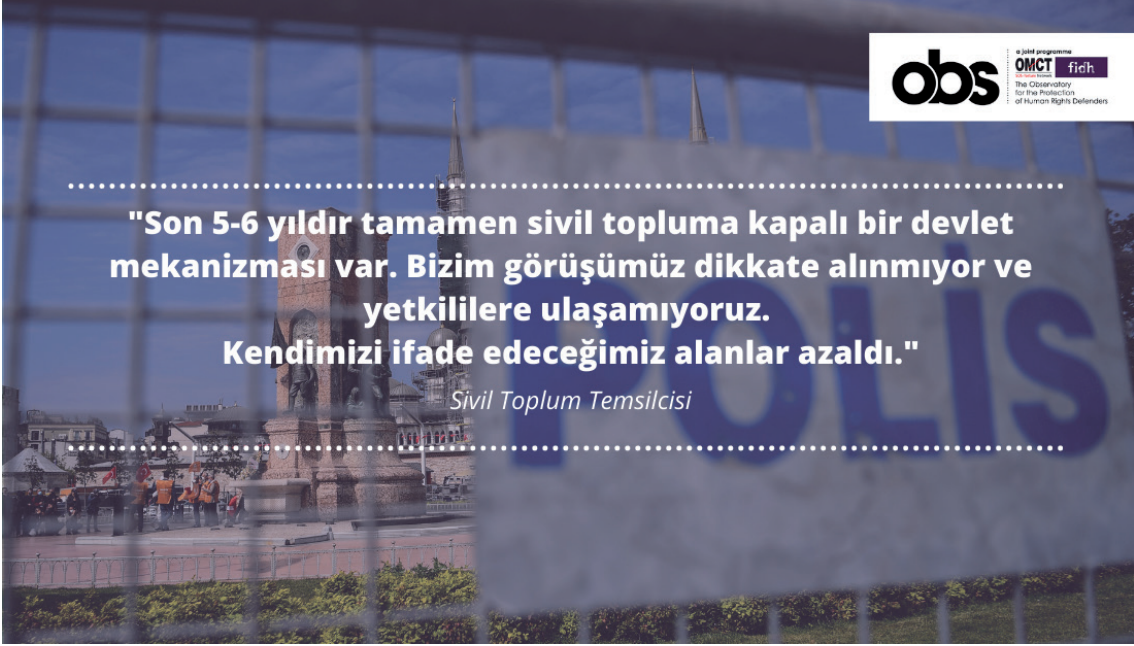
210 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 10 No'lu çevrimiçi görüşme.

211 Sivil toplum temsilcisi hem fon sağlayan hem de başka yere yerleştirme (*relocation*) programları sunan örgütlerden bahsediyor.

212 Bir sivil toplum temsilcisiyle Kasım 2020'de yapılan 14 No'lu çevrimiçi görüşme.

F. Katılım Hakkına Yönelik Kısıtlamalar ve İnsan Hakları Karşıtı Söylemler

a. Diyalog Alanlarının Kapanması

© Ozan KOSE / AFP

"Son 5-6 yıldır tamamen sivil topluma kapalı bir devlet mekanizması var. Bizim görüşümüz dikkate alınmıyor ve yetkililere ulaşamıyoruz. Kendimizi ifade edeceğimiz alanlar azaldı."²¹³

Son yıllarda sivil toplum örgütleri karar ve politika oluşturma alanlarının dışına itildiler ve bunlarla devlet yönetimi arasındaki diyalog da önemli ölçüde azaldı. Sivil toplum aktörlerinin hemen her gün marjinalize edildiği ve "ulusal çıkarlara" aykırı faaliyetlerde bulunan gayrimeşru aktörler olarak etiketlendiği bir ortamda, bu ilişki kuramama hali çok da şaşırtıcı bir durum değil.

Mevcut mevzuatta sivil toplumun karar alma süreçlerine katılım hakkının nasıl kullanılacağını düzenleyen kapsamlı kurallar belirlenmiş değil²¹⁴. İlgili mevzuatın bu tür bir katılımı öngördüğü durumlarda dahi yetkililer ile sivil toplum arasındaki ilişkiler, mevzuattaki hükümlerin muğlaklığı ve sivil toplumla ilişkileri düzenleyen özgül prosedürlerin tanımlanmamış olması sebebiyle kısıtlı kalıyor²¹⁵. Dolayısıyla sivil toplum örgütlerinin kendilerini etkileyen kararların alınması süreçlerine katılımı, birkaç istisna dışında²¹⁶, tümüyle yetkililerin takdirine bırakılmış durumda. Dahası mevzuat, yetkililerin hangi sivil toplum örgütlerine danışacaklarını ve karar alma süreçlerinde hangi sivil toplum örgütlerinden katkı isteyeceklerini belirlerken çok geniş bir takdir yetkisi kullanmalarına da olanak veriyor.²¹⁷

213 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 1 No'lu çevrimiçi görüşme.

214 STGM & TÜSEV & YADA, Sivil Topluma Aktif Katılım: Uluslararası Standartlar, Ulusal Mevzuattaki Engeller, Öneriler, s. 105-122 (Mayıs 2015).

215 Ibid, s. 107-109. Örneğin 25083 sayılı, 17 Şubat 2016 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in 6. maddesine göre kamu kurum ve kuruluşları mevzuat tasarımlarını hazırlarken «konuyla ilgili mahallî idareler, üniversiteler, sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının görüşlerinden de faydalanılır.» Bu düzenlemenin lafzı açık olmadığı gibi, kamu idaresi yetkililerinin sivil toplum örgütlerine anlamlı bir şekilde danışmalarını zorunlu da kılmıyor.

216 Ibid, s. 118.

217 Ibid, s. 110-111.

Kaynaklarımız, diyalog ve karar alma süreçlerine katılma fırsatlarının geçtiğimiz yıllara kıyasla çok azalmış olduğunu belirttiler. Eskiden bakanlıklar, sivil toplum örgütlerinden aktif olarak görüş bildirmelerini talep ediyordu. Sivil toplum örgütleri, Türkiye Büyük Millet Meclisindeki yasama süreçlerine de aktif olarak katılmaktaydı. Meclis faaliyetlerine sivil toplum katılımını artırmak amacıyla ortak programlar yürütülürdü ve hatta sivil toplum katılımını düzenleyen bir kılavuz, sivil toplum örgütleriyle birlikte hazırlanmıştı²¹⁸. Ancak Ekim 2018'de Meclis İç Tüzüğü değiştirildi ve İç Tüzük sivil toplum örgütlerinin Meclis faaliyetlerine katılımına ilişkin hükümlerden arındırıldı²¹⁹. Söz konusu değişiklikler sivil toplum örgütlerinin katılımını doğrudan yasaklamasa da, sivil toplum örgütlerinin karar alma süreçlerinden fiilen dışlanmalarına bir meşruiyet kisvesi kazandırıyor ve bu yönüyle de değişen iklimi yansıtıyor. Bu değişikliklere ilaveten, iktidar partisi de normal demokratik karar alma kanallarının etrafından dollanmak amacıyla yasama süreçlerini hızlandırarak sivil toplum örgütleri ve Meclisteki muhalefet partileri gibi paydaşların bu süreçlere anlamlı bir katılım göstermesini engelliyor²²⁰.

Gerçekten de kaynaklarımız devlet yöneticilerinin son yıllarda ne proaktif bir şekilde kendilerinden görüş istediğini, ne de toplantı taleplerine yanıt verdiklerini²²¹, bunun tek istisnasını ise Adalet Bakanlığının bazı düzeylerdeki yetkililerinin teşkil ettiğini bildirdiler. Dolayısıyla sivil toplum örgütleri önemli danışma süreçlerine katılabilmek için yetkililere aktif olarak kendilerinin ulaşmaya çalıştıklarını, ancak yetkililere ulaşabildikleri durumlarda dahi, yeterli sayıda sivil toplum örgütünün çağrılmış olduğu gibi gerekçelerle yetkililerin kendilerini geri çevirebildiklerini aktardılar²²². Sivil toplum aktörleri bazı vakalarda toplantılara son anda çağrıldıklarını bunun da özellikle buldukları bölgenin dışında yapılan toplantılara katılmalarını çok güçleştirdiğini hatta imkansız kıldığını anlattılar²²³.

Sivil toplum aktörleri bazen strateji geliştirmek ve/veya uluslararası belgelerin yazımıyla ilgili olarak danışma toplantılarına davet edilseler de, bu tür toplantıların hükümet tarafından formalite icabı, uluslararası kurum ve kuruluşlara katılımcı ve kapsayıcı bir süreç işletildiği görüntüsünü vermek amacıyla düzenlendiği izlenimini edindiklerini bildiriyorlar²²⁴. Bu tür süreçler kapsamında kendilerine danışıldığında dahi, katkılarının dikkate alınmadığını düşünüyorlar²²⁵. Yetkililerin bazı toplantılarda takındıkları olumsuz tavırların da bu izlenimlerini güçlendirdiğini belirtiyorlar²²⁶. Sonuç olarak sivil toplum aktörleri katkılarının dikkate alınmadığını ve faaliyetlerinin yetkililerin politika ve uygulamaları üzerinde gerçek bir etki yaratma potansiyelinin bulunmadığını düşünüyorlar.

218 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 10 No'lu çevrimiçi görüşme.

219 Bkz., Mecliste, İçtüzük değişikliği Mecliste kabul edildi (9 Ekim 2018). Erişim: <https://mecliste.org/guncelleme/ictuzuk-degisikligi-bugun-mecliste-gorusulecek>; ayrıca bkz. Sivil Sayfalar, Vekiller "Meclise STK giremez!" Pankartı da Tutacaklar Mı? (11 Ekim 2018). Erişim: <https://www.sivilsayfalar.org/2018/10/11/vekiller-meclise-stk-giremez-pankarti-da-tutacaklar-mi/>

220 Örneğin oldukça tartışmalı bir metin olan Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun Teklifi Meclis Başkanlığına 16 Aralık 2020 tarihinde sunuldu ve herhangi anlamlı bir diyalog fırsatı tanınmadan, Meclis tarafından 27 Aralık 2020 tarihinde kabul edildi.

221 Örneğin İHD, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları Değerlendirme Komisyonunun 2018 genel seçimlerinin ardından yeniden toplanmasından bu yana, Komisyon Başkanlığına iki kez başvuruda bulunmuş olmasına rağmen, Komisyon ile görüşemediğini bildirdi.

222 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 10 No'lu çevrimiçi görüşme.

223 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 4 No'lu çevrimiçi görüşme.

224 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 10 No'lu çevrimiçi görüşme.

225 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 7 No'lu çevrimiçi görüşme.

226 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 10 No'lu çevrimiçi görüşme.

Kutucuk #6 – İnsan Hakları Eylem Planı

Cumhurbaşkanı 2018 yılında seçildiğinde yeni bir İnsan Hakları Eylem Planı'nı da gündemine almış ancak söz konusu planın açıklanması defalarca ertelenmişti²²⁷. Şubat 2019'da Adalet Bakanlığı tarafından sivil toplum aktörlerinin de katıldığı bazı toplantılar düzenlendi. İlk tur danışma toplantılarının sonuçlarıyla bağlantılı olarak herhangi bir adım atılmamış ve herhangi bir güncelleme yapılmamış olmasına rağmen, sivil toplum aktörleri Aralık 2019'da bir kez daha toplantıya davet edildiler. Tekrar tekrar dile getirdikleri önerilerin dikkate alınmadığını ve yetkililerin konuya ciddiyetle yaklaşmadıklarını düşünen bazı sivil toplum aktörleri bu toplantıları boykot etti²²⁸. Gerçekten de birçok sivil toplum örgütü hem Aralık 2019'da²²⁹ yapılan toplantılar sırasında, hem de bu toplantılardan sonra önerilerini sunmuş olsalar da ciddi adımlar atılmadı ve ülkedeki insan hakları durumu kötüleşmeye devam etti.

Aralık 2020'de Türkiye'deki ekonomik krizin derinleşmesi üzerine, ekonomik güven ortamının ve istikrarın yeniden tesis edilmesi amacıyla Cumhurbaşkanı, Türkiye'nin demokratik reformlar yapma kararlığında olduğunu²³⁰ ve AB ile ilişkilerin geliştirileceğini²³¹ bir kez daha açıkladı. Dolayısıyla İnsan Hakları Eylem Planı yeniden gündeme getirildi²³² ve 2 Mart 2021 tarihinde nihayet yayınlandı²³³. Ancak süreçte yaşanan iniş ve çıkışlar hükümetin insan hakları politikalarını iyileştirme kararlılığı konusunda ciddi kuşklar doğurdu.

İnsan Hakları Eylem Planının hazırlanması sürecinde, paydaşların ve sivil toplumun sürece katılmasına engel teşkil eden unsurlardan birinin, Nisan 2017'de yapılan referandumla benimsenen cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi olduğu da ortaya çıktı. Yeni sistemde bakanlıkların oldukça kısıtlı yetkileri bulunuyor ve bunların önerileri Cumhurbaşkanlığına bağlı ilgili politika kurulları tarafından değerlendiriliyor. Söz konusu kurullar ise şu ana dek sivil toplum örgütleriyle herhangi bir etkileşime girmiş değil²³⁴. Dolayısıyla bazı sivil toplum örgütleri İnsan Hakları Eylem Planı kapsamında Adalet Bakanlığı yetkilileri ile birçok defa görüşmüş olsalar da, Eylem Planı'nın nihai versiyonunda önerilerine yer verilmeyebileceğini düşünüyorlardı. Gerçekten de önerileri Bakanlık tarafından dikkate alınsa dahi, Cumhurbaşkanı veya Cumhurbaşkanlığı bünyesindeki ilgili politika kurulları uygun bulmadıkları tüm önerileri metinden çıkartabilirlerdi²³⁵. Velhasıl tüm yetkilerin Cumhurbaşkanlığında toplanmış olması sivil toplumun ve paydaşların politika oluşturma ve karar alma süreçlerine gerçek anlamda katılmalarının önünde hala önemli bir engel teşkil ediyor.

227 Bianet, "İnsan hakları eylem planında" neler olmalı? (18 Kasım 2020). Erişim: <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/234611-insan-haklari-eylem-planinda-neler-olmalı>

228 Bianet, TİHV'den Adalet Bakanlığı'na Ret: İnsan Hakları Eylem Planı Toplantısına Katılmayacağız (20 Aralık 2019). Erişim: <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/217455-tihv-den-adalet-bakanligi-na-ret-insan-haklari-eylem-planı-toplantısına-katılmayacağız>

229 Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Daire Başkanlığı'nın "Yeni İnsan Hakları Eylem Planı" Hakkında İnsan Hakları Derneği'nin Sunduğu Görüşler (21 Ocak 2020). Erişim: <https://www.ihd.org.tr/adalet-bakanligi-insan-haklari-daire-baskanliginin-yeni-insan-haklari-eylem-planı-hakkında-insan-haklari-derneğinin-sundugu-gorusler/>

230 Anadolu Ajansı, Cumhurbaşkanı Erdoğan: 2021 yılı milletimize söz verdiğimiz gibi demokratik ve ekonomik reformlar yılı olacak (26 Aralık 2020). Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-2021-yili-milletimize-soz-verdigimiz-gibi-demokratik-ve-ekonomik-reformlar-yili-olacak/2089361>

231 DW, Erdoğan: AB ile ilişkileri rayına oturtmaya hazırız (January 12, 2021). Available at: <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-ab-ile-ili%C5%9Fkileri-ray%C4%B1na-oturtmaya-haz%C4%B1r%C4%B1z/a-56204847>.

232 Bianet, Erdoğan: İnsan Hakları Eylem Planı hazırlıyoruz (17 Kasım 2020). Erişim: <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/234582-erdogan-insan-haklari-eylem-planı-hazırlıyoruz>

233 Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Eylem Planı (Mart 2021). Erişim: <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/1/dosya/insan-haklari-ep02-03-202115-14.pdf>

234 Gazete Duvar, İHD, Bakan Gül'le görüştü: İmralı, hak ihlalleri, açlık grevleri (9 Aralık 2020). Erişim: <https://www.gazeteduvar.com.tr/ihd-adalet-bakanligiyla-gorustu-neler-konusuldu-haber-1506817>

235 Ibid.

Nitekim eylem planının son hali, tam da sivil toplum örgütlerinin kaygılarına paralel olarak, sivil toplum açısından öncelikli olan terörle mücadele mevzuatı, yargının siyasal iktidardan bağımsızlığının sağlanması ve İHS'lerin korunması gibi alanlarda herhangi bir eylem önerisi getirmiyor. Eylem Planı olumlu yönde bazı gelişmeler öngörse de, bireylerin temel haklarını ilgilendiren alanlarda reform yapmak konusunda güçlü bir kararlılık sergilemiyor ve söz konusu eylemlerin ne şekilde hayata geçirileceği de hala önemli bir soru.

Sivil toplum örgütleri Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu²³⁶ ("TİHEK") gibi insan haklarını geliştirmekle görevli devlet kurumlarını potansiyel ortaklar olarak görmüyorlar²³⁷. Siyasi etkilere karşı kurumsal teminatları zayıf olduğu için, bu tür devlet kurumları genellikle hükümet söylemlerini takip ediyorlar, dolayısıyla ne ciddi bir aktör olarak görülmelerine olanak verecek bir bağımsızlığa ve tarafsızlığa sahipler, ne de insan haklarını koruma görevlerini yerine getirebiliyorlar²³⁸. Nitekim görevi ayrımcılıkla mücadele etmek olan TİHEK'in birçok başka kurumsal eksikliğinin yanı sıra 11 çalışanından sadece birinin kadın olması²³⁹ dahi kendi başına bir sorun. Dahası, TİHEK'in çalışmaları insan haklarının evrenselliği ilkesi ile de uyumlu değil. Hükümetin LGBTİ+ bireylere karşı benimsediği nefret söylemlerini TİHEK de tekrarlıyor²⁴⁰ ve bir kurum olarak faaliyetleri de ayrımcı bir tavır sergiliyor.

Barolar, tabip odaları ve sendikalar gibi meslek örgütleri, mesleki kapasiteleri ve kamuoyu nezdindeki meşruiyetleri sayesinde politika oluşturma ve kanun yapma süreçlerine bir ölçüde katılabiliyorlar²⁴¹. Ancak bu tür örgütlerin dile getirdiği eleştirilere dahi hoşgörüsüz yaklaşan hükümet yasayla kurulmuş merkezi meslek örgütlenmeleri sistemini değiştirmek için girişimlerde bulundu. Bu girişimlerin amacı bir mesleğin mensuplarının o mesleğin tüm üyelerini temsil eden merkezi bir örgüte üye olmaları yerine, kendi kendilerini temsil edebilecekleri çok sayıda örgüt kurmakta özgür olabilecekleri daha çoğulcu bir sisteme geçmekti. Bu da yetkililerin ilişkilerini sürdürmek istedikleri meslek örgütlerini seçmelerine ve nispeten eleştirel meslek örgütlerini bu tür işbirliklerinden dışlamalarına olanak verecekti. Bu giderek tırmanan gerilim ortamına paralel olarak, Temmuz 2020'de yapılan son yasa değişikliğiyle, barolarda yapısal bir değişime gidildi²⁴². Yeni yasa 5 binden fazla avukatın çalıştığı şehirlerde birden fazla baronun kurulmasına olanak tanıyor, ayrıca şehirlerde kurulan baroların Türkiye Barolar Birliği nezdindeki temsiliyetinin değiştirilmesini de öngörüyor. Bu yasa değişikliği, hükümet tarafından barolarda çoğulculuğun ve demokrasinin sağlanmasına yönelik bir girişim olarak sunulsa da, LGBTİ+ bireylere yönelik nefret söylemlerinin birçok baro tarafından kınanmasının hemen ardından getirildiği için²⁴³ asıl amacın baroları susturmak

236 Bu kurumla ilgili daha fazla bilgi için bkz. <https://www.tiheek.gov.tr/en>

237 Bir sivil toplum Temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 5 No'lu çevrimiçi görüşme.

238 Bir sivil toplum Temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 7 No'lu çevrimiçi görüşme.

239 Bkz. TİHEK, Kurul Üyeleri. Erişim: <https://www.tiheek.gov.tr/kategori/kurul-uyeleri/>

240 Örneğin TİHEK tarafından düzenlenen «Ailenin Korunması Hakkı Sempozyumu'nun» sonuç bildirgesi LGBTİ+ bireylere karşı ayrımcı söylemler içeriyordu. KAOS GL, TİHEK ayrımcılıkta ısrarcı: "Hemcinslerin partner yaşamı ailenin alternatifi değildir" (22 Mayıs 2019). Erişim: <https://kaosgl.org/haber/tiheek-ayrimcilikta-ısrarci-hemcinslerin-partner-yasami-ailenin-alternatifi-degidir>. Başka bir seferde de bir TİHEK üyesi sosyal medya paylaşımlarında Onur Yürüyüşü'nü ve LGBTİ+ bireyleri hedef aldı. KAOS GL, İnsan Hakları Kurulu üyesinin homofobisi Kamu Denetçiliği'nde (22 Eylül 2018). Erişim: <https://kaosgl.org/haber/insan-haklari-kurulu-uyesi-nin-homofobisi-kamu-denetciliginde>. Son olarak TİHEK iki trans bireyin kendilerine oda vermeyi reddeden bir otelin, kendilerine karşı ayrımcılık yaptığı yönündeki şikayetlerini reddettiği için eleştirildi. TİHEK toplumsal cinsiyet kimliğinin ayrımcılığa temel teşkil edemeyeceğini iddia etti ancak bu karar daha sonra bir idare mahkemesi tarafından iptal edildi. KAOS GL, TİHEK'in hukuksuz kararına iptal (13 Aralık 2019). Erişim: <https://kaosgl.org/haber/tiheek-in-hukuksuz-kararina-iptal>

241 Bu bağlamda meslek örgütlerinin dahi birçok vakada karar alma alanlarından dışlandığını belirtmek faydalı olacaktır. Örneğin Sağlık Bakanlığı tarafından Covid-19 pandemisiyle ilgili olarak oluşturulan Bilim Kuruluna Türk Tabipler Birliği dahil edilmedi.

242 31186 sayılı, 15 Temmuz 2020 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yayımı tarihinde yürürlüğe girmiş 7249 sayılı Avukatlık Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

243 Daha fazla bilgi için bkz. ILGA Europe & FIDH ve diğerleri., Joint Statement – End hate speech and targeted attacks against LGBTI people in Turkey (12 Mayıs 2020). Erişim: <https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/turkey/end-hate-speech-and-targeted-attacks-against-lgbti-people-in-turkey>

ve onlar üzerinde kontrol tesis etmek olduğu yönünde bir algı oluştu. Cumhurbaşkanı, hükümet politikalarına, en başta da hükümetin Covid-19 pandemisini yönetme biçimine eleştirel yaklaşan Türk Tabipler Birliğinin yapısında da benzer bir değişiklik planlandığına ilişkin sinyaller verdi²⁴⁴.

Sivil toplum aktörlerine anlamlı bir şekilde danışılmamasının sonuçlarında biri, onların perspektiflerini hesaba katmayan ve çoğu zaman sivil toplumun karşı karşıya bulunduğu sorunları ele almakta yetersiz kalan, zayıf politikaların oluşturulması. Örneğin HIV virüsü ile yaşayan insanlara odaklanan LGBTİ+ hakları örgütlerinin, bu meseleye uzmanlıkları ve birikimleri ile katkı yapabilecekleri açıkça belliyken²⁴⁵ Sağlık Bakanlığı 5 yıllık Türkiye HIV/AIDS Kontrol Programını bu gruplara hiç danışmadan hazırladı. Aksine, Sağlık Bakanlığının bu programını söz konusu LGBTİ+ örgütleri gazetelerden öğrendi.

Sivil toplum aktörleri, halen belediyeler düzeyinde bazı fırsatlar bulabilseler de, politika oluşturma ve karar alma alanlarından büyük ölçüde dışlanmış durumdadır. Sivil toplum aktörlerinin bu alanlara anlamlı, etkili ve zamanında katılımlarının sağlanması ve onlara kendilerini etkileyebilecek süreçlerin sonuçlarına etki edebilme fırsatlarının sunulması konusunda büyük eksiklikler olduğunu bizim bulgularımız da doğruluyor. Sivil toplumla anlamlı bir etkileşime girme yönünde çaba göstermek için, işe önce meşru sivil toplum aktörlerinin yaftalanmasına son vererek başlamak gerektiği kuşku götürmez bir gerçek. Kaldı ki, sivil toplum aktörleriyle diyalog kurmaya elverişli bir alan da ancak bu şekilde açılabilir. Sivil toplum aktörleri sağlıklı bir demokrasinin olmazsa olmaz unsurlarındandır ve onlara uzmanlıklarını, politika oluşturucular ve karar alıcılarla paylaşma fırsatı sunulmalıdır. İnsan hakları örgütleriyle anlamlı bir etkileşime girmeden ve onların perspektiflerini ve kurumsal reform çağrılarını görmezden gelerek²⁴⁶ oluşturulan reform paketlerinin insan hakları alanında amaçladıkları ilerlemeyi sağlamaları ve ülkede hukukun üstünlüğünü yeniden tesis etmeleri mümkün olmayacaktır.

b. İnsan Hakları Karşıtı Söylemler ve Hükümet Yanlısı Sivil Toplum Örgütleri

Türkiye'de son yıllarda insan hakları örgütleriyle diyalog alanlarının kapanmasına koşut olarak hükümet politikalarına daha az eleştirel yaklaşan ve genel olarak hükümet politikaları doğrultusunda hareket eden alternatif bir sivil toplum da türedi. Bir yandan insan hakları örgütleri yaftalayıcı söylemlerle marjinalize edilip, tacizlerle yıldırılmaya ve sindirilmeye çalışılırken, bir yandan da karar alma alanlarında ve devlet yönetimiyle kurulan ortaklıklarda onların yerini giderek güç kazanan söz konusu alternatif örgütler aldı. Bu örgütlerin ortaya çıkışı ve süreçlere katılımı, demokratik bir ortamda, kendi başına bir sorun olarak görülmeyebilir. Ancak bağımsız sivil topluma karşı aşırı ölçüde düşmanca yaklaşılmalı ve bağımsız sivil toplumun alanının giderek daraldığı bir ortamda, söz konusu alternatif örgütlerin oynadıkları rol dikkatli bir şekilde değerlendirilmelidir.

---

*"Örneğin kadın alanında, (...)’yı çağırırsınız [tanınmış bir kuruluşun adını veriyor]. Bunun yerine hiç duymadığımız dernek çağırılıyorsa o kurumun birisiyle bir ilişkisi vardır veya bizzat bir amaç için kurulmuştur."*²⁴⁷

Sivil toplumun katılımının yasalar tarafından öngörüldüğü veya uluslararası kuruluşların tavsiyelerine uymak için gerekli olduğu durumlarda, bu alternatif sivil toplum örgütleri politika oluşturma ve karar alma alanlarında "sivil toplum katılımının sağlanması" amacına hizmet ediyorlar; gerçekte ise bunların katılımı formalite icabı yapılan bir egzersiz olmanın

---

244 BBC News, Türk Tabipleri Birliği: Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 'terörle iç içe' dediği TTB'nin yapısı için hangi değişiklikler gündemde? (October 16, 2020). Erişim: <https://www.bbc.com/turkce/54564372>

245 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 5 No'lu çevrimiçi görüşme.

246 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 5 No'lu çevrimiçi görüşme.

247 Bir sivil toplum temsilcisiyle Kasım 2020'de yapılan 14 No'lu çevrimiçi görüşme.

ötesine geçmiyor²⁴⁸. Söz konusu aktörler, hem ulusal hem de uluslararası düzeylerde yapay bir sivil toplum desteği sunarak hükümetin politikalarının meşruymuş gibi gösterilmesine katkı yapıyorlar. Bu örgütler eş zamanlı olarak "Türkiye toplumunun geleneksel değerlerine" dayandığı iddia edilen, ama gerçekte sahadaki ciddi insan hakları meselelerini ve altta yatan kurumsal eksiklikleri görmezden gelen alternatif insan hakları söylemlerini yaygınlaştırıyorlar. Sahici eleştirileri hükümet yanlısı aktörlere avantaj teşkil edecek şekilde yok etmeye yönelik bu tür girişimler, paydaş katılımının asıl amacına ulaşılmasını engelledikleri gibi, Türkiye'de demokratik bir tartışma ortamının oluşmasını da tehlikeye atıyorlar. Türkiye'nin insan hakları alanındaki uzun yıllardır süregelen ve derin kökleri bulunan sorunlarını ele almanın yolu sahici bir sivil toplum katılımını sağlamaktan ve eleştiri için alan açmaktan geçiyor.

Kaynaklarımız söz konusu örgütlere kamudan önemli miktarlarda kaynak aktarıldığını da belirtiyorlar²⁴⁹. Devlet, birçok vakada ortaklık protokollerini bu örgütlerle imzalayarak ve onlara kaynak aktararak bu örgütlere mali destek verdiği gibi, devletin faaliyetlerine onların katılmasının yolunu da açıyor. Ancak söz konusu örgütlere aktarılan mali kaynaklarla ilgili şeffaf davranılmıyor ve bu örgütlerin sayılarını ve onlara verilen destek miktarını teyit edebilecek kapsamlı bir araştırma da bulunmuyor²⁵⁰.

Kutucuk #7 – Kadın hakları alanında karşı söylemler

Yukarıda anılan stratejinin en görünür olduğu alanlardan biri kadın hakları. Son yıllarda hükümetle güçlü bağları olan, aileyi faaliyetlerinin merkezine alan ve cinsiyetler arasındaki sözde "doğal farklara" saygılı yeni örgütler ortaya çıktı²⁵¹. Hükümet de odağını toplumsal cinsiyet eşitliğinden "aile yapısının korunmasına" kaydırды. Kadınlara yönelik şiddet vakalarında kadınları koruyan ve boşanma sonrası kadınların ekonomik bağımsızlığını teminat altına alan mekanizmalar, "aile yapısını bozdukları" iddiasıyla hem hükümet yanlısı medya hem de üst düzey hükümet yetkilileri tarafından eleştirildi²⁵².

Öte yandan aynı aktörler, uzun süreden beri faaliyet gösteren kadın hakları örgütlerini de, "aile düzenine karşı," "LGBTİ+ yanlısı" ve "toplumsal değerlere aykırı" oldukları gibi sözde ithamlarla, karalama kampanyalarının hedefine oturtular²⁵³. Bu örgütler zaman içinde, tedricen politika oluşturma alanlarının dışına itilerek, hem yerel hem de bakanlık düzeyindeki devlet aktörleri ile işbirliği yapma fırsatlarından mahrum bırakıldılar²⁵⁴. Onların yerini ise kadın meseleleri alanında çalışanlar da dahil olmak üzere yukarıda anılan alternatif örgütler aldı ve bu örgütler giderek daha fazla görünürlük kazandı. Söz konusu örgütler, kadın örgütlerinin KHK'lar ile kapatıldığı kentler başta olmak üzere birçok şehirde çok kısa bir süre zarfında ofis açtılar ki bu da onların mali açıdan desteklenmiş olduklarına işaret ediyor²⁵⁵.

Bu yeni söylem yasa değişikliği girişimlerini de etkiledi. En önemlisi Avrupa Konseyinin İstanbul Sözleşmesi tartışmaya açılarak "eşcinselliği özendirmediği," "aile yapısına zarar verdiği" ve "kadın yanlısı" olduğu gibi söylemlerle sık sık eleştirildi. Bu sürekli eleştiriler üst düzey hükümet yetkilileri nezdinde de yankı buldu. AKP'nin Genel

248 İbid.

249 Örneğin muhalif bir siyasetçinin hazırladığı rapora göre, İstanbul Büyükşehir Belediyesinin AKP yönetiminde olduğu dönemde, Belediyenin yaptığı maddi ve maddi olmayan katkılar ağırlıklı olarak, bazıları üst düzey hükümet yetkililerinin akrabaları tarafından kurulmuş, hükümet yanlısı kuruluşlara dağıtılmış. Bkz, DW, İBB eski yönetimi Erdoğan'a yakın vakıflara ne kadar para yardımı yaptı? (19 Nisan 2019). Erişim: <https://www.dw.com/tr/ibb-eski-y%C3%B6netimi-erdo%C4%9Fana-yak%C4%B1n-vak%C4%B1flara-ne-kadar-para-yard%C4%B1m%C4%B1-yapt%C4%B1-a-48397744>. Rapor için bkz. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, STK – Okul – Yurt Faaliyet Raporu 2018. Erişim: <https://www.dw.com/downloads/48397760/ibbfaaliyet-raporu.pdf>

250 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 10 No'lu çevrimiçi görüşme.

251 Turkey's Second VNR Civil Society Alternative Report, s. 5 (Temmuz 2019). Erişim: http://www.kadinininsan-haklari.org/wp-content/uploads/2019/07/rapor_ing_2-web-icin.pdf; Istanbul Convention Monitoring Platform Turkey, Shadow NGO Report on Turkey's First Report, s.11-12 (Eylül 2017). Erişim: <https://rm.coe.int/turkey-shadow-report-2/16807441a1>

252 Istanbul Convention Monitoring Platform Turkey, Shadow NGO Report on Turkey's First Report, s.10-11 (Eylül 2017).

253 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 5 No'lu çevrimiçi görüşme.

254 Bir sivil toplum temsilcisiyle Kasım 2020'de yapılan 15 No'lu çevrimiçi görüşme.

255 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 10 No'lu çevrimiçi görüşme.

Başkan Yardımcılarından biri Temmuz 2020'de katıldığı bir televizyon programında İstanbul Sözleşmesi'nin imzalanmasının "yanlış" olduğunu söyleyerek "Türkiye'nin sözleşmeden çekilebileceğini" belirtti²⁵⁶. Bu mesele iktidar partisi içinde ve hükümete yakın çok sayıda örgüt arasında da önemli bir bölünmeye sebep oldu²⁵⁷. Nihayetinde iktidar partisi içindeki bölünme ve kamuoyu araştırmalarının bu fikrin halkın çoğunluğu tarafından desteklenmediğini göstermesi nedeniyle²⁵⁸, İstanbul Sözleşmesinden çekilme tartışmaları, bir süre askıya alındı. Ancak Türkiye 20 Mart 2021 günü bir Cumhurbaşkanlığı kararı ile İstanbul Sözleşmesi'nden çekildi.²⁵⁹ Bu vaka alternatif söylemlerin Türkiye'nin insan hakları önceliklerini değiştirme yolunda ne kadar ileri gidebileceğini açıkça gösteriyor.

G. Daralan Alanın Sivil Toplum Aktörleri ve İHS'ler Üzerindeki Etkileri

a. Kısıtlamaların Caydırıcı Etkisi

Sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin kriminalize edilmeleriyle birlikte, keyfi OHAL önlemleri ve hükümet ve medya tarafından sürekli olarak yaftalanmaları da ülkede bir korku ikliminin oluşmasına sebep oldu. Sivil toplum aktörlerinin dile getirdikleri en ufak bir eleştiri yüzünden dahi kendilerini hapiste bulabildikleri veya STÖ'lerin tacize uğradığına şahit oldukları bir ortamda, otosansür de kaçınılmaz oluyor. Sivil toplum aktörleri ve İHS'ler, kendilerini ve çalışmalarını zarar görmekten koruyabilmek için bilinçli bir tercihle veya durumun bu çeşit önlemler almalarını zorunlu kılması sebebiyle faaliyetlerini kısıtlamak veya kullandıkları dile ve görünürlüklerine fazladan özen göstermek zorunda kalıyorlar.

Sivil alanın daralması ve insan hakları alanındaki çalışmaların yaygın olarak kötülenmesi daha geniş bir kitlenin bu tür faaliyetlere katılımını da önemli ölçüde etkiledi. Bir sivil toplum temsilcisine göre özellikle devlet memurları fişlenerek kamu görevinden çıkartılmaktan çok korkuyorlar, bu da onların sivil toplum kuruluşlarına, özellikle de LGBTİ+ hakları örgütleri gibi yaftalanan örgütlere üye olmalarını veya bunların faaliyetlerine katılmalarını engelliyor²⁶⁰. Birçok kuruluş faaliyetlerine gösterilen katılımda bir azalma gördü. Bir kadın hakları savunucusu, panel ve atölyelere katılımın hala yüksek olduğunu ancak insanların sorumluluk olarak harekete geçmelerini gerektiren faaliyetlere, örneğin kampanya veya gösteri yürüyüşü organizasyonlarına katılımın eski seviyelerinin çok altında kaldığını

256 Anadolu Ajansı, AK Parti Genel Başkanvekili Kurtulmuş: Usulünü yerine getirerek İstanbul Sözleşmesi'nden çıkılır (2 Temmuz 2020). Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/politika/ak-parti-genel-baskanvekili-kurtulmus-usulu-nu-yerine-getirerek-istanbul-sozlesmesinden-cikilir/1897094> at

257 DW, AKP'de İstanbul Sözleşmesi çatlağı büyüyor (8 Ağustos 2020). Erişim: <https://www.dw.com/tr/akpde-istanbul-s%C3%B6zle%C5%9Fmesi-%C3%A7atla%C4%9F%C4%B1-b%C3%Bcyor/a-54429310>. Bu vakada daha da çarpıcı olan hükümetle yakın ve güçlü bağları olan bir kadın hakları kuruluşunun, bir yandan LGBTİ+ yanlısı kadın kuruluşları ile arasına mesafe koymaya çalışırken, bir yandan da İstanbul Sözleşmesi'ni desteklediği için daha muhafazakar hükümet yanlısı aktörler tarafından hedef alınmasıydı. Dolayısıyla söz konusu kadın hakları kuruluşu da, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve AB'den fon almayı kötüleyen, hükümetin teşvik ettiği söylemler tarafından mağdur edildi. Bu örnek, devletin öncülük ettiği, toplumsal cinsiyet eşitliğini şeytanlaştıran söylemlerin, başka konularda hükümetin yanında duran kuruluşları bile ne ölçüde etkileyebileceğini gösterdi. Bkz. BBC News, KADEM'den İstanbul Sözleşmesi'ne destek: «Şiddete başvurup bir tarafa zulmedilen bir ilişkide artık 'aile'den bahsedemeyiz» (1 Ağustos 2020). Erişim: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53623077>

258 SES Eşitlik, Adalet, Kadın Platformu, Toplumun Yüzde 63'ü İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilmeye Karşı (29 Temmuz 2020), erişim: <http://esitlikadaletkadın.org/metropoll-yuzde-63-6-istanbul-sozlesmesinden-cekilmeye-karsi/>

259 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilmesine İlişkin Açıklama (21 Mart 2021). Erişim: <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/turkiyenin-istanbul-sozlesmesinden-cekilmesine-iliskin-aciklama>

260 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 5 No'lu çevrimiçi görüşme.

.....
bildirdi²⁶¹. Başka bir sivil toplum aktörü de, benzer bir şekilde, söz konusu etkilerin çevre hareketinde de hissedildiğini ve sivil toplum örgütlerinin, çekirdek üyeleri dışındaki insanları, nispeten daha risksiz faaliyetlerine ve sosyal medya kampanyalarına katılmaları için dahi seferber etmek konusunda güçlük yaşadıklarını belirtti²⁶². Başka sivil toplum aktörleri de geçmişte örgütlerinin web sitelerinde yayınlanmış makalelerin yazarlarından bu makalelerin yayından kaldırılması için çok sayıda talep aldıklarını, hatta bu tür taleplerin takma isimle yayınlanmış makaleler için bile geldiğini bildirdiler ki bu da risk algısının ne kadar yüksek olduğunu gösteriyor²⁶³. Kaynaklarımız bu çekingenliğin tek sebebinin yüksek risk algısı olmadığını, insanların eylemleri ile elde edebileceklerini düşündükleri sonuçların, aldıkları riske değmeyeceğini düşüncülerinin de bunda pay sahibi olduğuna dikkat çekiyorlar²⁶⁴.

Ortamın gerginliği, sivil toplum aktörleri ve İHS'lerin yalnız kalmalarına da neden oluyor²⁶⁵. Özellikle OHAL dönemindeki baskılar o kadar yoğun ki birçok insan misillemeye uğrama korkusuyla tacize uğrayan, yıldırılan, sindirilen kişilere desteklerini açıklamaktan çekindi. Bir sivil toplum aktörü, derneklerinin kapatıldığı ve yargısal tacize uğradığı dönemde sivil toplumdaki meslektaşlarından ihtiyaç duyduğu desteği göremediğini, hatta arkadaşlarının bile onun yanında durmaktan çekindiğini bildirdi²⁶⁶. Dahası maruz kaldığı yaftalama ve taciz yüzünden, farklı düzeylerde onunla birlikte çalışan insanlar bile, misillemeye veya yaftalanmaya uğrama korkusundan, ona faaliyetlerinde alan açmak veya görünürlük kazandırmak konusunda çekingen davranmışlar. Sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin yalnızlaşmasını derinleştiren unsurlardan bir diğeri de, nispeten geniş bir kitlenin sivil toplum faaliyetlerinden kopması. Sadece insan hakları ihlallerine karşı ses çıkartan insanların sayısı değil, insan hakları savunuculuğu yaptıkları için tacize uğrayan aktivistlere destek veren insanların sayısı da azalmış durumda. Çok ihtiyaç duyulan destek ve dayanışmadan mahrum kalmak, sivil toplum aktörleri ve İHS'lerin kendilerini yalnız hissetmelerine yol açıyor.

Dahası, ağır kısıtlamalar ve gergin ortam, önemli miktarda zaman ve enerjinin esas insan hakları faaliyetleri yerine, idari yükümlülükleri harfiyen yerine getirmek, basın açıklamalarında kullanılan her bir kelimenin içerdiği riskleri değerlendirmek ve kendilerine ve/veya meslektaşlarına açılmış davalara katılmak veya bunları takip etmek gibi başka meselelere harcanmasına yol açıyor. Bu da sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin zamanlarını maruz kaldıkları risklere konsantre olmak yerine insan hakları ihlallerine karşı savunuculuk yapmak için kullanmalarını engelliyor.

.....
261 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 10 No'lu çevrimiçi görüşme.

262 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 9 No'lu çevrimiçi görüşme.

263 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 5 No'lu çevrimiçi görüşme.

264 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 4 No'lu çevrimiçi görüşme.

265 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 3 No'lu çevrimiçi görüşme.

266 Bir sivil toplum temsilcisiyle Kasım 2020'de yapılan 14 No'lu çevrimiçi görüşme.

Kutucuk #8 – Barış İçin Akademisyenler’e yönelik tacizler

10 Ocak 2016 günü binden fazla akademisyen, Barış İçin Akademisyenler (“Barış Akademisyenleri”) imzasıyla “Bu Suça Ortak Olmayacağız” başlıklı bir bildiri yayımlayarak Türkiye’nin güneydoğusunda hüküm süren şiddete son verilmesi çağrısında bulundular. Bildiriyi imzalayan akademisyen sayısı birkaç ay içerisinde 2 bin 212’ye çıktı. Akademisyenler açıklamanın hemen ardından yetkililer tarafından, yargısal düzeyde dahil olmak üzere durmaksızın taciz edildiler. Yargısal taciz, sonuçta bir AYM kararıyla²⁶⁷ son buldu, ancak akademisyenlere yönelik diğer tacizler, farklı düzeylerde halen devam ediyor ve akademisyenler kendilerini hiç bitmeyen bir mücadelenin içinde bulmuş durumdadılar.

Bildirinin yayınlanmasının ardından 800’den fazla akademisyen hakkında ceza kovuşturması açıldı. Bu kovuşturmaların çoğu, yöneltilen suçlamaya temel teşkil eden aynı eyleme, yani bildiriyi imzalamaya dayanıyordu. Ancak, her bir imzacıya bireysel olarak ve teker teker dava açıldı, bu da söz konusu imzacıların avukatlarının davaları takip etmelerini çok güçleştirdi. Avukatlar ve duruşmaları takip ederek destek göstermek veya olası hak ihlallerini belgelemek isteyen diğer kişiler, 800’den fazla akademisyen hakkında 2000’den fazla duruşmaya katılmak zorunda kaldılar²⁶⁸. Bu yargulamalar sonucunda 168 akademisyene ertelemeli hapis cezası verildi (hükmün açıklanmasının geri bırakıldığı mahkumiyet kararları da bu sayıya dahil). 36 akademisyene verilen hapis cezaları ise ertelenmedi²⁶⁹. Bu süre zarfında dört akademisyen Mart 2016’da tutuklanarak bir ayı aşkın bir süre cezaevinde tutuldular, bir akademisyen, ise verilen hapis cezasının Bölge İdare Mahkemesi tarafından onaylanması üzerine, Mayıs 2019’da hükümlü olarak cezaevine girdi²⁷⁰. Sürekli olarak yargısal tacize uğrama korkusuyla yaşamak zorunda kalmanın yanı sıra, cezaların ertelenmesinin de akademisyenler üzerinde önemli bir caydırıcı etkisi oldu. Kişiler, beş yıl içinde başka bir suçtan mahkumiyet giydikleri takdirde ertelenmiş cezaları da infaz ediliyor (hapis cezalarının ertelenmesi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. yukarıda, “Mahkumiyet Kararları ve Bunların Diğer Etkileri” başlıklı, III.C.b.iv numaralı bölüm). Bu da onların eleştirel görüş ifade ederken çok daha temkinli olmaları gerektiği, dolayısıyla ifade ve akademik özgürlüklerinin ciddi bir şekilde kısıtlandığı anlamına geliyor.

Söz konusu akademisyenlere yönelik tacizler OHAL döneminde daha da yoğunlaşarak farklı biçimler aldı. Toplamda 549 barış akademisyeni KHK’lar ile ya akademik görevlerinden çıkartıldılar ya da istifaya zorlandılar ve kamu görevlerinden ömür boyu yasaklandılar²⁷¹. Bu, Türkiye’deki akademik kariyerlerinin sona ermesi ve gelirlerini kaybetmeleri anlamına geliyor. Maruz bırakıldıkları yaftalama ve şeytanlaştırma nedeniyle, birçok akademisyen için özel sektörde yeni bir iş bulmak da çok zordu. Bir kısmı kariyerlerini sürdürebilmek umuduyla yurtdışına kaçabildi, ancak birçoğu da pasaportları iptal edildiği için geçerli bir gelir kazanma imkanını bulamadıkları Türkiye’ye sosyal güvencesiz bir şekilde hapsedildiler. Birçok akademisyen tümüyle kariyer değiştirerek restoran açtı veya çiftçiliğe başladı. Diğer akademisyenler de dayanışma ağları kurarak yeni fırsatlar yaratma konusunda birbirlerine destek olmaya çabaladılar. Ülkeden kaçabilenlere yönelik tacizler de, pasaportlarının iptal edilmesi veya Türkiye konsolosluklarının sunduğu zorunlu hizmetlerden yararlanmalarının

267 AYM (Genel Kurul), Zübeyde Füsün Üstel ve diğerleri, başvuru no. 2018/7635, karar tarihi: 26/7/2019 Erişim: <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/17635>

268 Barış İçin Akademisyenler, Hearing Statistics as of 14.01.2021. Erişim: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/e/2PACX-1vT05GTWUQMDot1iPfmSieJsWLGBoBn1JyLP5IdtvJVEcKRw8C8qMxFX-PighYZkz7pf2ENP2bXZ3DMo/pubhtml?gid=1873917137&chrome=false&widget=false>

269 Barış İçin Akademisyenler, Barış için Akademisyenlere Yönelik Hak İhlalleri / Rights Violations Against «Academics for Peace» (son güncelleme: 14 Ocak 2021). Erişim: <https://barisicinakademisyenler.net/node/314>

270 Her iki vakayla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Front Line Defenders, Barış için Akademisyenlere Yönelik Yargısal Taciz (Son güncelleme tarihi: 8 Kasım 2019). Erişim: <https://www.frontlinedefenders.org/tr/case/judicial-harassment-academics-peace>

271 Barış İçin Akademisyenler, Barış için Akademisyenlere Yönelik Hak İhlalleri / Rights Violations Against «Academics for Peace» (son güncelleme: 14 Ocak 2021).

reddedilmesi gibi yöntemlerle sürdürüldü²⁷². Barış Akademisyenleri'ne yönelik tacizler hala sürüyor ve bu tacizlerin hukuki, maddi ve diğer sonuçlarının hem akademisyenler hem de diğer sivil toplum aktörleri ve İHS'ler üzerinde çok önemli caydırıcı etkileri var.

b. Ruhsal ve Bedensel Olarak İyi Olma Hali (Well-being)

İnsan hakları alanında çalışmak kişilerin ruhsal ve bedensel iyi olma halini (*well-being*) ciddi bir şekilde etkiliyor. Sivil toplum aktörleri ve İHS'ler yaptıkları işin güçlüğü nedeniyle her zaman ikincil travma geçirme riskiyle karşı karşıyalar²⁷³. Sivil toplum aktörleri ve İHS'lere yönelik dur durak bilmeyen tacizlerle birlikte, yaptıkları işin kendisi de önemli bir stres kaynağı. Birçok sivil toplum aktörü ve İHS doğrudan tacize maruz kalmaları da, meslektaşları ve/veya arkadaşlarının maruz kaldıkları taciz ve yıldırılma çabalarından ağır bir şekilde etkileniyorlar²⁷⁴. Öte yandan ortamın gergin olmasından kaynaklanan aşırı iş yükleri ve ekonomik güçlükler, sürekli tacizler ve kaynaklardaki azalma da bu zorluklara bir katman daha ekliyor. Gerçekten de birçok sivil toplum aktörü, hem ülkenin son derece kötü insan hakları karnesi, hem de uğradıkları tacizler nedeniyle ezici bir baskı altındalar. Tüm bunlara ilaveten, bazı sivil toplum aktörleri, yaşamlarını sürdürebilmek veya çalıştıkları örgütlere ekstra mali kaynaklar yaratmak için çok fazla ve uzun saatler çalışmak zorunda kalıyorlar.

Kaynaklarımıza göre ruhsal ve bedensel olarak iyi olma hali, Türkiye sivil toplumunun gerçek olduğu kadar ihmal edilmiş de bir sorunu. Türkiye'de sivil toplumun hayatta kalma mücadelesi çoğu zaman bireylerin ruh ve beden sağlığına öncelenmek zorunda kalsa da, psikososyal desteğe ihtiyaç duyulduğu çok açık. Türkiye'deki sivil toplum aktörleri ve İHS'ler, kendilerinden önce başkalarının insan haklarına odaklanmaya alışmış olduklarından, çoğu zaman kendi ruh ve beden sağlıklarını ihmal ediyorlar. Çoğu STÖ'nün kapsamlı bir ruh ve beden sağlığı politikası olmadığı gibi, bu alanda uzmanlık geliştirmiş de değiller. Gerçekten de sivil toplum aktörleri, çoğu sivil toplum örgütünün, uluslararası aktörlerin ve bağışçıların da ruh ve beden sağlığını öncelikli bir mesele olarak görmediğini belirttiler²⁷⁵. Bunun tek istisnası işkence gibi ciddi hak ihlallerine odaklanan büyük ölçekli örgütler. Hemen her gün maruz kaldıkları ciddi ikincil travma riski nedeniyle bu örgütler üyelerine psikolojik destek sağlamak konusunda daha deneyimliler.

Psikososyal desteğe erişimin önünde birçok engel bulunuyor, bunların en önemlisi de maddi sıkıntılar. Faaliyetlerini sürdürmek ve çalışanlarının maaşlarını ödemek konusunda bile çok büyük maddi güçlükler yaşayan sivil toplum örgütleri, onlara psikososyal destek sağlayamıyorlar. Benzer bir şekilde sivil toplum sektöründe maaşların düşük olması da çoğu vakada kişilerin destek almak için kendi kaynaklarını kullanmalarını imkansız kılıyor²⁷⁶. Dolayısıyla bağışçıların, fonladıkları projelerde çalışan yararlanıcıların, bu çalışmayı yürütürken karşılaştıkları ruh ve beden sağlığı sorunlarının üzerine gitmelerine olanak sağlamak için daha fazla çaba sarfetmeleri ve bu amaca yönelik olarak fazladan destek vermeleri büyük önem taşıyor.

Kişilerin kendilerine zaman ayırmalarına izin vermeyen aşırı iş yükleri de başka bir sorun²⁷⁷. Sivil toplum aktörleri ve İHS'ler, insan hakları ihlallerinin bunca yaygın olduğu bir ortamda önceliği kendilerine değil, ciddi hak ihlalleri yaşayan kişilere veriyorlar. Bu durumun kuşaklar arasındaki farklılıklara ilişkin bir boyutu da var. Eski kuşaktan birçok sivil toplum aktörü ve İHS insan hakları aktivizminin kendileri için bir terapi niteliğinde olduğuna inanıyorlar ve adaletsizliklere karşı ses çıkartmanın kendine göre bir rahatlama sağladığını söylüyorlar²⁷⁸. Son olarak, tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de psikolojik destek arayanlar yaftalanma riskiyle karşılaşabiliyorlar.

272 Daha ayrıntılı bilgi için bkz. TİHV, Barış İçin Akademisyenler: Yurt Dışında Yaşayan ve KHK ile İhraç Edilmiş Akademisyenlerin Uğradığı Hak İhlalleri (27 Kasım 2020). Erişim: https://tihvakademi.org/wp-content/uploads/2020/11/BAK_Guncel_Durum_Raporu_Kasim_2020.pdf

273 Bir sivil toplum temsilcisiyle Kasım 2020'de yapılan 14 No'lu çevrimiçi görüşme.

274 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 7 No'lu çevrimiçi görüşme.

275 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 5 No'lu çevrimiçi görüşme.

276 Ibid.

277 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 3 No'lu çevrimiçi görüşme.

278 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 6 No'lu çevrimiçi görüşme.

Ruhsal ve bedensel sağlık ile ilgili farkındalığın düşük olduğu bir ortamda, sivil toplum aktörleri ve İHS'ler, aşırı iş yükü, zaman ve maddi kaynak noksanlığı ve insan hakları faaliyetlerine adanmışlıkları gibi nedenlerle, desteğe ihtiyaç duyduklarını bile fark etmeyebiliyorlar. Bu da İHS'lerin insan hakları alanındaki faaliyetlerini yürütürken kendi kapasitelerini zorlamalarına ve kendi ruh ve beden sağlıklarını ihmal etmelerine yol açıyor. Ancak çalışanların ruh ve beden sağlıklarını muhafaza etmeleri, insan hakları alanındaki çalışmaların uzun vadeli sürdürülebilirliği ve sivil toplum sektöründe çalışan insan kaynağının psikolojik yıpranma gibi ruh ve beden sağlığı ile ilgili sebeplerle sektörü terketmesinin önlenmesi açısından büyük önem taşıyor. Bazı vakalarda sivil toplum aktörleri ve İHS'ler yaşadıkları özgül sorunlarla ilgili olarak nereden veya kimden yardım isteyebileceklerini bile bilmiyorlar. Ancak sivil toplumdaki insanların kendilerine zaman ayırma ve psikososyal destek alma ihtiyacı ile ilgili farkındalıkları arttıkça, giderek daha fazla sayıda aktör yardım istemek konusunda kendisini rahat hissedecektir. Dolayısıyla uluslararası aktörler, sivil toplum çalışanlarının ruh ve beden sağlığı ile ilgili riskleri azaltabilecek, bu tür sorunların üzerine gidilmesine olanak sağlayabilecek kurumsal stratejilerin oluşturulabilmesi için gerekli kapasite ve uzmanlık geliştirilmesini destekleyerek, ruh ve beden sağlığına kurumsal yaklaşımları teşvik etmelidirler. Gerçekten de sivil toplum, ruh ve beden sağlığının hem çalışma ve hayat kalitesini, hem de çalışma koşullarını etkilediği, bunun da sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerine devam ederek uzun vadeli sürdürülebilirliklerinin sağlanması açısından önemli olduğu gerçeğine bir bütün olarak odaklanacaksa, bu tür kurumsal yaklaşımların teşvik edilmesi kaçınılmazdır.

c. Sivil Toplumun Gelecekteki Rolü

"Bu kadar yok sayıldığımız başka bir süreç olmadı. Bunu size hissettiriyorlar. Umutsuzluk (...) yaratıyor. Biz ne desek zaten yapmayacaklar."²⁷⁹

Son yıllarda sivil toplum, ana misyonunu yerine getirmek konusunda çok farklı güçlüklerle karşı karşıya kaldı. Düşmanca ortam, kaynak yetersizliği ve karar alıcılarla etkileşime girmekte yaşanan güçlükler, sivil toplum faaliyetlerinin en temel amaçlarının gerçekleştirilmesini zora sokuyor ve sivil toplum örgütlerinin Türkiye'nin insan hakları karnesini iyileştirmekte sonuç alamayacaklarına ilişkin sorular doğuruyor. Nitekim birçok sivil toplum aktörü ve İHS, insan hakları alanındaki faaliyetlerine devam edebilmek için çok büyük güçlüklerle göğüs germek zorunda kaldıklarını ve buna rağmen çabalarının sonuçsuz kaldığını ve önemli bir değişiklik yapamadıklarını düşünüyorlar. Hatta birçok sivil toplum aktörü raporlarını okuyanların ve faaliyetlerine katılanların genellikle ulusal ve uluslararası düzeydeki meslektaşları olduğundan, hedef aldıkları esas kesimlerin ise bunlara ilgisiz kaldığından şikayet ediyor²⁸⁰. Bu da onların çalışma şevklerini önemli ölçüde etkiliyor. Bir sivil toplum aktörü, özellikle genç üyelerinin değişiklik yaratabilme umutlarını yitirdiklerini, bunun da onların insan hakları ihlallerine angaje olmak konusundaki heveslerini kırdığını ve bu ihlallere etkili bir şekilde tepki vermelerini etkilediğini belirtti²⁸¹. Gerçekten de insan hakları alanında yapılan çalışmalarının maliyet etkinliği dengesi giderek bozuluyor zira İHS'ler gerçekçi bir şekilde ulaşmayı umabilecekleri sonuçlar ile kıyaslandığında, çok büyük riskler almak zorunda kalıyorlar.

"Sivil toplum örgütleri bir şeyin değişimine katkı sunmak için vardır. Ancak kamu kendini sivil toplum örgütlerine genel olarak kapattı. Siz kendi kendinize üretim rapor yazıyorsunuz ancak kimse dikkate almıyor. Dolayısıyla sivil toplumun misyonunu ortadan kaldıran bir durumla karşı karşıyayız"²⁸².

279 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 1 No'lu çevrimiçi görüşme.

280 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 3 No'lu çevrimiçi görüşme.

281 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 1 No'lu çevrimiçi görüşme.

282 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 3 No'lu çevrimiçi görüşme.

.....

Güçlükler tüm sivil toplum aktörlerini ve İHS'leri aynı şekilde etkilemiyor. Türkiye'deki sivil toplum karşı karşıya kaldığı çok sayıda zorluğa rağmen hala dirençli ve insan hakları ihlallerine karşı ses yükseltmenin ve adalet aramanın bir görev olduğunu düşünen aktörler çalışmalarını, çok güç koşullarda da olsa, eskisinden daha da kararlı bir şekilde sürdürüyor. Birçok sivil toplum örgütü, geçtiğimiz yıllarda yaşanan baskılar sırasında, odaklarını daha fazla fırsatın bulunduğu alanlara kaydırdılar. Gerçekten de bazıları riskli faaliyetlerini sınırlandırmak veya yeni baştan tasarlamak zorunda kaldılar ama bu sivil toplum örgütlerinin zor sahalarda faaliyet göstermekten vazgeçtiği anlamına gelmiyor.

Örneğin bir sivil toplum temsilcisi bu zor zamanlarda bir kurum olarak izleme ve raporlama kapasitelerini artırmaya odaklandıklarını, bu amaca yönelik politikalar oluşturup, önlemler aldıklarını ve hareketin bir bütün olarak kapasitesini artırmak için, başka örgütlere destek olduklarını bildirdi²⁸³. Aynı örgüt, ayrıca özel sektörde, belediyelerde ve meslek örgütlerinde kendileriyle etkileşime nispeten açık başka aktörlerle iş birliği yapmak ve stratejik ittifaklar kurmak için de çaba sarf etmiş. Olumlu öykülere odaklanarak birbirlerine moral vermek de bu örgütün öncelikleri arasında. Başka örgütler ise insan hakları alanındaki faaliyetlerini çeşitlendirmiş ve sahip oldukları olanaklardan mahrum bırakılmış diğer aktörlerle iş birliği yaparak kapasitelerini artırmışlar²⁸⁴. Örneğin KHK'ler ile kapatılan örgütlerin üyeleriyle ve kamu sektöründeki işlerini kaybetmiş kişilerle ortak projeler yürütmüşler. Faaliyet alanları genişledikçe, insan kaynakları ve aldıkları fon miktarı da buna paralel olarak artmış.

Küresel Kovid-19 salgını sivil topluma ek güçlükler çıkarttığı gibi yeni fırsatlar da sunmuş ve yeni alanlar açmış. Birçok örgüt, değişik faaliyetlerini çevrimiçi platformlara taşımak konusunda büyük bir esneklik göstermiş. Bu hamle mesafe engelini aşmalarına ve insan haklarının korunmasına yönelik uluslararası mekanizmaların temsilcileri başta olmak üzere, daha geniş bir kitleye ulaşmalarına olanak sağlayarak uluslararası ağlarla, çevrimiçi toplantılar ve etkinlikler vasıtasıyla girdikleri işbirliklerini güçlendirmiş. Benzer bir şekilde yönetim seviyesindeki iç koordinasyon da gelişmiş ve sivil toplum aktörleri seyahat etmek zorunda kalmadan birbirleriyle iş birliği yapabilir hale gelmişler²⁸⁵. Öte yandan yüz yüze etkinlik organizasyonlarına yönelik engeller, insan hakları ihlallerini belgelendirmeye odaklanan sivil toplum örgütleri ile farklı mağdur gruplarına (örneğin cinsiyet temelli şiddet, kötü muamele ve işkence mağdurları ile mülteciler ve göçmenler gibi diğer korunmasız gruplara) acil destek sunmaya odaklanan örgütler için büyük güçlükler doğurmuş²⁸⁶. Örneğin hak ihlallerini takip etmek amacıyla hapishanelere erişim, Kovid-19 önlemleri kapsamında avukatlara ve ailelere getirilen ziyaret kısıtlamaları nedeniyle çok zorlaşmış²⁸⁷. Pandemi, çevre hareketi gibi sahada faaliyet yürüten taban örgütlenmeleri için de büyük güçlükler doğurmuş. Söz konusu hareketler sosyal mesafe ve kapanma kuralları nedeniyle yıkıcı projelere karşı toplanıp örgütlenememişler²⁸⁸. Sivil toplum örgütleri yüz yüze eğitimler ve atölyelerdeki gerçek iletişim olanaklarından da mahrum kalmışlar. Örneğin bir sivil toplum temsilcisi yüz yüze eğitimlerin, insani boyutu ortaya çıkartmak ve basmakalıp inanışları kırmak için sunduğu fırsatı, hiçbir şeyin ikame edemeyeceğini vurguladı²⁸⁹. Bazı yüz yüze eğitimlerde LGBTİ+ topluluğu dışındaki insanlar, LGBTİ+ topluluğunun üyeleriyle hayatlarında ilk defa doğrudan iletişim kuruyorlar, bu da LGBTİ+ topluluklarının yaftalanmasına karşı geldiği gibi önyargıların kırılmasına da yardımcı oluyor. Benzer bir şekilde pandemi nedeniyle getirilen seyahat yasakları da sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin, uluslararası meslektaşları tarafından düzenlenen yüz yüze etkinliklere katılmalarına ve diğer imkanlardan faydalanmalarına engel oluyor. Bunların arasında zorlu koşullar altındaki faaliyetlerinden bir süre uzaklaşarak dinlenmelerini amaçlayan ve *rest & respite* olarak isimlendirilen programlara ve uluslararası düzeydeki savunuculuk faaliyetlerine katılım başı çekiyor.

.....

283 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 5 No'lu çevrimiçi görüşme.

284 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 7 No'lu çevrimiçi görüşme.

285 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 10 No'lu çevrimiçi görüşme.

286 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 5 No'lu çevrimiçi görüşme.

287 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 7 No'lu çevrimiçi görüşme.

288 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mart 2021'de yapılan 18 No'lu çevrimiçi takip görüşmesi.

289 Bir sivil toplum temsilcisiyle Mayıs 2020'de yapılan 5 No'lu çevrimiçi görüşme.

.....

Küresel salgın da, bu bağlamda alınan sağlık ve sosyal mesafe önlemlerinin Türkiye sivil toplumu için doğurduğu güçlükler de halen sürüyor. Sivil toplum, ülkeyi farklı grupların temel haklarına saygı duyulan ve hukukun üstün olduğu daha demokratik bir geleceğe doğru yönlendirmek için, elindeki araçlarla çaba sarf etmeye devam ediyor. Türkiye'deki sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin gösterdikleri tüm cesaret ve dirence rağmen, bu raporda betimlenen birikmiş güçlükler, bu direnci ve hatta, zaman zaman, bizzat onların varlıklarını riske sokuyor. İçinde bulunulan durumda, her çeşit uluslararası destek ve dayanışma, sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin ayakta kalabilmeleri açısından büyük önem taşıyor.

I. SONUÇLAR VE TAVSİYELER

A. Sonuçlar

Bu rapor, sivil toplum örgütlerinin ve İHS'lerin en temel haklarından olan örgütlenme ve ifade özgürlükleri ile insan haklarını savunma haklarını kullanırken karşılaştıkları güçlüklerle odaklanarak bu aktörlerin Türkiye'de hangi koşullarda faaliyet gösterdiklerini belgelenmeye ve teşhir etmeye çalıştı. Gerçekten de Rapor özellikle 2016 yılındaki darbe girişiminin sonrasında, söz konusu girişimin ardından ilan edilen iki yıllık OHAL boyunca ve nihayet günümüze dek, yukarıda anılan hakların kısıtlayıcı kanunlar, politikalar ve uygulamalarla tedricen nasıl baltalandığını gözler önüne seriyor.

Raporun bulguları Türkiye'deki sivil toplum için elverişli bir ortam sunamayan devletin sadece bu konudaki kusurunu değil, sivil toplum faaliyetlerini baltalamak için sarfettiği yoğun çabayı da teşhir ediyor ve sivil toplum aktörlerini ve İHS'leri yabancı ülkelerin çıkarlarına hizmet edermiş, ulusal güvenliği baltalamış ve/veya terör örgütleriyle hedef birliği kurmuş gibi sunan düşmanca söylemlerin hükümet ile hükümet yanlısı medya tarafından bu amaçla üretildiğini ortaya koyuyor. Bu yaftalayıcı söylemler, ceza yargılamaları sisteminin kötüye kullanılması için gerekli ortamı oluşturarak sözde "suçlu" birey ve örgütlere yönelik baskıların meşruymuş gibi gösterilmesi amacına hizmet ediyor. Sivil toplum aktörleri ve İHS'ler temel insan haklarını ve hukukun üstünlüğünü savunmak için yaptıkları meşru çalışmalar nedeniyle sık sık temelsiz ve mesnetsiz ceza soruşturmalarına ve/veya kovuşturmalarına maruz bırakılıyor ya da keyfi tutuklamalar ve seyahat yasakları gibi özgürlük kısıtlayıcı, insan hakları faaliyetlerini engelleyen başka tedbirlerle yıldırılmaya çalışılıyorlar.

Bu korku iklimi 2016 - 2018 yılları arasında hüküm süren ve sivil toplum üzerindeki etkileri hala ağır bir şekilde hissedilen OHAL sırasında daha da yoğunlaştı. KHK'ler ile kapatılan, aralarında korunmasız durumdaki grupların haklarıyla ilgili faaliyetler yürütenlerin de bulunduğu çok sayıdaki derneğin mal varlıklarına el konulması gibi orantısız yaptırımların neden uygulandığına dair somut kanıtlar veya gerekçeler, söz konusu derneklere hala gösterilmedi. Bu derneklerin OHAL sırasında alınan önlemlere yönelik itirazları, bu itirazları ele almak amacıyla kurulmuş olsa da bağımsız olmayan ve etkisiz bir kurumsal mekanizma sunan OHAL Komisyonunda hala bekletiliyor ki bu da söz konusu dernek ve vakıfların etkin telafi haklarını kullanıp kullanamayacakları konusunda ciddi endişeler doğuruyor. Dahası sivil toplum aktörleri, İHS'ler ve bunların etkinliklerine katılan kişiler hala fişleniyor ve OHAL'in fiilen sürdürülmesini sağlayan değişik önlem ve uygulamalarla taciz ediliyorlar.

Raporun bulguları, sivil toplum aktörlerinin kendilerine orantısız yükler bindiren idari düzenlemelerin gereklerini yerine getirmek için mücadele ettikleri bir ortamın varlığını da ortaya koyuyor. Özellikle karmaşık idari ve mali yükümlülükleri yerine getirmek konusunda deneyimi olmayan sivil toplum aktörleri için, mevcut mevzuat anlaşılabilir ve içinden çıkılmaz bir hal alıyor. Bu bürokratik yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediği yetkililer tarafından çok sıkı bir şekilde takip edildiği gibi siyasi saiklerle sık sık yapılan yoğun denetimlerle sivil toplum örgütlerine baskı uygulamak için bahane olarak kullanıldığı yönünde tanıklıklar da bulunuyor. Dahası, başta 7262 sayılı Kanun olmak üzere son yapılan bazı kanun değişiklikleri hükümetin sivil toplum üzerindeki denetim ve kontrol yetkilerini artırdığı gibi yetkililerin STÖ'lerin iç işlerine karışmalarına ve çalışmalarını baltalamalarına olanak da veriyor. Son olarak, kısıtlayıcı düzenlemeler, düşmanca ortam, ve kurumsal yetersizlikler gibi sebeplerle farklılaştırılmış fon fırsatlarının noksanlığı ve kamu fonlarının giderek artan ölçüde yeni türeyen hükümet yanlısı STÖ'lere yönlendirilmesi nedeniyle bağımsız sivil toplum örgütleri faaliyetlerini sürdürmekte ilave güçlüklerle de karşılaşılıyor.

Yukarıda anılan kısıtlar ve sürekli yıldırma çabaları sivil toplum aktörlerinin kendilerini baskılanmış ve susturulmuş hissetmelerine yol açan bir korku iklimi oluşturuyor. Yaftalama ve tacizler de dahil olmak üzere açıkça düşmanca toplumsal bağlam ve mevzuat, ülkede

baş edilemez boyutlara ulaşmış insan hakları ihlalleri ile fonlara ve diğer kaynaklara erişim olanaklarının önünde duran kurumsal engeller gibi gündelik olarak kendilerine dayatılan güçlüklerle göğüs germek zorunda kalan birçok sivil toplum aktörü ve İHS büyük bir stres altında yaşıyor. Dahası, yetkililerle anlamlı diyalog fırsatlarından mahrum kalmış birçok sivil toplum aktörü ve İHS sivil toplumun ana misyonunun altının oyulmuş olduğuna inanıyor. Politika oluşturma alanlarında bağımsız sivil toplum örgütlerinin yerini, giderek hükümet yanlısı aktörler alıyor ve bunlar, yetkililerin sorunsuz bir şekilde çalışabildikleri alternatif sivil toplum olarak tanıtılarak teşvik ediliyorlar. Böyle bir ortamda, önde gelen birçok sivil toplum aktörü ve İHS eskisinden bile kararlı bir şekilde çalışmalarını sürdürse de bazı sivil toplum aktörleri her gün karşı karşıya kaldıkları güçlüklerden ve ülkede insan hakları alanında somut kazanımlar elde edebilmenin ve hatta, bazı vakalarda, yalnızca varlıklarını sürdürebilmenin önüne çıkartılan engellerden yorgun düşmüş durumdadır.

Bu arka planda bakıldığında, uluslararası toplumun demokratik ilkeleri hiçe sayarak hukuk devletini çökerten ve bağımsız sivil toplumu ezen hükümete gösterdiği tepki nispeten ürkek bir görüntü arz ediyor. Gerçekten de birçok sivil toplum aktörü ve İHS, Türkiye ile ilişkilerinde siyasi ve ekonomik çıkarları, sivil alanın korunmasından ve insan haklarına saygıdan daha çok önemseyişini tutarlı bir şekilde gösteren uluslararası toplum tarafından unutulmuş ve yalnız hissediyor. AB'nin Türkiye ile üyelik görüşmelerini durdurması dışında, uluslararası aktörlerin verdikleri tepkiler, şu ana dek ülkenin antidemokratik bir yöne sapmasını yarım ağızla kınayan tatlı sert eleştirilerin ötesine geçmedi. AB'yi ve AB üyesi devletleri, Türkiye'nin insan hakları ve hukukun üstünlüğü alanlarındaki kritik durumuna daha kararlı bir tepki vermekten caydıran en önemli unsur, AB ile Türkiye arasında imzalanmış, Mart 2021'de beşinci yılı dolan göç anlaşması. Bilindiği gibi söz konusu anlaşmayla AB Türkiye'yi zayıf insan hakları karnesine rağmen "güvenli bir ülke" olarak tanıyor ve buna dayanarak göç yönetimi sorumluluğunu Türkiye'ye devrediyor. Türkiye'nin son dönemde AB üyeliği süreci konusundaki kararlılığını yeniden dile getirmeye başlamış olması, özellikle de demokrasiye saygı ve temel haklar alanındaki reformların üyelik sürecinin içkin bir parçası olduğu düşünüldüğünde, uluslararası aktörlere, özellikle de AB'ye ve AB üyesi devletlere yukarıda anılan tavırlarını gözden geçirmeleri ve Türkiye Hükümetinden insan hakları karnesini somut bir biçimde iyileştirerek, sivil toplum aktörleri ile yeniden ilişki kurmasını talep etmeleri için değerli bir fırsat sunuyor.

Bu kapsamda ve Raporun bulgularına dayanarak aşağıda Türkiye Hükümetinin ve uluslararası aktörlerin dikkatine bir dizi tavsiye sunuluyor. Türkiye'deki sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin dile getirdiği meşru kaygılara bir ses kazandırma çabası olarak görülebilecek bu tavsiyeler, hukukun üstünlüğü ilkesi ile temel insan haklarına dayanan, sivil toplumun oynadığı önemli rolü kabul eden sağlıklı bir demokrasi yönünde esaslı bir rota değişikliğini teşvik etme amacını güdüyor. Uluslararası aktörler, Türkiye'de temel hak ve özgürlükleri ciddi bir şekilde etkileyen hukukun üstünlüğü alanındaki bozulmanın üzerine hızla gitmek ve Türkiye'deki sivil toplumun temel faaliyetlerini desteklemek amacıyla gerekli adımları atmalı, bu amaçla hem diplomatik kanallardan, hem de farklı düzeylerde uygun destekleri vererek, Türkiye'ye baskı yapmalıdır. Yukarıda detaylandırılan güçlüklerin üzerine gitme kararlılığında olan, Türkiye'de hukukun üstünlüğünü, demokrasiyi ve insan haklarını muhafaza etmeyi arzulayan ve sivil toplumun serpilerek insan haklarını korumak ve geliştirmek yönündeki önemli çalışmalarını sürdürmesi için gerekli adımları atmak isteyen ulusal yetkililerin ve uluslararası aktörlerin bu Raporu kendilerine kılavuzluk edebilecek önemli bir bilgi kaynağı bulacaklarına Gözlemevi'nin inancı tamdır.

B. Tavsiyeler

a. Türkiye Hükümetine

Örgütlenme özgürlüğüne ve sivil alana yönelik kısıtlamalarla ilgili olarak:

- I. Hem Türkiye Cumhuriyeti Anayasası hem de başta MSHS ve AİHS olmak üzere Türkiye tarafından onaylanmış uluslararası sözleşmeler ile teminat altına alınmış örgütlenme özgürlüğüne her koşulda saygı duyulmalıdır; devletlerin bu alandaki hem negatif hem de pozitif yükümlülüklerine uyulmalı ve örgütlenme özgürlüğünün esasına müdahale eden keyfi uygulamalara veya bu özgürlüğün makul olmayan şekillerde kısıtlanmasına son verilmelidir;
- II. Türkiye'yi bağlayan uluslararası sözleşmelerde ve BM İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi'nde yer alan insan haklarını savunma hakkı hukuken tanınmalı ve bu hakka hem hukuken hem de fiilen riayet edilmelidir;
- III. 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun'dakiler başta olmak üzere, sivil toplum faaliyetlerinin ve örgütlenme özgürlüğünün keyfi olarak ve makul olmayan şekillerde kısıtlanmasına imkan veren ulusal mevzuattaki tüm düzenlemeler iptal edilmelidir;
- IV. Terörle Mücadele Kanunu'ndakiler başta olmak üzere, muhalefetin ve sivil toplum faaliyetlerine katılmanın kriminalize edilmesinin yolunu açarak, sivil toplum aktörleri ile İHS'lerin yargısal tacize maruz bırakılmalarına olanak veren ulusal mevzuattaki tüm düzenlemeler iptal edilmelidir; Terörle Mücadele Kanunu, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliği ile Birleşmiş Milletler Özel Raportörlerinin de ifade ettiği tavsiyelere uygun olarak değiştirilmeli ve ilgili mevzuatta terör suçları yanlış yorumlanmaya ve kötüye kullanılmaya izin vermeyecek açıklıkta tanımlanmalıdır.²⁹⁰

Sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin korunmasıyla ilgili olarak:

- V. Sivil toplum aktörlerini ve İHS'leri kamuoyu nezdinde yaftalayan, meşru değilmiş gibi gösteren veya itibarsızlaştıran düşmanca ifadelerden veya onları suçlular ve/veya teröristlerle ilişkili gösteren olumsuz söylemlerden her koşulda kaçınılmalıdır; etnik, dini ve cinsel azınlık gruplarına ait olanlar başta olmak üzere sivil toplum aktörlerine ve İHS'lere karşı devlet görevlileri veya devlet dışı aktörler tarafından yapılan her türlü yaftalama girişiminin üzerine gidilmelidir;
- VI. Hem devlet ile bağlantılı hem de devlet dışı aktörler tarafından sivil toplum aktörlerine ve İHS'lere yöneltilen nefret suçları ile nefret söylemlerine yönelik kovuşturmalarda nefret saikinin ağırlaştırıcı sebep sayılmasını sağlayacak kanun değişiklikleri yapılmalı; sivil toplum aktörlerine ve İHS'lere yöneltilen nefret suçları ile nefret söylemlerine ilişkin iddialar derhal, etkin ve kapsamlı bir şekilde soruşturulmalı ve failerin yargılanması sağlanmalıdır;
- VII. Örgütlenme özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve insan haklarını savunma haklarını meşru ve barışçıl bir şekilde kullanan sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin, yargısal ve idari düzeyler de dahil olmak üzere, taciz edilmelerine son verilmeli ve bunların sivil

²⁹⁰ BM Özel Raportörleri, Joint Communication OL TUR 13/2020 (26 Ağustos 2020); BM İnsan Hakları Konseyi, Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism: Impact of measures to address terrorism and violent extremism on civic space and the rights of civil society actors and human rights defenders A/HRC/40/52, özellikle para. 75 (1 Mart 2019); Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, CommDH(2017)5, Memorandum on freedom of expression and media freedom in Turkey, özellikle para. 124 (15 Şubat 2017).

.....
toplum ve insan hakları alanlarındaki faaliyetlerini misillemeye uğrama korkusu duymadan ve engellemelerle karşılaşmaksızın sürdürmeleri sağlanmalıdır;

- VIII. Sivil toplum aktörleri ve İHS'lerin meşru insan hakları ve sivil toplum faaliyetleriyle bağlantılı olarak keyfi bir şekilde gözaltına alınmalarına ve tutuklanmalarına son verilmeli; AİHM'in keyfi olarak tutuklanmış sivil toplum aktörleri ve İHS'ler hakkında verdiği serbest bırakma kararları derhal ve etkili bir şekilde uygulanmalı ve AİHM kararlarının Türkiye açısından bağlayıcı olmaması gerektiğini yönündeki söylemlerle AİHM'nin otoritesini sorgulamaktan kaçınılmalıdır.

OHAL önlemleriyle ilgili olarak:

- IX. KHK'lerin olağan dönem kanunlarına aktarılan tüm düzenlemeleri, özellikle de sivil toplum örgütlerinin "terör örgütleriyle iltisaklı ve irtibatlı" oldukları iddiasıyla kapatılmasını öngören önlemler iptal edilmelidir;
- X. Mağdurlara uluslararası standartlara uygun anlamlı, etkili ve tarafsız bir telafiye erişim imkanı sunmayan OHAL İşlemleri İnceleme Komisyonunun faaliyetleri durdurulmalı ve daha önce KHK'ler ile kapatılmış sivil toplum örgütlerinin uğradıkları hak ihlalleri ile ilgili olarak, OHAL Komisyonu yerine, tazmin ve telafi talebiyle bağımsız ve hukuka uygun mahkemelere doğrudan başvuruları sağlanmalı, bunların anayasal koruma altındaki adil yargılanma hakları da bu bağlamda teminat altına alınmalıdır.

Sivil toplum için elverişli bir ortamın oluşturulması ile ilgili olarak:

- XI. Sivil toplum ve İHS'lerin, demokrasinin, hukukun üstünlüğünün ve temel hakların korunmasında oynadıkları temel rolü kabul eden elverişli bir hukuki, kurumsal ve idari ortam sağlanmalıdır;
- XII. Sivil toplum örgütlerinin ve İHS'lerin açık ve şeffaf prosedürler işletilerek dağıtılacak kamu fonları ile bireysel ve özel bağışçılar da dahil olmak üzere hem ulusal hem de uluslararası düzeylerdeki maddi yardım kaynaklarına erişimleri sağlanmalıdır; sivil toplum örgütlerinin Türkiye'deki kanuni düzenlemelere uygun olarak yabancı fonlardan kaynak sağlanmasınailişkin yaftalama ve hedef göstermeye son verilmeli ve bunların yurtdışından engellenmeden ve misilleme korkusu duymadan maddi yardım alabilmeleri sağlanmalıdır;
- XIII. Türkiye'de hukukun üstünlüğü ve insan hakları alanlarında gelişme kaydetmek için sivil toplum aktörleriyle ve İHS'lerle düzenli olarak iletişim kurulmalı, bunların politika oluşturma ve karar alma süreçlerine zamanında, etkin ve anlamlı bir şekilde katılması sağlanmalıdır;
- XIV. Hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygıya dayalı demokratik toplumların temel ilkelerinden olan çoğulculuğa ve çeşitliliğe her zaman saygı gösterilmeli, sivil topluma ve muhalif seslere yönelik baskılara son verilmeli ve toplumun tüm kesimlerinin ifade, örgütlenme, gösteri ve yürüyüş özgürlüklerinden yararlanması temin edilmelidir.

Uluslararası hukuka uymak ve uluslararası aktörlerle işbirliği yapmak ile ilgili olarak

- XV. AİHM kararları ile en sonuncusu 2020'de yayınlanmış Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi Periyodik Değerlendirme Raporu'nda²⁹¹, BM İşkenceyi Önleme Komitesi 2016 yılı Periyodik Değerlendirme Raporu'nda²⁹², BM Kadınlara Karşı

.....
291 BM İnsan Hakları Konseyi 44.. Oturum, Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Turkey, [A/HRC/44/14](#) (24 Mart 2020).

292 İşkenceyi Önleme Komitesi, Concluding observations on the fourth periodic report of Turkey, [CAT/C/TUR/CO/4](#) (2 Temmuz 2016). Özellikle bkz. 16 no'lu tavsiye.

Ayrımcılığı Önleme Komitesi 2016 yılı Periyodik Değerlendirme Raporu'nda²⁹³, Birleşmiş Milletler İfade Özgürlüğü'nün Geliştirilmesi ve Korunması Özel Raportörü'nün 2016 yılında Türkiye'ye yaptığı ülke ziyaretinin ardından kaleme aldığı raporda²⁹⁴ ve İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin 2018 yılında kaleme aldığı raporda²⁹⁵ dile getirilen, Türkiye'de örgütlenme özgürlüğü ve sivil alanın daralması üzerine tavsiyelere tam olarak uyulmalıdır;

- XVI. Türkiye tarafından açık bir davete sahip BM Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Hakları Özel Raportörü'nün bir ülke ziyareti gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır; Türkiye'de örgütlenme ve toplanma özgürlüğü haklarına saygı başta olmak üzere, sivil toplumun durumu ile ilgili kapsamlı bir inceleme yürütmesi için Özel Raportör ile etkin bir şekilde işbirliği yapılmalıdır;
- XVII. İnsan Hakları Savunucularının Durumu Özel Raportörü ile Terörle Mücadelede İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Geliştirilmesi ve Korunması Özel Raportörü başta olmak üzere BM'nin ilgili tüm özel raportörlerine açık davet yollanmalı ve demokratik bir toplum için gerekli ve kaçınılmaz olan İHS'lerin ve genel olarak sivil toplum aktörlerinin faaliyetlerini engelleyen ve onların haklarını sınırlandıran, terörle mücadele kapsamında olanlar da dahil olmak üzere, tüm kısıtlamaların hukuken ve fiilen kaldırılması için bu raportörlerin görev alanları dahilinde onlarla etkin bir işbirliği yapılmalıdır.

b. Uluslararası Aktörlere

Birleşmiş Milletlere Tavsiyeler

BM İnsan Hakları Konseyi üyesi devletlere:

- I. İnsan Hakları Konseyi'nin Türkiye'de sivil alanın daralması meselesi, özellikle de OHAL önlemlerinin ve son dönemde yapılan diğer kanun değişikliklerinin İHS'lerin örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüğü hakları üzerindeki etkileri hakkında denetimi güçlendirilmeli ve bu haklardan tam olarak yararlanılmasının sağlanması amacıyla özgül tavsiyeler yayınlanmalıdır;
- II. Türkiye'de sivil alanın daralması, İnsan Hakları Konseyi üyesi devletler tarafından, hem bu sıfatlarıyla toplu olarak hem de Türkiye ile ikili diplomatik ilişkilerinde, kamuoyu önünde kınanmalıdır;
- III. Türkiye ile ilgili olarak yayınlanan son iki Periyodik Değerlendirme Raporu'nda²⁹⁶ dile getirilen tavsiyelerin, özellikle de örgütlenme özgürlüğü ve onun sivil alana etkisi ile ilgi olanların uygulanıp uygulanmadığı izlenmelidir;

İnsan Hakları Savunucularının Durumu, Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Hakları, İfade Özgürlüğü Hakkının Geliştirilmesi ve Korunması ile Terörle Mücadelede İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Geliştirilmesi ve Korunması Özel Raportörleri Başta Olmak Üzere, BM Özel Raportörlerine:

- IV. Türkiye'de insan haklarını savunan sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerinin durumu ve özellikle de örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüğü ile insan haklarını savunma haklarını kullanmada karşılaştıkları güçlüklerle özel bir önem atfedilmeli

293 BM Kadınlara Karşı Ayrımcılığı Önleme Komitesi, Concluding observations on the seventh periodic report of Turkey, CEDAW/C/TUR/CO/7 (25 Temmuz 2016). Özellikle bkz. 11 no'lu tavsiye.

294 BM İnsan Hakları Konseyi, Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression on his mission to Turkey A/HRC/35/22/Add.3 (21 Temmuz 2017).

295 BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Report on the impact of the state of emergency on human rights in Turkey, including an update on the South-East (Mart 2018).

296 BM İnsan Hakları Konseyi 44. Oturum, Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Turkey, A/HRC/44/14 (24 Mart 2020); BM İnsan Hakları Konseyi 29. Oturum, Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Turkey, A/HRC/29/15 (13 Nisan, 2015).

ve dikkatlerine sunulan kötüleşmelere, hem bireysel vakalar, hem de hak ihlallerine ve suistimallere ilişkin daha genel iddialar hakkında resmi açıklamalar yapmak ve Türkiye Hükümeti ile yazışmak gibi yollarla tepki gösterilmeli ve bunlarda dile getirilen tavsiyelerin hayata geçirilip geçirilmediği takip edilmelidir;

- V. Meşru sivil toplum faaliyetlerini önemli ölçüde sekteye uğratarak, Türkiye'deki sivil alanı daha da daraltma potansiyeli taşıyan 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun ile ilgili olarak yapılan açıklama²⁹⁷ takip edilmeli, sivil toplum faaliyetlerinin özgürce yürütülmesini temin etmek için söz konusu açıklamada bahsedilen önlemleri almakla yükümlü olduğu Türkiye Hükümetine hatırlatılmalıdır;
- VI. Terör ve uyuşturucu ticareti ile mücadele etmek amacıyla sunulan tüm kanun tekliflerinin ve uygulanan politikaların, özellikle örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüğü ile insan haklarını savunma hakları konusundaki uluslararası standartlarla uyumlu olmak zorunda olduğu Türkiye Hükümetine hatırlatılmalıdır;
- VII. Sivil toplumun ve İHS'lerin durumu ile örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüğü haklarına saygı durumunu incelemek amacıyla Türkiye'ye ziyaret talebi yinelenmeli ve bu ziyarette ulaşılabilecek bulgular ve sonuçlara ilişkin rapor hazırlanmalı ve BM İnsan Hakları Konseyine sunulmalıdır.

BM İnsan Hakları Komitesine:

- VIII. Halihazırda 2021 yılı içinde yapılması planlanan periyodik inceleme süreci kapsamında Türkiye'nin örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüğü ile insan haklarını savunma haklarına saygı durumu ve bu hakların kullanımına getirilen kısıtlamaların veya bu haklara yönelik ihlallerin sivil toplum ve İHS'ler üzerindeki etkileri izlenmelidir.

Avrupa Konseyine Tavsiyeler:

Parlamente Meclisine:

- I. Örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüğü haklarına yönelik kısıtlamaların sivil toplumun işleyişi ve İHS'lerin faaliyetleri üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amacıyla, daha önceki kararların²⁹⁸ takibinin yapılması ve bu hakların OHAL sonrasındaki durumuyla ilgili özgül tavsiyeler de içeren yeni kararların alınması da dahil olmak üzere, Türkiye'de sivil alanın daralması Parlamento Meclisinin gündeminde tutulmalı ve izlenmelidir;
- II. Ekim 2017'de başlayan ve halen sürmekte olan izleme prosedürü çerçevesinde Parlamento Meclisi tarafından alınan tavsiye kararlarının takibi kapsamındaki de dahil olmak üzere, Türkiye'de demokrasiye, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygı konusunda yaşanan gelişmelerin değerlendirilmesine devam edilmelidir.²⁹⁹

Bakanlar Komitesine:

- III. Örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüğü haklarına yönelik kısıtlamaların sivil toplumun işleyişi ve İHS'lerin faaliyetleri üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amacıyla, daha önce alınmış kararların takibinin yapılması ve bu hakların OHAL sonrasındaki durumuyla ilgili özgül tavsiyeler de içeren yeni kararların alınması

²⁹⁷ BM Özel Raportörleri, *OL TUR 3/2021* (11 Şubat 2021).

²⁹⁸ Avrupa Konseyi Parlamento Meclisi ("AKPM"), *Resolution 2156 (2017)*, The functioning of democratic institutions in Turkey (April 25, 2017); AKPM, *Resolution 2226 (2018)*, New restrictions on NGO activities in Council of Europe member States (27 Temmuz 2018); AKPM, *Resolution 2260 (2019)*, The worsening situation of opposition politicians in Turkey: what can be done to protect their fundamental rights in a Council of Europe member State? (24 Ocak 2019); AKPM, *Resolution 2347 (2020)*, New crackdown on political opposition and civil dissent in Turkey: urgent need to safeguard Council of Europe standards.

²⁹⁹ AKPM, *Resolution 2156 (2017)*, The functioning of democratic institutions in Turkey (25 Nisan 2017). Ayrıca bkz. AKPM, Honouring of obligations and commitments by Turkey – Information note following the visit to Istanbul and Ankara (28-30 March 2018), AS/Mon (2018) 07 (17 Haziran 2018).

da dahil olmak üzere, Türkiye'de sivil alanın daralması Bakanlar Komitesinin gündeminde tutulmalı ve Avrupa Konseyi organları ile diğer uluslararası örgütlerle iş birliği içinde izlenmelidir;

- IV. AİHM'in İHS'ler ile ilgili başvurularda vermiş olduğu, örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüklerinin ihlal edilmiş olduğu yönündekiler de dahil olmak üzere, tüm hak ihlali kararlarının uygulanıp uygulanmadığı izlenmeye devam edilmelidir.³⁰⁰

İnsan Hakları Komiseri'ne:

- V. Toplanma, örgütlenme ve ifade özgürlüğünün durumu da dahil olmak üzere sivil toplumun durumu düzenli olarak izlenmeli; ve bu konuda özgül tavsiyeler de içeren açıklamalar, brifingler ve raporlar yayınlanmalıdır;
- VI. Sivil toplumun ve İHS'lerin örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüklerini kullanırken karşılaştıkları güçlüklerin ve bunların faaliyet gösterdikleri ortamın belgelenmesi amacıyla ülke ziyaretleri düzenlenmelidir;
- VII. AİHM'de görüşülmekte olan örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüğü ihlalleri de dahil olmak üzere İHS'ler ile ilgili tüm hak ihlali başvurularına müdahil olma uygulaması sürdürülmeli; ilgili AİHM kararlarının Türkiye Hükümeti tarafından uygulanması takip edilmelidir.

Genel olarak Avrupa Konseyi kurumlarına:

- VIII. STÖ Hukuku Uzmanlar Konseyinin, Dernekler Kanunu'nda yapılan değişikliklerin Avrupa standartları ile uyumluluğu konusunda yapmış olduğu değerlendirmelere uyulup uyulmadığı³⁰¹ izlenmeli ve Türkiye Hükümeti nezdinde takip edilmelidir.

Avrupa Birliği'ne Tavsiyeler

AB-Türkiye Karma Parlamento Komisyonundaki Avrupa Parlamentosu Delegasyonuna:

- I. Örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüğü haklarına yönelik kısıtlamaların sivil toplumun ve İHS'lerin faaliyetleri üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amacıyla önceden alınmış kararların³⁰² ve bu kararlarda dile getirilen tavsiyelerin takibi yapılmalı, AB Türkiye Delegasyonunun Türkiye Büyük Millet Meclisi ile sürmekte olan diyalogu kapsamında bu konular ele alınmalıdır.

Avrupa Parlamentosu Dış İşleri Komitesi ve İnsan Hakları Alt Komitesine:

- II. Sivil toplumun ve İHS'lerin örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüklerini kullanırken karşılaştıkları güçlüklerin ve bunların faaliyet gösterdikleri ortamın belgelenmesi amacıyla düzenlenen ülke ve takip ziyaretleri sürdürülmeli ve bu konu ile ilgili yeni açıklama ve raporlar yayınlanmalıdır;
- III. Avrupa Parlamentosu kararlarında AB kurumlarına yönelik, örneğin keyfi tutuklamalara maruz bırakılan İHS'lerin, avukatların, gazetecilerin, akademisyenlerin ve diğer sivil toplum aktörlerinin durumlarının Türkiye yetkilileri ile yapılan görüşmelerde gündeme getirilmesi gibi tavsiyeler aktif olarak takip edilmeli, bu amaçla Avrupa Dış İşlem Servisi ve Avrupa Komisyonu ile düzenli fikir teatileri yapılmalıdır.

³⁰⁰ Özellikle bkz, AİHM Büyük Daire, Selahattin Demirtaş/Türkiye (No. 2), Başvuru no. 14305/17 (22 Aralık 2020).

³⁰¹ Avrupa Konseyi Uluslararası STÖ'ler Konferansı STÖ Hukuku Uzmanlar Konseyi, [CONF/EXP\(2020\)2](#), Opinion on the Compatibility of Amendments to the Turkish Law on Associations with European Standards (Nisan 2020).

³⁰² Avrupa Parlamentosunun ("AP") 21 Ocak 2021 tarihli kararı, *Resolution on the human rights situation in Turkey, in particular the case of Selahattin Demirtaş and other prisoners of conscience (2021/2506(RSP))*; AP'nin 19 Eylül 2019 tarihli karar, *Resolution on situation in Turkey, notably the removal of elected mayors (2019/2821(RSP))*; AP'nin 13 Mart 2019 tarihli karar, *Resolution on the 2018 Commission Report on Turkey (2018/2150(INI))*; AP'nin 8 Şubat 2018 tarihli karar, *Resolution on the current human rights situation in Turkey (2018/2527(RSP))*; AP'nin 27 Ekim 2016 tarihli karar, *Resolution on the situation of journalists in Turkey (2016/2935(RSP))*.

.....
Avrupa Komisyonuna ve Avrupa Dış Eylem Servisine:

- IV. Hukukun üstünlüğü ve temel haklar alanlarındakiler başta olmak üzere AB üyesi ülkeler için öngörülen kriterleri karşılama yönünde Türkiye'nin kaydettiği ilerlemeyi izleme faaliyetleri çerçevesinde, örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüğü haklarına saygı durumu ve bu durumun Türkiye'deki sivil toplumun ve İHS'lerin faaliyetleri üzerindeki etkileri düzenli olarak izlenmelidir;
- V. Örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüğü haklarının üzerindeki kısıtlamalar başta olmak üzere Türkiye'deki sivil alanın daralması ile ilgili kaygılar, hem kamuoyu nezdinde hem de AB - Türkiye Üst Düzey Siyasi Diyalogu bağlamı da dahil olmak üzere ikili ve çok taraflı diplomatik ilişkilerde sivil toplum aktörleri tarafından sağlanan bilgiler temelinde dile getirilmelidir;
- VI. Üyelik müzakerelerinin fiilen askıya alınması uygulaması sürdürülmeli ve Türkiye Hükümetinden örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüğü hakları ile sivil toplum alanının daralması dahil olmak üzere, hukukun üstünlüğü ve temel haklar alanlarıyla ilgili kaygıların ele alınacağına ve reformlar yapılacağına ilişkin yeterli güvenceler alınana dek, üyelik sürecinin yeniden başlatılmasından ve yeni müzakere başlıklarının açılmasından kaçınılmalıdır; bu amaçla, AİHM kararlarının uygulanması gibi açık ve net mihenk taşlarının belirlendiği bir yol haritası geliştirilmelidir;
- VII. Avrupa Komisyonunun Türkiye'ye verdiği bütçe desteğine ilişkin kamuoyu ile de paylaşılacak kapsamlı bir değerlendirme yapılmalı ve AB ile Türkiye arasındaki göç anlaşması³⁰³ kapsamında aktarılan fonlar da dahil olmak üzere, AB fonlarının insan hakları ihlallerine katkı yapmaması sağlanmalıdır; göç ve terörle mücadele alanları da dahil olmak üzere AB - Türkiye ilişkilerinin tüm boyutlarında, Türkiye'ye yapılan ikili mali yardımların Türkiye nüfusunun tamamına fayda sağlayacak şekilde kalibre edilmesi sürdürülmeli, bu amaçla söz konusu yardımlar özellikle de sivil toplum örgütlerine ve İHS'lere yönlendirilmelidir;
- VIII. Türkiye'deki sivil toplum desteklenmeli ve demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları alanlarında çalışan sivil toplum örgütlerinin ve İHS'lerin, acil durum fonlarından, diğer acil durum programlarından ve risk altındaki sivil toplum örgütlerine ve İHS'lere sunulan koruma mekanizmalarından yararlandırılması da dahil olmak üzere, hedef gösterilen bireylerin ve örgütlerin yanında durulmalıdır;
- IX. AB'nin Türkiye ile terörle mücadele alanında yaptığı işbirliği, bu işbirliğinin insan hakları ihlallerine, özellikle de sivil toplum örgütlerine ve İHS'lere baskı uygulanmasına yol açmaması sağlanmak amacıyla gözden geçirilmelidir;
- X. Sivil toplumun ve İHS'lerin, terörle mücadele bağlamı da dahil olmak üzere, hem mali açıdan, hem de diğer konularda desteklenmesinin önemi kamuoyu önünde yeniden teyit edilmelidir; devletlerin terörle mücadele kanunlarını kötüye kullanmaları yönünde halen devam eden küresel eğilim ile sivil toplumu ve İHS'leri hedef alan politikaların kaygı verici bulunduğu kamuoyu önünde vurgulanmalıdır; aşırı geniş terörizm tanımlarının İHS'lere karşı kullanılmasını engellemek amacıyla, evrensel olarak kabul gören bir terörizm tanımının benimsenmesi çok taraflı forumlarda teşvik edilmelidir;
- XI. Mali Eylem Görev Gücü çerçevesinin iyileştirilmesi, 8 numaralı tavsiyeye ilişkin açıklayıcı notun gözden geçirilmesine dair bir inceleme süreci başlatılması desteklenerek teşvik edilmelidir; söz konusu inceleme sürecinin amacı ifade ve örgütlenme özgürlüklerinin korunmasına yönelik, bağımsız sivil toplumun ve İHS'lerin terör finansmanı ile mücadele kisvesi altında taciz edilmelerine, tutuklanmalarına, kovuşturmalarına veya başka şekillerde hedef alınmalarına engel olabilecek teminatlar getirmek olmalıdır;

.....
³⁰³ Avrupa Konseyi, EU-Turkey Statement, Press release, [144/16](#), 18 Mart 2016

.....
Ankara'daki AB Delegasyonuna:

XII. İnsan Hakları Savunucularının Korunmasına İlişkin AB Kılavuz İlkeleri'nin tam olarak uygulanması sağlanmalı, bu amaçla Türkiye Hükümeti tarafından hedef alınan İHS'lere ilişkin davaları yakından izlemek, bunların duruşmalarına izleyici olarak katılmak ve bu davalarla ilgili olarak her düzeydeki yetkililerle düzenli iletişim kurmak gibi farklı yöntemlerle çaba sarf edilmelidir;

AB üyesi devletlere:

XIII. AB'nin, Türkiye'de sivil alanın daralması meselesi, özellikle de OHAL önlemlerinin ve son dönemde yapılan diğer kanun değişikliklerinin İHS'lerin örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüğü hakları üzerindeki etkileri hakkında denetimi güçlendirilmeli ve Türkiye'de sivil alanın daralması AB üyesi devletler tarafından, hem bu sıfatlarıyla toplu olarak hem de Türkiye ile ikili diplomatik ilişkilerinde, kamuoyu önünde kınanmalıdır.

XIV. AB adına Avrupa Konseyi tarafından müzakere edilip, AB ile Türkiye arasında imzalanmış olmakla birlikte, AB'nin ve AB üyesi devletlerin göçmenlerin insan hakları ile ilgili uluslararası yükümlülükleriyle bağdaşmayan göç anlaşması iptal edilmelidir; Türkiye ile gelecekte yapılacak, göç veya diğer konulardaki anlaşmaların insan haklarına ilişkin teminatlar içermesi ve bu anlaşmaların, Avrupa ve uluslararası insan ve mülteci hakları standartları ile uyumlu olması sağlanmalıdır; ülkedeki insan hakları durumunun insan ve mülteci haklarının korunması için gerekli standartları karşılamadığı göz önüne alınarak Türkiye'nin göçmenlerin geri gönderilebileceği "güvenli ülke" olarak sınıflandırılmasından vazgeçilmelidir;

XV. Sivil toplum aktörleri ve İHS'lere gerekli koruma ve destek sağlanmalı, bu amaçla örneğin risk altındaki İHS'lerin seyahat edebilmeleri için acil durum vizeleri verilmelidir.

AGİT'e Tavsiyeler:

AGİT Parlemlenterler Meclisine

I. Örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüğü haklarına yönelik kısıtlamaların sivil toplumun işleyişi ve İHS'lerin faaliyetleri üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amacıyla Türkiye'deki durum izlenmeye devam edilmeli, konuyla ilgili özgül tavsiyeler içeren yeni kararlar almak da dahil olmak üzere, daha önce alınmış kararlar takip edilmeli ve Türkiye'de sivil alanın daralması gündemde tutulmalıdır.

AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisine ("ADKİHO")

II. Örgütlenme özgürlüğü ile ilgili AGİT ADKİHO ortak kılavuz ilkelerinin³⁰⁴ Türkiye tarafından nasıl uygulandığı izlenmeli, söz konusu imzacı devletin bu ilkelere uyup uymadığına ilişkin ve muhtemel uyumsuzlukların nasıl ele alılabileceğine dair özgül tavsiyeler de içeren bir rapor hazırlanarak Türkiye Hükümetine sunulmalıdır;

III. Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Uzmanlar Panelinden, Türkiye'nin kılavuz ilkelere hukuken ve fiilen uyup uymadığını izlemesi ve bu konuda Türkiye Hükümetine tavsiyelerde bulunması talep edilmelidir;

IV. İHS'lere karşı yapılan saldırılara ve bunların haklarının ihlal edilmesine kamuoyu nezdinde ve derhal tepki gösterilmeli, İHS'lerin Korunmasına İlişkin AGİT ADKİHO ilkelerinin³⁰⁵ Türkiye tarafından uygulanıp uygulanmadığı izlenmelidir.

.....
³⁰⁴ AGİT & ADKİHO, Joint Guidelines on Freedom of Association (2015). Erişim: <https://www.osce.org/odihr/132371>.
³⁰⁵ AGİT & ADKİHO, Guidelines on the Protection of Human Rights Defenders (2014). Erişim: <https://www.osce.org/files/documents/c/1/119633.pdf>.

c. Uluslararası STÖ'lere ve Uluslararası Bağışçılara:

- I. Türkiye'deki yalnızlaşmış ve uluslararası toplumla bağlantıları zayıflamış durumdaki sivil toplum aktörleri ve İHS'ler ile yeni ilişki ağları geliştirilmeli veya var olan ilişki ağları sağlamlaştırılmalıdır;
- II. Sivil toplum aktörlerinin ve İHS'lerin mali sürdürülebilirlik, hibe yönetimi ile ruhsal ve bedensel olarak iyi olma hali gibi alanlardaki ihtiyaçlarına ve çıkarlarına cevap veren kapasite geliştirme etkinlikleri organize edilmelidir; sivil toplum aktörlerine ve İHS'lere söz konusu alanlarda kendi iç uzmanlıklarını geliştirmeleri ve kurumsal politikalar ve uygulamalar oluşturmaları için destek olunmalıdır;
- III. Türkiye'deki sivil topluma ve İHS'lere sunulan acil durum hibeleri, yer değiştirme programları ve zorlu koşullar altındaki faaliyetlerinden bir süre uzaklaşarak dinlenmelerini amaçlayan rest & respite etkinlikleri gibi yardım ve desteklerin sivil toplumun farklı kesimleri – örneğin en çok risk altında olanlar ve/veya uluslararası bağlantılarının, yabancı dil bilgilerinin, profesyonel insan kaynaklarının sınırlı olması gibi nedenlerle bu kaynaklara erişimde güçlük yaşayan sivil toplum aktörleri ve İHS'ler – için de erişilebilir olması sağlanmalıdır;
- IV. Hibelere ve diğer destek programları ile bağlantılı olarak talep edilen yükümlülüklerin sahadaki gerçeklerle uyumlu olması, bunların sivil toplum aktörlerine ve İHS'lere gereksiz idari ve mali yükler getirmemesi sağlanmalıdır; hibelere yararlananların mali ve idari yükümlülüklerini, buldukları zor koşullar altında yerine getirmeleri hususunda esneklik gösterilmeli ve onlara bu amaçla yardımcı olunmalı ve destek sunulmalıdır.
- V. Yabancı ortaklardan maddi yardım ve çeşitli kaynaklar alan sivil toplum örgütlerinin bu nedenle yaftalanmalarının ve kriminalize edilmelerinin son bulması amacıyla, Türkiye yetkilileriyle diyalog kurulmalıdır.

İnsan Hakları Derneği (İHD) aralarında avukatlar, gazeteciler, aydınlar ve siyasi mahpusların yakınları olan 98 kişi tarafından 17 Temmuz 1986'da kuruldu. İHD'nin tek ve belirgin amacı «insan hak ve özgürlükleri» konusunda çalışmalar yapmaktır.

1992'de, İHD tüzüğü Cenevre Sözleşmeleri'nde yer alan insan boyutları ele alacak biçimde değiştirildi. O tarihten itibaren, İHD silahlı grupların yol açtığı insan hakları ihlallerini de kınamaktadır. 31 şubesi ve temsilciliği bulunan İHD Türkiye'nin en büyük hükümet dışı insan hakları örgütüdür ve 1996'dan bu yana Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (FIDH), 1997'den bu yana da Avrupa-Akdeniz İnsan Hakları Ağı'nın (EuroMed Rights) ve 2019'dan bu yana Dünya İşkence Karşıtı Örgütü SOS İşkence Ağı'nın (OMCT SOS-Torture Network) üyesidir. İHD ayrıca 2005 yılında kurulan İnsan Hakları Ortak Platformu'nun (İHOP) da kurucu üyesidir.

Necatibey Caddesi, No: 82 / 11-12 (6. Kat), Demirtepe-Ankara
Tel: +90 312 230 35 67-68-69 / posta@ihd.org.tr

Olguları ortaya çıkarma**Araştırma ve dava izleme misyonları**

Dava izleme heyetleri göndermekten araştırma amaçlı saha ziyaretleri düzenlemeye kadar gerçekleştirdiği çeşitli faaliyetlerle FIDH olguları ve sorumluları belirleme konusunda titiz ve tarafsız prosedürler geliştirmiştir.

Sahaya gönderilen uzmanlar FIDH'e zamanlarını gönüllü olarak ayırmaktadır.

FIDH son 25 yılda 100'den fazla ülkede 1500'den fazla saha ziyareti gerçekleştirmiştir. Bu faaliyetler FIDH'in acil durum çağrısı ve savunuculuk kampanyalarını güçlendirmektedir.

Sivil toplumu destekleme**Eğitim ve bilgi&deneyim paylaşımı**

FIDH üye örgütlerinin yer aldığı ülkelerde üyeleriyle birlikte çok sayıda faaliyet düzenlemiştir. Bu faaliyetlerdeki temel amaç yerelde değişimi körüklemek için insan hakları savunucularının etki ve kapasitesini güçlendirmektir.

Uluslararası toplumu harekete geçirme**Hükümetler arası organlar nezdinde sürekli lobi çalışması yürütme**

FIDH üyelerini ve yerel partnerlerini hükümetler arası organlar nezdinde yürüttükleri çalışmalarda desteklemektedir. FIDH insan hakları ihlalleri konusunda uluslararası organlara haber verip bireysel vakaları bu organlara yönlendirmektedir.

FIDH ayrıca uluslararası hukuk enstrümanlarının geliştirilmesinde de yer almaktadır.

Bilgi verme ve raporlama**Kamuoyunu harekete geçirme**

FIDH kamuoyunu bilgilendirip ve harekete geçirmektedir. Bu kapsamda, FIDH insan hakları ihlalleri ile ilgili farkındalık artırmak için basın açıklaması, basın toplantısı, yetkilere gönderilen açık mektuplar, saha ziyareti raporları, acil eylem çağrıları, dilekçeler, kampanyalar ve internet sitesi de dahil olmak üzere mümkün olan tüm iletişim araçlarını kullanmaktadır.

17 passage de la Main-d'Or - 75011 Paris - France

Tél. : + 33 1 43 55 25 18 / Fax : + 33 1 43 55 18 80 / www.fidh.org

OMCT Avrupa, Dünya İşkence Karşıtı Örgütü'nün (OMCT) Avrupa, Türkiye ile Orta Asya'daki ve Avrupa kuruluşları önündeki hedef ve amaçlarını gerçekleştirmesini destekleyen OMCT'ye bağlı bir kuruluştur. OMCT, 200 civarı üye kuruluşun yer aldığı İşkence SOS Ağı ile birlikte, işkenceyi sona erdirmek, cezasızlığa karşı savaşmak ve dünya genelindeki insan hakları savunucularını korumak amacıyla çalışır. OMCT, bu ağ ile birlikte, aktif olarak işkenceye karşı duran en geniş küresel grubu oluşturur. Bir yandan yerel seslerin duyulmasını sağlarken diğer yandan da sahadaki yaşamsal öneme sahip partnerleri destekler ve mağdurlara doğrudan destek sunar. OMCT'nin uluslararası sekreterliği Cenevre'de bulunur ve Brüksel ile Tunus'ta de ofisleri vardır.

Mağdurlara yardım ve mağdurları destekleme

OMCT işkence karşıtı uluslararası standartların sahada daha etkili bir biçimde uygulanması için yereldeki partneri ile birlikte savunuculuk faaliyetleri yürütmektedir. OMCT uluslararası mekanizmaların en optimal biçimde kullanılması için de çalışmaktadır. Özellikle de Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Komitesi'nin daha etkili hale gelmesi için çalışmaktadır.

İşkencenin önlenmesi ve cezasızlığa karşı mücadele

OMCT işkence karşıtı uluslararası standartların sahada daha etkili bir biçimde uygulanması için yereldeki partneri ile birlikte savunuculuk faaliyetleri yürütmektedir. OMCT uluslararası mekanizmaların en optimal biçimde kullanılması için de çalışmaktadır. Özellikle de Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Komitesi'nin daha etkili hale gelmesi için çalışmaktadır.

İnsan hakları savunucularının korunması

İnsan haklarını savunanlar ve işkenceye karşı mücadele edenler sıklıkla tehdit edilmektedir. Bu nedenle, OMCT misyonunun temelini bu kişilerin korunmasını koymaktadır ve bu çerçevede acil eylem çağrıları, ihlallerin önlenmesi için faaliyetler, savunuculuk, farkındalık yaratma ve aynı zamanda doğrudan destek çalışmaları yürütmektedir.

Sahadaki örgütlere eşlik etme ve bu örgütlerin güçlendirilmesi

OMCT, üyelerine faaliyetlerini yürütme, işkence karşıtı mücadelede kapasite ve etkinliklerini güçlendirme imkanı sunacak çeşitli araçlar ve hizmetler sunmaktadır.

8 rue du Vieux-Billard - PO Box 21 - CH-1211 Cenevre 8 - İsviçre

Tel: +41 22 809 49 39 / Fax: +41 22 809 49 29 / www.omct.org

Gözlemevi'nin Faaliyetleri

Gözlemevi insan hakları savunucuları ve bu alandaki örgütler arasındaki güçlendirilmiş işbirliği ve dayanışmanın karşı karşıya kaldıkları izole edilme durumunu kırmaya katkı sunacağı inancına dayanan bir eylem programıdır. Gözlemevi programı insan hakları savunucularının mağduru olduğu baskılar karşısında STK'ların ve uluslararası toplumun sistematik bir tepki vermesine yönelik mutlak ihtiyaca da dayanmaktadır.

Bu amaçla, Gözlemevi şunları başarmaya çalışmaktadır:

- İnsan hakları savunucuları ve temel özgürlüklere dair taciz ve baskı vakalarına, özellikle de acil müdahale gerektiren durumlarda, yönelik uluslararası toplum nezdinde sistematik bir uyarı mekanizması kurulması;
- Yargılama süreçlerinin izlenmesi ve gerekli durumlarda doğrudan hukuki yardım;
- Uluslararası inceleme ve dayanışma amaçlı saha ziyaretleri;
- Ciddi ihlallere maruz kalan insan hakları savunucularının güvenliğini sağlamak amacıyla maddi destek dahil mümkün olan en somut haliyle kişiselleştirilmiş yardım sağlanması;
- Dünyanın farklı yerlerinde faaliyet yürüten insan hakları savunucuları ve örgütlerine yönelik ihlallerle ilgili raporların hazırlanması ve bu raporların dünya çapında yaygınlaştırılması;
- Birleşmiş Milletler bilhassa da İnsan Hakları Özel Raportörü ve gerekli durumlarda diğer coğrafi ve tematik Özel Raportörler ve Çalışma Grupları nezdinde sürekli faaliyet yürütülmesi;
- Çeşitli bölgesel ve uluslararası hükümetler arası kurumlar, bilhassa da Amerikan Devletleri Örgütü (OAS), Afrika Birliği (AU), Avrupa Birliği (EU), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE), Avrupa Konseyi, Uluslararası Frankofoni Örgütü (OIF), İngiliz Milletler Topluluğu (*the Commonwealth*), Arap Birliği, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) nezdinde sürekli faaliyet yürütülmesi.

Gözlemevi'nin faaliyetleri ulusal, bölgesel ve uluslararası sivil toplum örgütleri ile istişare ve işbirliğine dayanmaktadır.

İlk amacı etkililik olduğu için, Gözlemevi çalışılacak vakaların kabul edilebilirliğinin incelenmesi bakımından FIDH ve OMCT'nin kabul ettiği insan hakları savunucularının "operasyonel tanımına" dayanarak esnek bir kriter benimsemiştir: "İnsan Hakları Evrensel Beyannameyi tarafından tanınan ve diğer uluslararası belgeler tarafından güvence altına alınan hakların gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla insan haklarının korunmasına yönelik uluslararası mekanizmalar uyarınca, bireysel veya başkalarıyla birlikte, bu haklara olan bağlılığı nedeniyle mağdur olan veya baskı, taciz veya ihlal riski ile karşı karşıya olan herkes."

Gözlemevi uyarı mekanizması ve harekete geçirme faaliyetlerini gerçekleştirmek için tehlikedeki insan hakları savunucularına adanmış bir iletişim sistemi kurmuştur. Acil Hat olarak adlandırılan bu sisteme aşağıdaki bilgiler kullanılarak ulaşılabilir:

E-posta: Appeals@fidh-omct.org

FIDH Tel: + 33 1 43 55 25 18 Faks: + 33 1 43 55 18 80

OMCT Tel: + 41 22 809 49 39 Faks: + 41 22 809 49 29